

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS
SCHOOL FOR COURT DECISION EXECUTION SERVICE

COURT DECISION EXECUTION STUDY

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL QUARTERLY JOURNAL

2022

№03

Ulaanbaatar

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛ	JOURNAL EDITOR BOARD
Сэтгүүлийн эрхлэгч Дамидинцэрэн Д. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал	Editor of the journal Damdintseren D. Director, School For Court Decision Execution Service, Ph.D, Brigadier general
Нарийн бичгийн дарга Галбадрах Б. Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, хошууч	Editor of the journal Galbadrakh B. Head of Social work and psychology department, Ph.D, Major
Гишүүд Алтангэрэл Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын хүрээлэнгийн эрхлэгч эрхлэгч, доктор, дэд профессор, хурандаа	Members Altangerel B. Head of Court Decision Execution Study Center, Ph.D, associated Professor, Colonel
Очгэрэл Ц. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын профессорын судалгааны багийн тэргүүлэх профессорын орлогч, доктор, дэд профессор, хурандаа	Ochgerel Ts. Deputy professor of Professor research team of Court Decision Execution, Ph.D, associated Professor, Colonel
Баттулга Г. Харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн эрхлэгч хурандаа	Battulga G. Head of Security and Executive Work Department, Colonel
Батгэрэл Я. Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн эрхлэгч, дэд хурандаа	Batgerel Ya. Head of Civil Court Decision Execution Department, Lieutenant colonel
Ганчимэг Ц. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн эрхлэгч, дэд хурандаа	Ganchimeg Ts. Head of Non custodial Punishment Execution Department, Lieutenant colonel
Мягмарсүрэн Д. Ахлагчийн мэргэжил, сургалт, үйлдвэрлэлийн төвийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа	Myamarsuren D. Head of Department of the Court Decision Execution Service of the Sergeant Profession, Training and Production Center, Ph.D, Lieutenant colonel

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

Онол-арга зүйн сэтгүүл

ДУГААРЫН ТОВЧООН

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЭЛ

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа

Б.Галбадрах Хоригдлын эрхийг хангах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал	8-16
Э.Аюуш-Эрдэнэ Шинэ төрлийн гэмт хэрэг буюу хар тамхи, мөнгө угаах, албан тушаалаа урвуулан ашиглах, цахим гэмт хэрэгт ял шийтгүүлсэн хоригдлын ял эдлүүлэх нөхцөл, тэдэнд тавих хяналт	17-23
Ө.Хүрэлшагай Хоригдол, алба хаагчдын хооронд үүсэх харилцааны зөрчлийг оновчтой шийдвэрлэх арга зам	24-29
Т.Түвшинтөр Цаг тахлын үед хорих байгууллагаас авах арга хэмжээ	30-41
Г.Гансүх Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлтэд хийсэн судалгаа	42-49
Л.Ган-Эрдэнэ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалт, тулгамдаж буй асуудал	50-59
<i>Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа, албадлагын арга хэмжээ</i>	
Б.Дашдорж Эрх хасах ялын эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтийн асуудал	60-64
Б.Отгончимэг Эрх хязгаарлах арга хэмжээний эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт	65-70
Б.Эрдэнэчимэг Ял тэнссэн этгээдэд хяналт тавих эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт	71-78
Нийгмийн ажил	
Н.Бадамцэцэг Хууль сахиулах байгууллагаас хэл, ярианы бэрхшээлтэй иргэдэд тусламж, үйлчилгээ үзүүлэхэд анхаарах асуудал	79-86
СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ТАЙЛАН	
“Хорих ангийн дэлгүүрийг цахим дэлгүүр болгох хэрэгцээ, шаардлага” суурь судалгааны төслийн танилцуулга	87-99
ДУУРСАХ НЭР БУЛАН	
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн ахмад багш, бэлтгэл хурандаа Ю.Сэрсэнжавтай хийсэн ярилцлага	100-105

ШИНЭ БҮТЭЭЛ	
Д.Дамдинцэрэн Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт	106
Ч.Өнөрцэцэг Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт	107
ЦАГ ҮЕ, ҮЙЛ ЯВДАЛ	
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагыг төрийн цэргийн байгууллагын тогтолцоонд оруулах эрх зүйн орчин бүрдлээ	109
Дотоод хэргийн их сургуулийн төгсөгчид боловсролын зэргийн зэргийн диплом, энгэрийн тэмдэгээ гардан авлаа	110
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны өдрийг тэмдэглэн өнгөрүүлээ	111
Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуульд шинээр элсэгчид тангараг өргөлөө	112
Их сургуулийн 2022-2023 оны хичээлийн шинэ жилийн нээлт боллоо	113-114
Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн сонсогчид намрын ургац хураалтын ажилд оролцлоо	115
МЭДЭЭЛЭЛ	
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлал сэтгүүлд нийтлэгдэх эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд тавигдах хэлбэрийн шаардлага	116-118

Эх бэлтгэсэн: Б.Тулга

Хэвлэл, редакцийн хэлтсийн
эх бэлтгэгч-дизайнер, дэд ахлагч

Хэвлэлийн хуудас: 12

Хэвлэлийн тоо: 30

ISBN: 978-99978-770-2-4

“ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ” сэтгүүл

Хаяг: Улаанбаатар хот, Баянзүрх дүүрэг,

Цагдаагийн академийн өргөн чөлөө,

Хилчний гудамж,

Дотоод хэргийн их сургууль

И-мэйл: setguul.cd@gmail.com

Веб: uia.gov.mn

ЭРХЛЭГЧИЙН ЗУРВАС

Эрхэм хүндэт уншигч таны амар амгаланг эрэн мэндчилье.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулиас эрхлэн гаргадаг “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлал” онол, арга зүйн сэтгүүлийн 2022 оны 3 дугаар улирлын дугаарыг Та бүхэнд хүргэж байгаадаа таатай байна.

Энэ сэтгүүл нь 2012 онд анхны дугаараа гаргаж нийтийн хүртээл болгосноос хойш шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын судалгааны голлох эх сурвалж болон тус сургуулийн болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын салбарын үе үеийн эрдэмтэн, профессорууд болон судлаачдын судалгаа, эрдэм шинжилгээ өгүүлэл, хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хийсэн дүн шинжилгээ зэргийг хэвлэн нийтэлдэг манай салбарын шинжлэх ухаан, практикт өөрийн өнгө аяс бүхий, хүлээн зөвшөөрөгдсөн сэтгүүл болон хөгжиж ирлээ.

Тус сэтгүүл 2018 оноос олон улсын цуврал сэтгүүлийн хэвлэлтийн бүртгэлд ISBN:978-99978-720-2-4 дугаартайгаар бүртгэгдсэн нь олон улсын хэмжээнд баталгаажсан болохыг харуулж байна.

Уншигч Таны гарт буй сэтгүүлийн энэ дугаарт хорих байгууллагын загвар, хоригдолд тавих хяналт, хоригдол, алба хаагчдын хооронд үүсэх харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх арга зам, цар тахлын үед хорих байгууллагаас авах арга хэмжээ, хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа, албадлагын арга хэмжээний хэрэгжилт, сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар бичигдсэн өгүүлүүдтэй танилцах боломжтой.

Мөн орчин үеийн технологийн хөгжилд нийцүүлэн сэтгүүлийг цахим хэлбэрт шилжүүлэн таны хүртээлд өргөн хүргэхээр ажиллаж байна.

Уншигч та бүхэн Монгол Улс болон олон улсын түвшинд дүйцэхүйц шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын сэтгүүлийг буй болгох үйлсэд бидэнтэй хамтран ажиллана гэдэгт итгэж байна.

Та бүхний эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажилд тус сэтгүүл өөрийн хувь нэмрээ өгнө гэдэгт итгэлтэй байна.

Хүндэтгэсэн,
ДОКТОР (Ph.D),
БРИГАДЫН ГЕНЕРАЛ

Д.ДАМДИНЦЭРЭН

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЭЛ

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа

ХОРИГДЛЫН ЭРХИЙГ ХАНГАХ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТЫН УЛАМЖЛАЛ

HISTORICAL ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF ENSURING
RIGHTS OF PRISONERS

Б.Галбадрах

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч,
доктор (Ph.D), хошууч*

Товч утга: Хоригдлууд бусад иргэдийн адил дээр дурдсан эрх зүйн баримт бичгүүдэд тусгагдсан эрхүүд олгогдсон байдаг. Хоригдлын эрх зүйн байдлыг гол онцлог нь тэдний эрх, эрх чөлөөг тодорхой хэмжээгээр хязгаарлаж хорих байгууллагын төрлөөс хамаарч тусгай эрх, үүрэг оногдуулдагт оршдог юм.

Түлхүүр үгс: хорих ял, хоригдол, түүхэн баримт.

Abstract: Prisoners, like other citizens, are entitled to the same rights set out in the aforementioned legal documents. The main feature of the legal status of prisoners is that their rights and freedoms are limited to a certain extent and special rights and obligations are assigned depending on the type of prison.

Keywords: imprisonment, prisoner, panopticon.

Дэлхийн түүхэнд төрт ёс үүсэн буй болсон эртний цаг үеэс эхлэн улс гүрэн, овог аймгийн доторх хууль цаазыг батлан мөрдүүлэхийн зэрэгцээ нийтийн эрх ашиг, сонирхлын эсрэг аливаа үйлдлийг хориглон хуульчилж, зөрчсөн этгээдэд ял шийтгэл оногдуулах явдал уламжлагдан хөгжиж ирсэн билээ. Улмаар үүнтэй зэрэгцэн ял цээрлэлийг хэрэгжүүлдэг буюу эдлүүлдэг чиг үүрэг бүхий бүтэц, хариуцах алба, төрийн байгууллагын анхны хэлбэр бий болсон бөгөөд хөгжлийн эн тэнцүү үе шатыг даван туулж ирсэн гэж үздэг.

Манай улсын түүхэнд анхны томоохон төр улс болох Хүннү гүрний үед ял шийтгэлийн төрөл хэлбэрээ олж, улмаар хэрэгжүүлж ирсэн талаар түүхэн эх сурвалжид тусгалаа олсон байдаг. Харин VII-IX зуунд тухайлбал, 745 онд хэрэг хийсэн этгээдийг хорьдог “Газар гяндан” байсан гэж эрдэмтэд тэмдэглэсэн байна. Түүнчлэн өнөөгийн Монгол Улсын газар нутаг дээр оршин тогтнож байсан улс гүрэн, овог аймгууд тус тусын түүхэн хөгжлийн явцад төрийн үйл ажиллагааны засаглал, түүний хүрээнд ял эдлүүлэх, хэрэгжүүлэх өвөрмөц арга, хэрэгсэлтэй байсан нь түүхийн хуудаснаа тэмдэглэгдэн үлджээ.

1924 оны БНМАУ-ын Анхдугаар Үндсэн хууль батлагдсанаар хүний эрхийг баталгаажуулсан байдаг.

Үүнтэй холбогдуулан хоригдлын эрх нь хүний эрхийн хувьслын үе шаттай салшгүй холбоотойгоор хөгжиж байсныг тэмдэглэх нь зүйтэй. Эрдэмтэн, судлаачид бүтээлдээ хүний эрхийн хувьслын хэд хэдэн үе шатыг тэмдэглэсэн байдаг. Хувьслын нэгдүгээр үе шатанд хувийн болон улс төрийн эрхийг (XVII-XVIII зуун) хамааруулдаг. Эдгээр эрхүүд нь хувь хүн болон иргэний төртэй холбогдсон харилцааны бие даасан субъектийн статусыг тогтоож, төрийн зүгээс эдгээр эрхийг хангах чиг үүргийг бататгадаг байсан. Хувийн эрхийг үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд салшгүй, ямар нэгэн хэлбэр, үндэслэлээр үл хязгаарлаж болох гэж тодорхойлж байсан. Хувьслын хоёрдугаар үе шатны эрхүүдийг нийгмийн, эдийн засгийн болон соёлын эрхүүд бүрдүүлдэг (XIX-XX зуун). Энэ үе шатны эрхүүдийг хүлээн зөвшөөрсөн байдал нь хувь хүн болон төр хоорондын харилцааны мөн чанарт орсон өөрчлөлтийг илэрхийлдэг. Хувьслын гуравдугаар үе шатны эрхүүдэд энх тайван байдал, аюулгүй байдлаа хангуулах эрхүүд хамаардаг. Дөрөвдүгээр үе шатны эрхүүд нь аж үйлдвэр, техникийн хувьслын үр дүнд үүссэн бөгөөд нэн тэргүүнд мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хөгжилтэй холбоотой юм.

Хоригдлын эрхийн хөгжлийн ерөнхий байдлаар нь 3 түвшинд авч үзье.

1. *Нэгдүгээр үе шат.*

Эзэн Чингис хааны эмхлэн байгуулсан Их Монгол Улсын үед ч Их Засаг хууль гарган “Улсын заргач”-аар Шихихутаг ажиллаж байсныг бид эх түүхээсээ мэддэг болсон билээ. Тухайн цаг үеийн төрийн ялын бодлого нь монголчуудын амьдралын хэв маяг, ёс заншлаас шалтгаалан онцлог хэлбэртэйгээр хэрэгжиж байсан.

Хар нүхэнд хорих гэдэг ялын төрөл Их Засаг хуульд дурдагдсан байдаг. Гэвч цаазаар авах ялыг түлхүү хэрэглэж байсан гэж эх сурвалжуудад тэмдэглэгдэн үлдсэн байдаг¹. С. Ж. Дугаровагийн тэмдэглэснээр Их Засаг хуулийн зөвхөн нэг зүйлд хорих ялыг оногдуулна гэж заасан байдаг байна. Монголчуудын нүүдэлчин

¹ Рязановский В.А. Монгольское право (преимущественно обычное). Харбин. 1931. 20 дахь тал.

хэв заншлаас үүдэн тухайн үеийн ялын бодлогын хувьд хорих ял нь тийм их өргөн хэрэглэгдэж байгаагүй юм².

Тухайн үед монгол хоригдол бусад улсын хоригдлын эрх зүйн байдал мөн ялгамжтай байсан. Академич Ч.Далай “Орой бүрий, үүрийн харанхуйгаар хятад хүний хөл хорино”, “Хятад хүн анх удаа хэрэг хийвэл зүүн мөр дээр, хоёр дахь удаад баруун мөрөн дээр, гурав дахь удаад хүзүүн дээр шивээс тавина”, “Хятад хүн шоронд орвол хоол хүнсээ өөрөө хариуцна” гэх мэт хятад хүнийг гадуурхан үзсэн заалт цөөнгүй байсан. Харин “Монгол хүн шоронд орвол улсаас хоолломой” гэх мэтээр хятадуудаас давуу эрхтэй байхаар хуульчлагдсан байсан³.

Их Юань гүрний дараагийн хууль тогтоомж болох Алтан хааны цаазын бичиг, Арван буянт номын цааз, Хутугтай Сэцэн хун тайжийн шашны бичиг, Халхын цааз эрхэмжийн бичиг зэрэг түүхэн эрх зүйн баримт бичгүүдэд хорих ялын талаар дурдаагүй байна. Харин 1640 оны Монгол-Ойрдын цаазын бичигт газар нүхэнд хорих ялын төрлийг тусган хэрэглэж байсан байна.

Хорих ял нь нүүдэлчин хэв маягтай хүмүүсийн хувьд амьдралын хэв маягт төдийлөн тохирдоггүй байсан учир тийм ч их хэрэгждэггүй байсан⁴. 1640 оны Монгол-Ойрдын цаазын бичигт газар нүхэнд хорих ялын төрлийг тусгаж хэрэглэж байсан байна.

И.Дашням “Ши-цзи”-д арав хоногоос илүү хугацаагаар хорихгүй, улс даяар хоригдол хүн хэдхэнээс хэтрэхгүй гэж дурдсан нь ял эдлүүлэх талаар төрөөс тогтоосон хэм хэмжээний гол агуулгыг илэрхийлж байна. Удаан хугацаагаар хорих бодит шаардлага нүүдлийн соёр иргэншилтэй улс оронд төдий л байхгүй байсантай холбоотой. Нүүдэллэн амьдрах хэв маяг нь суурьшмал шорон гяндан барих, гэмт хэрэгт сэжиглэгчдийг удаан хугацаагаар байцаах, хорих явдлыг хязгаарлахад байсан гэж тэмдэглэсэн⁵. Үүнээс харахад тухайн үеийн хууль тогтоогчид хорих ял, цаашлаад хоригдлын эрх зүйн байдлын асуудлыг хөгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлагыг олж хараагүй байна.

Их Монгол Улс бутран унаж, XVII зуунд Монголд Манжийн ноёрхлын үе ирсэн байдаг. Үүнийг даган Манжийн нөлөө дор тэдний эрүүгийн эрх зүйн үзэл хандлагыг шингээсэн Халх журам, Монгол цаазын бичиг, Гадаад Монголын төрийн засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг зэрэг баримт бичгүүд батлагдсан⁶. Өмнө нь хэрэгжиж байсан цааз бичгүүдэд хэрэглэгдэж байгаагүй, монголчуудын амьдралын хэв маягт нийцээгүй ял буюу хорих ялыг оногдуулахаар хуульчилсан байна. Энэ үед манжийн хууль тогтоомжийн нөлөө дор Монголд

² Дугарова С.Ж. Характеристика уголовно-правовых запретов Великой Ясы // Хууль сахиулахуй. 2016. № 2. 57 дахь тал.

³ Ч.Далай. Юан гүрний үеийн Монгол. Уб., 1973. 76 дахь тал.

⁴ Рязановский В.А. Дурдсан бүтээл. 55 дахь тал.

⁵ Дашням И. Монгол Улсын төр, эрх зүйн түүх. Тэргүүн боть. Уб., 2005. 59 дэх тал.

⁶ Рязановский В.А. Дурдсан бүтээл. 88 дахь тал.

тодорхой газар нутгуудад анхны шоронгууд байгуулагдаж эхэлсэн гэж үзэж болохоор байна.

Халх журам хуульд хорих ял нь нүхэнд хорих, гавлаж хорих, бүх насаар хорих төрөлтэй байсан⁷.

Ялын тогтолцоонд газар нүхэнд хорих гэсэн ялын төрөл байсан байна⁸. Хорих ял бол Монголын уламжлалт хууль цаазаар зохицуулагдаж байгаагүй ялын хэлбэр юм. Халх журамд хааш хаашаа дөрвөн алд гүн нүх ухаад гэмт этгээдийг хорих тухай нэгэн заалт байдгаас бусад хуулинд тэр бүр тусгаагүй байна. Энэ үед гяндан гэж нэрлэсэн бас нэгэн ойлголт цаазын бичигт их гарч байсан. Энэ нь амийг хороох шийтгэлд хааны шийдвэр гартал ялтанг гянданд хорихыг хэлж байжээ⁹. Мөн цаазд эмэгтэй ялтныг бусад ялтнаас тусад нь хорих зэрэг хэм хэмжээг тусгасан байдаг. Мөн ялтнуудтай хэрцгий харьцсанаас түшмэдүүдэд хариуцлага хүлээлгэхээр заасан¹⁰. Энэхүү хэм хэмжээ нь шоронгийн ажилчдын зүгээс хоригдолтой хүнлэг байдлаар харьцах хоригдлын эрхийн үндэс болсон гэж үзэж болно.

Монгол Улс нь XVII зууны эхээс XX зууны эхэн үе хүртэл Манжийн ноёрхол дор байсан бөгөөд 1911 он хүртэл үргэлжилсэн байна. Доктор Б.Содовсүрэн Үндэсний тусгаар тогтнолоо зарлаж, Монголын хаант улсыг байгуулан төр улсаа хөгжүүлэх бодлого боловсруулахдаа Монголд Манжийн тогтоосон хуулийг халах, өөрийн улсын хуулиа боловсруулах зорилт дэвшүүлсэн гэж онцлон тэмдэглэсэн¹¹. Зарлигаар тогтоосон Монгол Улсын хууль зүйлийн бичигт гяндлах гэх ялын төрлийн хуульчилсан байдаг¹². Гэсэн хэдий ч хорих ял нь нүүдэлчин хэв маягтай улсын хувьд хүнд ачаа хэвээр байсныг онцлох нь зүйтэй.

2. *Хоёрдугаар үе шат.* Энэхүү үе шат нь эрх зүйн баримт бичгүүдэд хоригдлын эрх зүйн байдлын тусгайлан хуульчилж өгсөн бөгөөд манжийн нөлөөнөөс гарч анхдугаар Үндсэн хуулиа /1924 он/ баталснаараа онцлогтой.

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, төрт ёсны түүхийн салшгүй нэг хэсэг болох 1911 онд өрнөсөн Үндэсний эрх чөлөөний хувьсгалын үр дүнгээр бий болсон Богд хаант Монгол Улсын үеийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, төрөл, хэлбэрийн талаар цухас дурдах нь түүхэн ач холбогдлын хувьд зайлшгүй юм.

Монгол Улс нь XVII зууны эхээс XX зууны эхэн үе хүртэл Манжийн эрхшээлд байсан бөгөөд энэ үйл явц нь 1911 он хүртэл үргэлжилсэн байна. XX зууны эхэн болоход Монголын ард түмний тэмцэл өргөжин идэвхжиж, эрх чөлөө,

⁷ С.Жанцан. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол. Уб., 2009. 63 дахь тал.

⁸ Б.Баярсайхан Монголын төр, эрх зүйн түүх. Уб., 2006. 151 дэх тал.

⁹ Б.Баярсайхан Монгол Цаазын бичиг. Уб., 2001. 92 дахь тал.

¹⁰ Б.Баярсайхан Монголын төр, эрх зүйн түүх. Уб., 2006. 154 дэх тал.

¹¹ Б.Содовсүрэн Хувьсгалын өмнөх Монголын төр ба хууль цааз //1911-1920/. Уб., 1989. 3 дахь тал.

¹² Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал /1911-2009 он/. Уб., 2011. 247 дахь тал.

тусгаар тогтнолоо харийн эрхшээлээс чөлөөлөх түүхэн цаг үе тулж ирсэн юм. Тусгаар тогтнол, эрх чөлөөний тэмцлийн төлөөх уйгагүй хичээл зүтгэлийн үр дүнд 1911 оны 12 дугаар сарын 29-ний өдөр одоогийн Улаанбаатар хот буюу Их хүрээнд VIII Богд Жавзандамба хутагтыг тулгар улсын хаанд өргөмжилж, Засгийн газрыг шинээр байгуулан дэлхий нийтэд зарлан тунхаглажээ.

1914 онд Хуучин цагийн гянданг шинэчлэн барих ажил өрнөж эхэлснийг түүхэн баримтад дурдсан байна. Тухайлбал, гяндангийн байр хуучирч муудсаны дээр ялт хүмүүс багталцахгүй, шээх баах газар байхгүйгээс үүдэн ялт хүмүүсийн үнэр үлэмж муу байх тул өөр уужим байшин, хашаа үйлдүүлж хорих талаар Цэргийн хэргийг бүгд захиран шийтгэх яамны сайд Эрдэнэ Далай гүн ван Гомбосүрэн Богд эзэн гэгээнд толилуулсан байдаг.

Тус асуудлыг Богд хааны зарлиг ёсоор болгож, “Гянданг гадаад улсын янзтай үйлдэгтүн” хэмээснээр сангийн яамнаас 1 түм 700 мянга 300 цаасыг хуваарилан олгохоор тогтсон байна.

Шүүх яамны гянданг гадаад орны адилаар үйлдүүлэхийн тулд Жуй Юван Гүй, Шин И Лүн, Ван И Лүн хэмээх 3 пүүсээр хийлгэхээр тогтсон бөгөөд дараах гяндан, хорих байрыг барьж байгуулжээ. Үүнд:

- Төв өмнөдөд 5 өрөөтэй урт нь 5 хос алд, өндөр нь 1 хос алд 2 тохой, тоосго туургатай, шавардсан, орос их цонх 4, бага цонх 4, өмнө, хойно банзан хаалга, чулуун довжоотой, 2 ямх банз дэвсгэр шалтай, шургаагаар дээвэр тавьж, шавардсан байшин 1 /үүнд сахих дарга, хуяг нар сууна/;

- Төв дунд хүнд ялтныг хорихоор үйлдсэн урт нь 5 хос алд, өргөн нь 2 хос алд, өндөр нь 1 хос алд, 3 тохой бүхий 10 өрөөтэй, өрөө тутам сараалжтай, төмөрлөсөн давхар их хаалгатай Их гяндан 1, нижгээд цонхтой, төмөрлөсөн их хаалга, модон дээвэр тавьж, шавардсан гяндан;

- Хойдод өндөр нь 1 хос алд, 2 тохой, урт нь 5 хос алд, өргөн нь 2 хос алд, 8 ямхын дөрвөлжин модон туургатай, 6 өрөөтэй, цонх нижгээд, 3 ямхын банз дэвсгэр шалтай, төмөрлөсөн их хаалгатай, модон дээвэр тавьж шавардсан гяндан 1;

- Зүүн, баруун этгээдэд хөнгөн ялтныг хорихоор үйлдсэн өндөр 1 хос алд 1 тохой, өргөн нь 3 хос алд, урт нь 3 хос алд, 3 өрөөтэй, төмөр сараалжтай, доторх өрөөнд бага хаалга нижгээд гяндан 1;

- Зүүн, баруун, хойд зовхист ялт ардыг шээлгэх баалгах зэрэгт бэлтгэж үйлдсэн шавардсан байшин зэргийг байгуулжээ.

Түүнчлэн “Гяндан”-ийн гадуурх нь 2 хос алд битүү шургаагаар шорон үзүүртэй хашаа байгуулж, түүний гадуур нь хос алдын шургаагаар давхар хашаа барьж, өмнөдөөр тус тус нижгээд хаалгатай хашаа үйлдүүлсэн байна.

Түүхэн баримтаас үзвэл 1914 оны 09 дүгээр сарын 20-ны өдөр барилгын ажлыг дуусган Богд эзэн гэгээнд айлтгасан байна.

Олноо өргөгдсөн 11 дүгээр он, европын 1921 оны 08 дугаар сарын 03-ны өдөр Дотоод яам, олон яамны сайдууд, Засгийн газрын зөвлөх, эрхэлсэн түшмэл нарын 09 дүгээр хуралдаанаас тогтсон нь:

“Гяндан хороог цагдан сэргийлэх хороо эрхэлснээс хойш ялтныг хорих, гаргах зэрэгт ихээхэн будлиан болж, хоёрдох болсноос үүдэн **“Гяндан хороо”**-г цагдан сэргийлэх хороонд хамааруулахгүй болгон, уг суулгасан цэргүүдийг татан авч, шүүн таслах яам дангаар эрхэлж, монгол цэрэг хуягаар эрхлэн сахиулах ба, хэрэв цагдан сэргийлэх хорооноос хэрэгтнийг барьж гянданд хорих аваас тухай бүр Шүүх яаманд мэдэгдэж хэрэгтнийг хорьж байх”-аар тогтоосон байна.

Ерөнхий хэлтсийн Түшмэл Гяндан хороог захирах ба Гяндангийн ерөнхий хоёр даргыг туслах түшмэлийн зэргээр явуулах болсны зэрэгцээ 16 хуягтай байхаар тогтсон түүхтэй.

Энэ нь хорих байгууллагыг бий болгосон анхны албан ёсны төрийн шийдвэр болон түүхэнд үлдсэний зэрэгцээ орчин цагийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үндэс суурийг шинэ Монгол Улсын хэмжээнд байгуулсан үйл явдал болсон юм.

1924 онд хуралдсан Улсын анхдугаар их хурлаас БНМАУ-ын гол хууль анхдугаар Үндсэн хуулийг батлан гаргаж хувьсгалын ялалтыг хуульчлан бэхжүүлж, ард түмний ардчилсан эрхийг тунхаглан зарлаж өгсөн нь хувьсгалт эрүүгийн эрхийн үндсэн бааз эх сурвалж болсон юм¹³.

Монгол Улсын хорих ял эдлүүлэх бодлого чиглэл нь 1924 онд хуралдсан Улсын Их Хурал, Монгол Ардын намын III их хурлын шийдвэрт тусгалаа олж, хэрэгжилт нь амжилттай зохион байгуулагдаж эхэлсний үр дүнд ял эдлүүлэх нөхцөл, эрх зүйн зохицуулалтыг Европын хөгжилтэй орнуудын жишигт хүргэх ажлын эхлэл тавигдсан байна¹⁴.

1931 онд батлагдсан Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтанг засан сайжруулах ажлын тухай хууль¹⁵ нь эрх зүйн актын хувьд практик ач холбогдолтой, Зөвлөлтийн ял эдлүүлэх үзэл баримтлалын зарчмыг тусгасан баримт бичиг болсон. Тухайн үед хорих ял эдэлж байгаа ялтнуудыг жинхэнэ ажлын анги бусад гэж ангилдаг байсан байна.

Тус хуулийн дагуу хоригдогсдын дотроос жинхэнэ ажлын ангийн ардын хооллох хоол ундны зүйлийг гаднаас долоо хоногийн дотор хоёр удаа оруулах ба ураг төрлийн хүмүүстэй долоо хоногт нэг удаа уулзах харин бусад хоригдогсод хоол ундны зүйлийг сар тутам хоёр удаа оруулах ба нэг удаа уулзах эрхтэй байсан (49-р зүйл). Үүнээс гадна ажлын ангийн хүмүүст ялын хугацаанаас нэг жилийг эдэлсний дараа календарийн жилд долоо хоногийн чөлөө, хоёр жил ба дээш

¹³ Г.Совд. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн курс. Уб., 1973. 55 дахь тал.

¹⁴ А.Лхагва, М.Гахүү. Хорих ял эдлэгсдийг хүмүүжүүлэх-нийгэмшүүлэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Уб., 2015. 21 дэх тал

¹⁵ А.Лхагва Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эрх сурвалж, Уб., 2013. 11-42 дахь тал.

хугацааг эдэлсний дараа мөн календарийн жилд 14 хоногийн чөлөө олгодог байсан. Харин бусад ангийн ба ажлын ангийн боловч онц хүнд гэмт явдлыг үйлдсэн жишээлбэл: үлэмжхэн юм зэргийг ашиглах зэргээр сүйтгэсэн ба албан тушаалын хуваарь мөн хүнд хэргийг үйлдсэн хүмүүст уг ялын хугацаанаас 1 жил 6 сараас доош бусыг эдэлсний дараа календарийн жилд 7 хоногийн чөлөө, 3 жил ба дээш ялыг эдэлсний дараа мөн календарийн жилд 14 хоногийн чөлөө олгох боломжтой байсан байна (55-р зүйл). Мөн тухайн хуулиар хоригдогсод гадагш захидал илгээх хүлээн авах эрхтэй байсан хэдий ч аливаа захидлуудыг харьяат засан сайжруулах газрын даргаар уламжлуулж тухай бүрд түүнээс үзэж танилцах зохицуулалттай байсан.

Доктор (Ph.D) А.Лхагва Улсын Бага Хурлаас 1931 онд батлан гаргасан Монгол Ард улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтныг засан сайжруулах ажлын тухай хуулийн зарим нэр томъёо (колони, хянах комисс, ангийн шинж чанартай заалтууд гэх мэт), бүлэг, зүйлийн нэр зэрэг нь ЗСБНХОУ-ын 1924 оны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хуультай адил төсөөтэй заалт байдаг боловч агуулгын хувьд жинхэнэ монгол маягийн хууль байсан байжээ гэж үзсэн¹⁶.

Социалист үзэл санааны нөлөө дор 1966 онд БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль батлагдсан¹⁷. Тухай хуулийн боловсруулалтад НҮБ-аас баталсан Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрэм (1955 он), БНМАУ-ын Үндсэн хуулийг шинэчлэн баталсан (1960 он) болон БНМАУ-ын НҮБ-д элссэн үйл явдлууд нь түлхэц болсон бөгөөд эрх зүйн орчинд орсон өөрчлөлтийг дагаад шинээр батлагдсан хуулиудын зарчимд нийцсэн Засан хүмүүжүүлэх ажиллагааг зохицуулсан хуулийг шинэчлэх хэрэгцээ үүссэн гэж үзэж болох юм. 1931 оны Монгол Ард улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтныг засан сайжруулах ажлын тухай хуультай харьцуулахад 1966 оны БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль нь хоригдлын эрх зүйн байдлын хувьд маш их өөрчлөлт орсон. Хоригдлын эрхийн талаар тусгайлсан зүйлийг хуульчилсан.

Тус хуулиар хоригдлын эрхийн тогтолцоо бүрдсэн байна. Тухалбал, хоол, хувцас болон бусад материалын хангамжийг тогтоосон нормоор хэрэглэх (19-р зүйлийн 1 дэх хэсэг); хийсэн хөдөлмөрийн тоо, чанарт тохирсон шимтгэлийг тогтоосон журмаар авах (19-р зүйлийн 2 дахь хэсэг); гэр бүл, ойрын төрөл садантайгаа биечлэн уулзах, захидлаар харилцах, илгээлт, эргэлтийн зүйлийг хүлээн авах (19-р зүйлийн 3 дахь хэсэг); колонийн тэг гортиг доторхи дэлгүүр, мухлагаас зөвшөөрөгдсөн хэрэгцээт зүйлээ тогтоосон хэмжээнд багтаан тооцоогоор авах (19-р зүйлийн 4 дэх хэсэг); тогтоосон журмаар ном хэвлэл захиалж ашиглах (19-р зүйлийн 5 дахь хэсэг); өргөдөл, гомдлыг аль ч байгууллага, албан тушаалтанд колонийн захиргаагаар дамжуулан гаргах (19-р зүйлийн 6 дахь

¹⁶ А.Лхагва, М.Гахүү. Хорих ял эдлэгсдийг хүмүүжүүлэх-нийгэмшүүлэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Уб., 2015. 21 дэх тал

¹⁷ А.Лхагва Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эрх сурвалж, Уб., 2013. 43-45 дахь тал.

хэсэг). Энэ нь эрүүгийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд хоригдлын эрхийг хангах бодлогод шинэ зүйл болсон ба хорих ял эдлүүлэх байгууллагын үйл ажиллагааг хуулийн дагуу зохион байгуулах арга болсон юм.

Профессор Г.Совд “манай анхны эрүүгийн хуульд Зөвлөлтийн эрүүгийн хуульд тусгагдсан хувьсгалт эрүүгийн хуулийн ардагч, намч зарчим, эрүүгийн бодлогын хамгийн шударга журмыг үлгэр дууриал болгон тусгахын зэрэгцээгээр өөрийн орны хууль цаазын үндэсний уламжлал, ардын зан заншил, ардчилсан хувьсгалт төр, нийгмийн хөгжлийн онцлогуудыг тусгаж чадсан юм” гэж тэмдэглэсэн байдаг¹⁸.

БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1981 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 403 дугаар зарлигаар БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль батлагдан гарсан¹⁹. Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн тухай хууль шинэчлэгдэж гарах болсон шалтгааны нэг талаар 1976 онд хуралдсан МАХН-ын XVII их хурлаас дэвшүүлсэн БНМАУ-ыг ЗХУ, бусад ах дүү социалист орнуудтай бүх талаар ойртуулан нягтруулах чиг шугам батлагдан эрчимтэй хэрэгжиж эхэлсэн, нөгөө талаар МАХН-аас Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын талаар удаа дараа гаргасан тогтоолуудын зарим заалтыг хуулинд тусгах зайлшгүй шаардлага гарсан²⁰.

Өмнөх 1966 оны хуультай харьцуулахад БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хуульд хорих ял эдэлж байгаа гадаадын харьяат болон харьяалалгүй этгээдийн эрхийн талаар анхлан хуульчилсан байна. Тус хуулийн дагуу хорих ял эдэлж байгаа этгээд нь хууль тогтоомжийн дагуу БНМАУ-ын иргэний эрх эдэлж, үүрэг гүйцэтгэх боловч ялтны хувьд хууль тогтоомжид заасан, түүнчлэн шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоол болон ял эдлүүлэх дэглэмийн хязгаарлалттай байсан. Харин хорих ял эдэлж байгаа гадаадын харьяат болон харьяалалгүй этгээд нь БНМАУ-ын нутагт гадаадын иргэд оршин суух тухай хууль тогтоомжийн дагуу эрх эдэлж, үүрэг гүйцэтгэх боловч мөн адил ялтны хувьд хууль тогтоомжид заасан, түүнчлэн шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоол болон ял эдлүүлэх дэглэмийн хязгаарлалттай байсан байна. Өмнөх хуульд хоригдолд ерөнхий боловсрол эзэмшүүлэх заалт байсан хэдий ч ерөнхийдөө хэрэгждэггүй байсан ба 1981 оны ЗХХ хуульд засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагад хорих ял эдэлж байгаа ялтны боловсролын хэмжээг харгалзан ерөнхий боловсролын оройн сургалтыг зохион байгуулахаар тусгасан.

1981 оны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хуулийн 9 дүгээр зүйлийн дагуу засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын бүх үйл ажиллагаагаа хуулийг нарийн чанд сахих үндсэн дээр хэрэгжүүлэх зохицуулалттай байсан. Тус хуулийн 10 дугаар зүйлд шүүхийн шийдвэр тогтоолыг биелүүлэх явцад хуулийг

¹⁸ Г.Совд. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн курс. Уб., 1973. 57 дахь тал.

¹⁹ А.Лхагва Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эрх сурвалж, Уб., 2013. 65-118 дахь тал.

²⁰ А.Лхагва Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх эрх зүй. Уб., 2008. 43 дахь тал

нарийн чанд сахиулах ажилд БНМАУ-ын прокурор, түүний харьяа прокурорууд хяналт тавих, хяналт тавихдаа хуулийг аливаа хэлбэрээр зөрчих явдлаас урьдчилан сэргийлэх, зөрчил гарсан тохиолдолд түүнийг хэн гаргасныг харгалзахгүйгээр арилгах арга хэмжээг цаг тухайд нь авч, буруутай этгээдийг хариуцлагад татах зэргийг тусгайлан заасан.

Тухайн хуульд хоригдлын эрхийн тогтолцоо илүү өргөжсөн бөгөөд садан төрлийн буюу бусад хүмүүстэй гурав хоног хүртэл удаан хугацаагаар уулзах; мөнгөн гуйвуулга хийх, хүлээн авах зэрэг эрхийг хуульчилснаас гадна хоригдолд хууль зүйн туслалцаа авах эрх эрх олгосон нь тэдний эрхийг хамгаалахад тэмдэглэхүйц үйл явдал болсон юм.

Гуравдугаар үе шат. Монгол Улсын Үндсэн хуульд хүний эрхийн талаар шинэ чиг хандлага тусгагдсан. Монголын ард түмэн бид хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэхийг эрхэм зорилго болгоно гэж заасан. Харин төрийн үүрэг хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах болсон. Хорих ял эдлүүлэх хууль тогтоомжийн хувьд 1996 онд хуульд Засан хүмүүжүүлэх ажлын гэх нэр томъёог Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх гэж өөрчлөн ухагдахууны хувьд хоригдлыг хөдөлмөрөөр дамжуулан хүмүүжүүлэхээс тэдний эрхийг хангах талруу болж өөрчлөгдсөн гэж үзэж болохоор байна.

1993 оны Хорих байгууллагын болон хорих ял эдлүүлэх тухай Монгол Улсын хууль нь²¹ хоригдлын эрхийн хүрээг илүү тэлсэн хууль болсон юм. Тухайлбал, тогтоосон хэмжээний илчлэгтэй хоол, түүнчлэн хувцас байраар хангагдах, эмнэлгийн тусламж авах; ойрын садан болон бусад хүнтэй түр, ойрын садантайгаа удаан хугацаагаар уулзах, захидлаар харилцах, эргэлт, илгээмж авах, өөрийн нэр дээр мөнгөн гуйвуулга авах, явуулах; холбогдох зардлаа өөрөө хариуцаж шинжлэх ухаан, утга зохиол, урлагийн бүтээл туурвих зэрэг эрхүүдийг хуульчилсан байна.

2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар хоригдолд шүүхээс оногдуулсан ял эдлэх нөхцөл, журам болон өөрийнхөө эрх, үүрэг, хязгаарлалтын талаар мэдээлэл авах; урьд тогтоосон өндөр насны болон бусад тэтгэвэр, тэтгэмжээ үргэлжлүүлэн авах; хувийн аюулгүй байдлаа хамгаалуулах зэрэг эрхийг олгосон байдаг²².

Монгол Улсын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль тогтоомжийг энэрэнгүй ёс, олон улсын стандартад нийцүүлэх ажил үйл явц үүгээр зогсоогүй бөгөөд 2017 онд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай шинэчлэн батлагдсан байна. Тус хуульд өөрөө зөвшөөрсөн эсэхээс үл хамааран эрүүл мэндэд нь эрсдэл учруулж болзошгүй аливаа туршилтаас ангид байх эрхийг хуульчилж өгсөн нь хорих ял эдлүүлэх нөхцөлд аливаа туршилтаас ангид байх баталгаа болсон юм.

²¹ А.Лхагва Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эрх сурвалж, Уб., 2013. 119-141 дахь тал.

²² Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2002. № 8.

Үүнээс гадна шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль тогтоомжийн шинэчлэлийн үйл явцын хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 193 дугаар тогтоолоор Хорих ангийн төрөл, дэглэмийг нээлттэй болон хаалттай тогтолцоонд шилжүүлэх хөтөлбөрийг²³ баталж цаашлаад 2015 онд Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/, 2017 онд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ батлагдсан.

Зарим судлаачид Б.Алтангэрэл²⁴, Ц.Очгэрэл²⁵, Г.Оюунболд²⁶ нар хорих ангийн төрөл, дэглэмийг нээлттэй, хаалттай тогтолцоонд шилжүүлснээр хоригдлын эрх зүйн байдал болон хөдөлмөр эрхлэлт сайжирна гэж үзсэн байдаг.

Хоригдлын эрх нь түүхэн цагийн хувьд өөрчлөгдсөөр ирсэн бөгөөд тэдний агуулга байнгын шинжтэй биш юм. Хоригдлын эрхийн үүсэл, хөгжил Монгол Улсын ард иргэдийн амьдралын хэв маяг, ёс суртахуунтай шууд холбоотой.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль тогтоомжид хийсэн дүн шинжилгээний үр дүнд хоригдлын эрх хангалттай хэмжээнд хуулиар бататгагдсан байна.

Хоригдлын эрхийн хөгжил хүний эрхийн хөгжлийн үе шаттай салшгүй холбоотой. Эхний үе шатанд Монгол Улсын хууль тогтоомжид хоригдлын хоол хүнсний талаарх хэм хэмжээг тусгасан.

Харин хоёрдугаар үе шатанд хоригдлын өргөдөл, гомдол гаргах, сурч боловсрох эрхэд анхаарал хандуулсан. Үүнээс гадна зарим бүлэг хоригдлууд болох хөгжлийн бэрхшээлтэй, жирэмсэн эмэгтэй хоригдлуудад тусгайлсан эрх зүйн статусыг олгосон. Мөн Зөвлөлт Холбоот Улсын эрүүгийн хуульд тусгагдсан хувьсгалт эрүүгийн хуулийн ардагч, намч зарчим, эрүүгийн бодлогын хамгийн шударга журмыг үлгэр дууриал болгон авсан байдаг. Чухам энэ үеэс эхлэн хоригдлын эрх хуулиар баталгаажсан байна.

Гуравдугаар үе шатанд хоригдлын эрх зүйн байдлын хувьд бусад улс орны туршлагыг нэвтрүүлсэн байдаг. Энэхүү үе шат хүний эрхийн мэдээллийн технологийн эрхийн хөгжлийн шаттай салшгүй холбоотой бөгөөд хоригдлууд утсаар ярих болон бусад эрхээр хангагдсан.

Монгол Улсад колоний тогтолцоо хангалттай урт хугацаанд хэрэгжиж байсныг онцлох нь зүйтэй бөгөөд нээлттэй, хаалттай тогтолцоонд бүрэн хэмжээнд шилжих ажил үргэлжилсээр байгаа юм.

²³ Хорих ангийн төрөл, дэглэмийг нээлттэй болон хаалттай тогтолцоонд шилжүүлэх хөтөлбөр // <https://www.legalinfo.mn/law/details/9788>

²⁴ Б.Алтангэрэл Хорих яд эдлүүлэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх зарим асуудал. // URL: <http://criminology.mn>

²⁵ Ц.Очгэрэл Нээлттэй дэглэмд шилжсэнээр ялтнууд хугацаанаасаа өмнө суллагдах боломж бүрдэнэ. // URL: <http://archive.oloo.mn>

²⁶ Г.Оюунболд Хорих ангийн нээлттэй хаалттай тогтолцоонд шилжүүлэх талаар бусад улс орны туршлага эдлүүлэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх зарим асуудал. // URL: <http://criminalman.blogspot.ru/2014/02/blog-post.html>

**ШИНЭ ТӨРЛИЙН ГЭМТ ХЭРЭГ БУЮУ ХАР ТАМХИ, МӨНГӨ
УГААХ, АЛБАН ТУШААЛАА УРВУУЛАН АШИГЛАХ, ЦАХИМ
ГЭМТ ХЭРЭГТ ЯЛ ШИЙТГҮҮЛСЭН ХОРИГДЛЫН ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ
НӨХЦӨЛ, ТЭДЭНД ТАВИХ ХЯНАЛТ**

CONDITIONS OF SENTENCE AND SUPERVISION OF PRISONERS
CONVICTED OF NEW TYPES OF CRIMES OR DRUG, MONEY
LAUNDERING, ABUSE OF OFFICE OR ELECTRONIC CRIME

Э.Аюуш-Эрдэнэ

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын
Хорих ял эдлүүлэх албаны мэргэжилтэн, ахмад*

Товч утга: Монгол улсад үйлдэгдэж буй гэмт явдлын өнөөгийн байдалд үнэлэлт өгч, Монгол улсад гарч болзошгүй олон улсын шинжтэй шинэ төрлийн гэмт хэргийг прогнозилж тухайн гэмт хэргийг ангилж бусад гэмт хэрэгтэй хоригдлуудаас тусад нь ял эдлүүлэх талаар өөрийн санал, дүгнэлтийг гаргасан болно.

Түлхүүр үгс: гэмт хэрэг, урьдчилан сэргийлэх, ангилан хуваарилах.

Abstract: To assess the current state of crimes committed in Mongolia, to predict new types of crimes of international nature that may occur in Mongolia, and to classify those crimes and serve them separately from other criminal prisoners.

Keywords: crime, prevention and classification.

Судалгааг Монгол улсын хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах²⁷ ажиллагааны тогтолцоо, зүй тогтол, мөн чанарыг судлан гаргах зорилгоор зарим гадаад улсын туршлагад тулгуурлан хийсэн бөгөөд цаашид энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял шийтгүүлсэн этгээдүүдэд тавих хяналт, чиг хандлагыг тодорхойлоход оршино.

Цахим гэмт хэрэг гэдэг нь Дэлхийн дийлэнх улс орнуудыг холбосон олон сая компьютерын сүлжээ ба асар их мэдээллийн санг тодорхойлсон нэршил юм.

²⁷ “Хорих байгууллагын аюулгүй байдал” хууль зүй ухааны доктор /Ph.D/, хурандаа Ц.Очгэрэл 2017он.

НҮБ-ын шинжээчдийн үзэж байгаагаар кибер гэмт хэрэг гэдэг нь виртуал орон зайд (хүмүүс, баримт, үйл явдлын талаарх мэдээллийг өөр хэлбэрээр агуулсан цахим орчин) явагддаг аливаа хууль бус үйлдэл бөгөөд харилцаа холбооны сүлжээ эсвэл компьютерын систем, түүнчлэн компьютерын систем, сүлжээний эсрэг үйлдэгдсэн бүх гэмт хэргийг хэлнэ. Олон улсад кибер гэмт хэрэг гэдэгт кибер халдлага, фишинг, онлайн мөрдлөг болон залилан, заналхийлэл, скиминг буюу картын гэмт хэрэг, садар самуун дүрс бичлэг тараах болон интернэтэд суурилсан оюуны өмчийн эсрэг гэмт хэргийг багтаадаг бөгөөд дараах 4 төрөлд ангилдаг байна²⁸. Үүнд:

1. Компьютерын мэдээлэл, сүлжээний бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлын эсрэг гэмт хэрэг
2. Компьютер ашиглаж үйлдэх гэмт хэрэг
3. Интернэт дэх зохистой агуулгын эсрэг гэмт хэрэг
4. Интернэт дэх оюуны өмчийн эсрэг гэмт хэрэг

Мөнгө угаах гэмт хэрэг гэдэг нь: Олон улсын түвшинд мөнгө угаах гэсэн ойлголтыг өргөн хүрээнд хэрэглэдэг. Гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлогоо нуусан, халхалсан, шилжүүлсэн үйлдэлд нь тухайн гэмт этгээдэд анх үйлдсэн гэмт хэрэг дээр нь давхардуулж ял, шийтгэл оноох эсхүл гэмт хэрэгт нь биечлэн оролцоогүй ч түүнээс олсон орлогыг хууль бус гэдгийг нь мэдсээр байж хүлээн авч, нууж, шилжүүлсэн бусад этгээдийг яллан шийтгэхэд мөнгө угаах гэсэн томъёоллыг ашигладаг. Мөнгө угаахтай тэмцэхийн гол зорилго нь хэн нэгэн хүнд гэмт үйлдэлд нь давхар ял онооход бус харин бусад этгээдийг гэмт этгээдэд тус дэм үзүүлж болохуйц үйл ажиллагаа явуулахыг хязгаарлахад оршдог. Энэ нь нэг талаас мөнгө угаах гэмт хэргийг үйлдэх түүнд татагдан оролцохоос сэргийлэх ач холбогдолтой²⁹.

Гэмт хэрэгтнүүд их хэмжээний бэлэн мөнгийг дараах хууль бус үйл ажиллагаанаас олдог бөгөөд тэр нь мөнгө угаах гэмт хэргийн үндэс болдог. Үүнд:

- Хууль бус галт зэвсгийн наймаа
- Хүний, эд эрхтний наймаа
- Хар тамхины худалдаа
- Бусдын биеийг үнэлүүлэх
- Мөнгөн тэмдэгт хуурамчаар боловсруулах
- Авлига, хээл хахууль
- Татвараас зайлсхийх
- Байгаль орчны эсрэг, гэмт хэрэг
- Хулгай, дээрэм

²⁸ Цагдаагийн ерөний газрын мэдээлэл 2021 он

²⁹ Санхүүгийн зохицуулах хорооны мэдээ 2021 он

-Цахим гэмт хэргийн хохирогчоос шаардаж авсан барьцаа төлбөр, далд веб дэх хууль бус үйл ажиллагааны төлбөр болгож биткойн, этериум зэрэг криптовалютаар олсон орлого.

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах гэмт хэрэг гэдэг нь: “Мансууруулах сэтгэцэд нөлөөт бодис” гэдэг нь тухайн бодисыг хэрэглэсэн хүн болон амьд организмын уураг тархи буюу төв мэдрэлийн системд дарангуйлал үүсгэн үйлчилж, мансуурал гэж нэрлэх сэтгэцийн тогтворгүй байдлыг үүсгэх чадвартай эм бэлдмэл бодисуудыг хэлнэ.

-Нийгмийн шинжлэх ухаанд аливаа мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт эм бэлдмэл, бодисыг хэрэглэсэн этгээдийг зан үйлийн болон ёс суртахууны зөрчил рүү түлхэн, гэмт хэрэг үйлдэх нөхцөл бололцоог бий болгож, улмаар нийгэмд хор хохирол учруулах чадвар бүхий бодис, түүнийг агуулсан эм бэлдмэлийг хэлнэ гэж тус тус тодорхойлсон байдаг.

-Хууль, эрх зүйн салбарт Монгол Улсын нэгдэн орсон НҮБ-ын 1961 оны “мансууруулах эмийн тухай”, 1971 оны “Сэтгэцэд нөлөөт бодисын тухай”, 1988 оны “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөт эм, бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг” конвенцын жагсаалтад орсон байгалийн гаралтай, мөн нийлэгжүүлсэн бодисуудын хэрэглээнээс бий болох эрүүл мэндийн болон нийгмийн сөрөг үр дагаврыг нь харгалзан мансууруулах сэтгэцэд нөлөөт бодис болохыг нь тогтоож хяналтаас гадуур (эрүүл мэндийн салбар, судалгаа шинжилгээний бус зорилгоор) хэрэглэхийг хориглон, тусгай жагсаалтад оруулсан бодис, эм бэлдмэлийг мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис гэж ойлгоно.

Албан тушаалаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг гэдэг нь: Албан тушаалын эрх мэдлийг албаны эрх ашгийн эсрэг буюу хувийн ашиг сонирхлоо гүйцэлдүүлэх зорилгод ашиглаж хийх ёстой үйлдлийг хийхгүй байх, хийх ёсгүй үйлдэл хийхийг хэлнэ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа нийт хорих анги, байгууллагуудад 2022 оны 08 дугаар сарын байдлаар хорих анги, байгууллагуудад 3025 хоригдол ял эдэлж нийт хорих ял эдлэгсдийн 2844 буюу 94.1 хувь нь эрэгтэй, 167 буюу 5.4 хувь нь эмэгтэй, 14 буюу 0.5 хувь нь өсвөр насны хүн байна.

Цагдан хорих төв, байруудад нийт 862 хоригдогч хоригдож байгаагаас 769 буюу 89.2 хувь нь эрэгтэй, 74 буюу 8.5 хувь нь эмэгтэй, 19 буюу 2.2 хувь нь өсвөр насны хоригдогч байна.

Хуульд заасан гэмт хэргүүд дотроос хүнийг алах, хүний эрүүл мэндэд хохирол санаатайгаар учруулах, хулгайлах, дээрэмдэх, залилах, авто тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний аюулгүй байдал, ашиглалтын журам зөрчих зэрэг 7-8 төрлийн гэмт хэрэгт хорих ял шийтгэгдсэн хоригдлууд зонхилон ял эдэлж байгаа бол сүүлийн 5 жилд буюу 2017 оноос хойш шинэ төрлийн гэмт хэрэг болох мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэг болон авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн хоригдлын тоо эрс нэмэгдэх хандлагатай байна.

Улсын Их Хурлаас 2021 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдөр баталсан “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-ийн дагуу өршөөл, хуулийн тэгшитгэлээр³⁰ нийт **1878** хоригдол суллагдсанаас дээрх шинэ төрлийн гэмт хэргээр ял эдэлж байсан нийт **97** хоригдол, хоригдогч суллагдсан ба өнөөдрийн байдлаар **6** буюу **0.2** хувийг мөнгө угаах, **16** буюу **0.6** хувийг албан тушаалаа урвуулан ашиглах, **44** буюу **1.5** хувийг мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах, нийт ял эдлэгсдийн **66** буюу **2.2** хувийг энэ төрлийн гэмт хэргээр ял эдэлж байна.

Үүнээс Улаанбаатар хотод **27** буюу **40.9** хувь, орон нутагт **39** буюу **59.1** хувь, нийт 66 хоригдол харьяаллын дагуу ял эдэлж байгаа ба сүүлийн 5 жилийн байдлаар харьцуулахад өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь цаашид энэ төрлийн гэмт хэрэг өсөх хандлага ажиглагдаж байна.³¹

Гэмт хэргийн өнгө	2017 он		2018 он		2019 он		2020 он		2021 он		Нийт	
	Анх	Дав	Анх	Дав	Анх	Дав	Анх	Дав	Анх	Дав	Анх	Дав
Хар тамхи	10	24	40	26	77	42	82	96	21	26	230	214
Мөнгө угаах	4	-	3	-	3	4	6	11	4	1	20	16
Албан тушаалаа урвуулан ашиглах	-	-	3	1	4	-	25	3	9	-	32	4
Цахим гэмт хэрэг	-	-	-	-	-	1	-	-	2	3	2	4
Нийт	14	24	46	27	84	47	122	110	36	30	284	238
	38		73		131		214		66		522	

Гэмт хэргийн давтамжаар нь авч үзвэл.

Гэмт хэргийн өнгө	2017 он		2018 он		2019 он		2020 он		2021 он		Нийт	
	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг
Хар тамхи	20	5	43	24	94	25	130	41	19	28	306	123
Мөнгө угаах	3	1	1	1	5	2	11	6	2	3	22	12

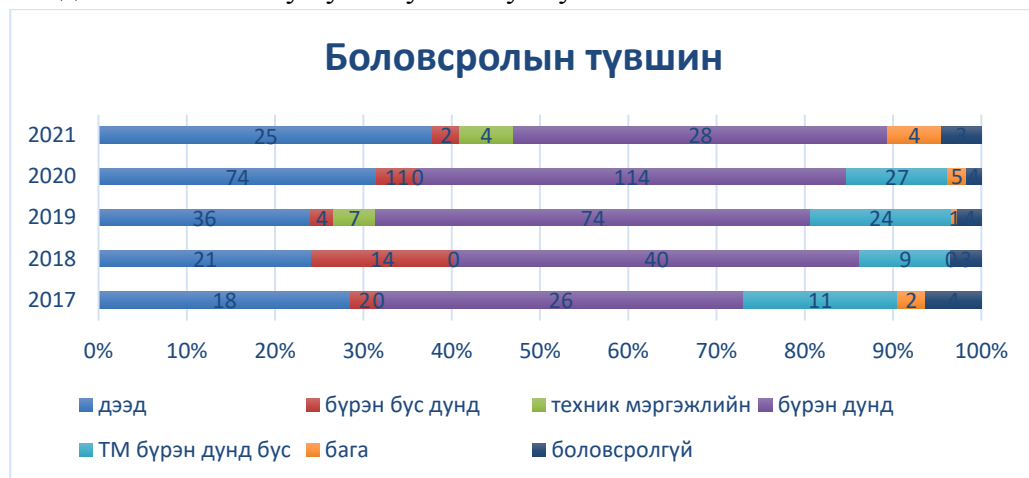
³⁰ Ял албадлагын арга хэмжээ болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний харьцуулсан тоон судалгаа 2021 он.

³¹ Хоригдогсдын бүртгэл хяналтын нэгдсэн систем.

Албан тушаалаа урвуулан ашиглах	-	9	3	1	1	3	20	7	5	4	29	24
Цахим гэмт хэрэг	-	-	-	-	-	1	-	-	1	4	1	5
Нийт	23	15	47	26	100	31	160	54	27	39	357	164
	38		73		131		214		66		522	

Аймаг, нийслэлийн харьяаллаар

Өсвөр насны хоригдогч **20** буюу **3.8** хувь, **18-24** насны **148** буюу **28.3** хувь, **25-34** насны **180** буюу **34.5** хувь, **35-44** насны **106** буюу **20.3** хувь, **45-аас дээш** насны **68** буюу **13** хувийг тус тус эзэлж байна.

Дээрх гэмт хэргээр шүүхээс ял шийтгэгдсэн хоригдлуудын тоо тогтмол өссөөр байгаа нь тэдгээрийн аюулгүй байдлыг бүрэн хангах, гарч болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд хүндрэл учруулж, эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна.³²

³² Шүүхийн шийдвэр тухай хууль 208.3 2017 он

Мөн эдгээр хоригдлууд нь бусад хоригдлуудаас нийгмийн дундаж болон түүнээс дээш давхарга, зэрэг зиндаагаар давамгайл, танилын хүрээ болон хөрөнгө, санхүүгийн хувьд бусад хоригдлуудаас давуу тал ихтэй нь хорих байгууллагын аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх үндэслэл болж байна.³³

Хорих ял эдлүүлэх албаны зүгээс дээрх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлуудын амь нас, эрүүл мэндийн аюулгүй байдлыг хангах, бусад хоригдлуудын зүгээс сэтгэл зүй, санхүү, эд зүйлийн дарамт, шахалт үүсгэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор харуул хамгаалалтын хяналтыг тасралтгүй тавьж, тэдгээрийг ажлын байраар хангах асуудалд анхаарал хандуулан ажиллаж байгаа боловч бусад хоригдлуудын зүгээс бүлгээр болон дангаар ялгаварлан гадуурхах, хорих ангийн алба хаагчдад мэдээлэл, бусад зүйлээр дэмждэг гэх мэтээр хардах, өс санах, эд зүйлийн дээрэмдэх, хулгайлах, мөнгө нэхэх, санхүүгийн асуудлаа шийдвэрлүүлэх санаа зорилго агуулан харилцаа холбоо тогтоох сонирхолтой байна.

Түүнчлэн дээрх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлууд нь танил тал ихтэй тул хуулиар хориглосон эд зүйл, хоол хүнс хэрэглэх, хорих анги хооронд шилжих, хөдөлмөрийн нөхцөлийг өөрчлөх /амьдралын бүсээс гадуур/ зэрэг асуудлыг өөрт ашигтай байдлаар шийдвэрлүүлэх зорилгоор өөрсдийн хань харилцаа, хамтран ажилладаг байсан хүмүүсээр дамжуулан хорих анги, байгууллагын удирдлагад нөлөөлөхийг оролдох, алба хаагчидтай хувийн харилцаа холбоо тогтоон санаа зорилгоо хэрэгжүүлэх хүсэл, сонирхолтой байдаг.

Хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг дэлхийн улс орнуудад хэрхэн хангаж байгаа талаар судлах нь аливаа улс орны дотоод аюулгүй байдлын тулгуур хүчин зүйл бий болох бие хүн, нийгэм, төрийн ашиг сонирхлыг хэрхэн үнэлж, түүний нүүрлэж буй аюул заналаас хамгаалах тогтолцоог ямар онцлогтойгоор бий болгож байгаад үнэлэлт дүгнэлт өгнө гэсэн үг.

Өнөө цагт аюулгүй байдлын талаар улс орнуудад гүнзгийрүүлэн судлахын зэрэгцээ ардчилсан үзэл санааг дээдэлсэн олон улсын хувьд аливаа байгууллагын тулгуур нь хувь, бие хүний аюулгүй байдал бий болж байна.

Өөрөөр хэлбэл аль ч улс орны аюулгүй байдлыг хангах салбарын тэргүүн зорилт нь хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, бие хүний аюулгүй байдлыг хангах зарчимд суурилсан байх нь аюулгүй байдал судлалын хөгжлийн чиг хандлага юм.

Гадаад улс, орнуудын хорих анги, байгууллагын бүтэц зохион байгуулалт, баримталж буй бодлого, ажлын туршлагаас харахад хар тамхи, мөнгө угаах, албан тушаалаа урвуулан ашиглах, цахим гэмт хэрэгт холбогдон ял эдэлж буй хоригдлуудыг бусад хоригдлуудаас тусгаарласан нөхцөлд буюу нэг хорих ангид төвлөрүүлэн ял эдлүүлж, нэгдсэн хяналт тавьж ажилласнаар дээр дурдагдсан хүндрэл, асуудлуудыг шийдвэрлэж, ял эдлүүлэх ажиллагааны үр нөлөөг нэмэгдүүлж ажилласан байна.

³³ Эрүүгийн тухай хууль 2017 он

Дүгнэлт

Цаг үеийн нөхцөл байдал болон цаашид үүсч болзошгүй хүндрэл, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор дээрх гэмт хэргээр ял эдэлж буй хоригдлуудыг нэг хорих ангид төвлөрүүлэн ял эдлүүлснээр тэдгээрийн амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд ялгамжтай байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх, дотоодын хяналт, шалгалтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх, алба хаагчдыг гадны нөлөөнд автах, хоригдолтой хувийн харилцаа тогтоох зэрэг сөрөг үр дагавар гарахаас урьдчилан сэргийлэх болно.

Иймд хорих ангийн нөхцөл байдал, үйлдвэрлэл, дотоод нөөц боломж, газар зүйн байршил зэргийг харгалзан нийт хорих анги, байгууллагад дээрх гэмт хэрэг үйлдэж ял эдэлж буй хоригдлуудыг татан төвлөрүүлж нэгдсэн нэг хорих ангид ял эдлүүлэх;

Шинэ төрлийн гэмт хэрэг буюу цахим гэмт хэрэг, авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодистой холбоотой гэмт хэрэгт ял шийтгүүлсэн хоригдлуудтай ажиллах мэргэшсэн тусгай нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, эмнэлэг, хамгаалалтын ажилтнуудыг бэлтгэн гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх;

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 208 дугаар зүйлийн 208.3-д “...Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах түүнчлэн эдийн засгийн гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлоос тусад нь ял эдлүүлнэ...” гэж заасныг хэрэгжүүлэх.

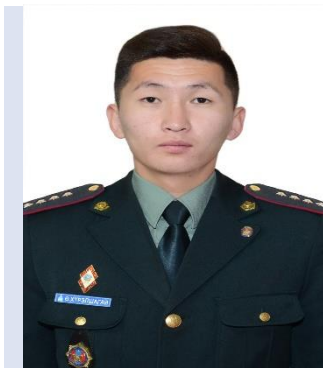
Эх сурвалжийн жагсаалт:

1. “Хорих байгууллагын аюулгүй байдал” хууль зүй ухааны доктор /Ph.D/, хурандаа Ц.Очгэрэл. 2017он
2. Цагдаагийн ерөний газрын мэдээлэл. 2021 он
3. Санхүүгийн зохицуулах хорооны мэдээ. 2021 он
4. Ял албадлагын арга хэмжээ болон цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээний харьцуулсан тоон судалгаа. 2021 он
5. Хоригдогсдын бүртгэл хяналтын нэгдсэн систем.
6. Шүүхийн шийдвэр тухай хууль. 2017 он
7. Эрүүгийн тухай хууль. 2017 он

---o0o---

ХОРИГДОЛ, АЛБА ХААГЧДЫН ХООРОНД ҮҮСЭХ ХАРИЛЦААНЫ ЗӨРЧЛИЙГ ОНОВЧТОЙ ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

PRISONERS SERVED IN PRISON INSTITUTIONS,
OPTIMAL WAYS TO RESOLVE COMMUNICATION DISPUTES
BETWEEN OFFICERS

Ө.Хүрэлшагай

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын
харьяа 439 дүгээр хаалттай хорих ангийн
төлөөлөгч, ахмад*

Товч утга: Хорих байгууллагын үндсэн хүч болох алба хаагчдын мэргэжлийн ур чадвар болон харилцааны ур чадвар нь манай байгууллагын боловсон хүчний үндсэн гол шалгуур болж байна. Тиймээс дан ганц хоригдолтой харилцах биш нийгмийн харилцаанд жирийн иргэдтэй харилцахдаа ч ур чадварлаг, соёлтой, боловсон байх нь байгууллагын нэр хүндтэй холбоотой юм. Энэхүү илтгэлд алба хаагч болон хоригдлын хооронд үүсдэг харилцааны зөрчлийг оновчтой шийдвэрлэх арга замыг илэрхийлсэнд оршино.

Түлхүүр үгс: Харилцааны ур чадвар, хоригдол болон алба хаагчийн хоорондын харилцаа, харилцах мэдрэмж, хоригдлын харьцаа, алба хаагчийн харьцаа

Abstract: Professional skills and communication skills of the officers, which are the main strength of the prison organization, are the main criteria for the personnel of our organization. Therefore, being skilled, cultured, and refined in social relations, not only with prisoners, but also with ordinary citizens, is related to the reputation of the institution. In this report, the way to solve the conflict between the officer and the prisoner is expressed.

Key words: Communication skills, prisoner-officer relationship, empathy, prisoner relationship, officer relationship

Хорих ял эдэлж байгаа хүмүүс тодорхой төрлийн эрхээ хязгаарлуулсан ч үндсэн буюу заяагдмал эрх нь хязгаарлагдаагүй юм. Тэд нийгмийн харилцаанд чөлөөтэй орох эрхгүй хэдий ч хүн хоорондоо харилцах харилцаа нь тодорхой хэм хэмжээний хүрээнд явагдсаар байдаг.

Хоригдол алба хаагч хоорондын харилцаанд анхаарал татахуйц хэд хэдэн шинж тэмдэг сүүлийн жилүүдэд ажиглагдах болсон нь нийгэм цаг үеийн байдалтай шууд холбоотой. Тухайлбал алба хаагчийн шаардлага эсэргүүцэх, биелүүлэхгүй байх зэрэг зөрчлийн шинжтэй үйлдэл ихсэх хандлагатай байна. Хорих ял эдэлж байгаа хоригдлууд тухайн цаг үедээ тодорхой төрлийн хууль, эрх зүйн хэм хэмжээг даган мөрдөх зайлшгүй шаардлагатай боловч энэ төрлийн харилцаанд зөрчил үүсэх нь цөөнгүй байдаг. Энэ нь хувь хүний харилцааны ур чадвар, ухамсар болон цаг үеийн нөхцөл байдалтай шууд холбоотой байдаг.

Нийгэмд жирийн иргэд хоорондын харилцааны хэм хэмжээг нарийвчлан хууль, эрх зүйн хэм хэмжээнд зааж өгөх нь өрөөсгөл хэдий ч тусгай субъект энгийн иргэд хоорондын харилцааны хэм хэмжээг зохицуулан заасан байдаг хэд хэдэн жишээ байдаг. Тухайлбал Америкийн Нэгдсэн Улсын цагдаагийн алба хаагч жирийн иргэнтэй харилцахдаа ямар үг хэллэг хэрэглэх, яаж харьцах зэрэг харилцааны хэлбэрийг нарийн стандартад оруулан заасан байдаг. Энэ нь иргэдтэй харилцах харилцаанд ямар нэгэн зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлсэн ач холбогдолтой. Үүний адилаар хоригдол болон алба хаагч хоорондын харилцааны хэлбэрийг нарийвчлан нэг стандартад оруулан мөрдүүлэх нь тэдний хооронд үүсэх зөрчлийг багасгах давуу талтай юм.

Хоригдол алба хаагч хоорондын харилцаа бүр зөрчилтэй байх нь байнга тохиолддог зүйл биш ч гэсэн харилцааны хувьд зөрчилдөх үйлдлийн хор хохирол нь ноцтой байх тохиолдол цөөнгүй байдаг. Цаашилбал хорих ангийн аюулгүй байдал, алба хаагчийн аюулгүй байдал, хоригдлын аюулгүй байдалтай ч шууд холбогдож болно. Тиймээс алба хаагчийн хоригдолтой харьцах харилцааг одоогийн хууль журамд зааснаас илүү нарийвчлан тодорхойлох шаардлага бий болж байна. Энэ нь хоригдол болон алба хаагчийн хоорондын харилцаанаас үүдэлтэй зөрчлийг бууруулах ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Хоригдож буй этгээд бол нийгмээс тусгаарлагдсан байдаг ч хоригдож байгаа хоригдолтой хүн гэдэг нэр төрийг хүндэтгэж, хүнлэг энэрэнгүй харьцах ёстой. Хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон шийтгэхийг хориглосон арга хэмжээг заавал дагаж мөрдөх зүйл бөгөөд түүнийг зөрчсөн тохиолдлыг ямар ч нөхцөл байдлаар зөвтгөх аргагүй юм. Хууль бусаар авч хэрэглэсэн арга хэмжээг хэрцгий, хүнлэг бус харьцсантай адилтгаж үздэг. Тодорхой шаардлага хангаж, холбогдох сургалтад хамрагдсан, хоригдолтой яаж зөв харьцах, арга туршлагатай боловсон хүчинтэй байх нь хорих байгууллагын хүмүүнлэг тогтолцооны гол үндэс юм. Харамсалтай нь албан хаагчид болон хоригдогсдын хооронд зөрчилтэй төдий, үл хүндэтгэсэн шинжтэй харьцаа байсаар байна. Аюулгүй байдлыг хангах үүднээс хоригдолд алба хаагч хууль ёсны шаардлага тавих эрхтэй хэдий ч албан хаагч,

хоригдогсдын дунд сөрөг харилцаа гарсаар байна. Хоригдолтой харилцах жишиг хэм хэмжээг зөв зохистой дагаж мөрдөх нь харилцан хүндлэл бий болгох, тайван орчин бүрдүүлэх, эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар харьцахаас урьдчилан сэргийлэх зэрэг олон талын ач холбогдолтой.

Аливаа зөрчлийг цаг алдалгүй шийдвэрлэх ёстой, эс тэгвээс хязгаарлагдмал орчинд хурцадмал байдал эрт орой хэзээ нэгэн цагт асаж, магадгүй таны хувьд таагүй нөхцөл байдалд үр дагавар нь эмгэнэлтэй байж болно.

Албан хаагчийн мэргэжлийн ур чадвар гэдэг нь хоригдолтой харьцахдаа нэгэн зэрэг аюулгүй байдал, дэг журамд анхаарал хандуулж, хүнлэг энэрэнгүй, зохистой харьцах чадвар юм. Иймд удирдлага боловсон хүчнээ хоригдлын дунд зохих ёсоор биеэ авч явахад бэлэн байгаа гэдэг зохих түвшний бэлтгэлийг хангаж сурган дадлагажуулах зохион байгуулалтын арга хэмжээг авсан байх нь чухал. Албан хаагчид, хоригдлын хооронд харилцааны хэм хэмжээг нарийвчлан зааж эерэг харилцаа тогтоосноор харилцаанаас үүдэлтэй зөрчлийн эрсдэл буурах төдийгүй хяналт болон аюулгүй байдлыг улам хүчтэй болгоно. Ингэснээр албан хаагчид ч ажлаасаа ихээхэн таашаал авах боломжтой болно.

Боловсон хүчин хүрэлцэхгүй, хангалтгүй байгаа газарт аюулгүй байдал, байгууллагын хэвийн ажиллагааг хангахын тулд ихээхэн хэмжээгээр илүү цагаар ажиллах шаардлага гардаг. Ийм байдал нь албан хаагчдын стрессийг хэт өндөрсгөж, тэдний хүчийг барж, хоригдолтой харилцах харилцаанд зөрчил үүсэх үндэс болдог. Энэ нь хорих, цагдан хорих аль ч газарт байдаг хүндрэлийг улам л ихэсгэж байна.

Хорих байгууллагын ажилтан хоригдолтой харьцах хууль эрх зүйн хэм хэмжээ нь: Хорих байгууллагын албан хаагчдын зүгээс ялгантай хүнлэг, энэрэнгүй, хууль ёсны эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэж эрүүдэн шүүхээс ангид байх эрхийн хүрээнд харьцана.

Хорих байгууллагын албан хаагч ялтныг ял шийтгэл, арьс өнгө, яс үндэс, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол зэргээр ялгаварлан харьцахыг хориглоно.

Хоригдол албан хаагчтай харьцахдаа түүний албан тушаал, эсвэл цолыг хэлж, өөрийн овог нэр, шийтгүүлсэн эрүүгийн хуулийн зүйл, заалтыг танилцуулж, хүсэл гомдлоо товч тодорхой илэрхийлнэ.³⁴ гэж тус тус заасан байхад хоригдлууд хоорондоо “энгийн иргэдийн адилаар бие биенээ “Та” гэж харьцана” гэж тусгажээ. Дээрх харилцааны хэм хэмжээ зөрчигдөх тохиолдол хүлээлгэх хариуцлага нь тухайн хоригдлын эрх зүйн байдлыг дордуулж байдаг ч хоригдлууд мэдсээр байж ямар нэгэн төрлийн харилцааны зөрчил гаргах тохиолдол бүртгэгдсээр байна.

Хоригдол хорих ял эдлэх хугацаандаа “хорих байгууллагын алба хаагч, эрх бүхий албан тушаалтны зүгээс хүнлэг харьцах, эсхүл хэрцгий, хүнлэг бус, нэр төрийг нь доромжилж харьцахгүй байхыг шаардах”³⁵ эрхтэй гэж заасан бөгөөд

³⁴ Хорих ангийн дотоод журмын 7 дугаар зүйл

³⁵ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 210.1.9.

хоригдол алба хаагч хоорондын харилцаанд зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой. Гэвч хоригдлын зүгээс элтэд дээрх эрхээ тайлбарлан, тоочих тохиолдол бага байдаг.

Хоригдол нь “Хорих байгууллагын алба хаагч, эрх бүхий албан тушаалтан, бусад хоригдол болон хорих байгууллагад байгаа бусад хүнтэй хүндэтгэлтэй харьцах”³⁶ үүрэгтэй гэж заасан. Хоригдол нь дээрх эрхийг эдлэхийн дагуу мөн тодорхой төрлийн тухайлбал алба хаагч болон бусад хоригдолтой хүндэтгэлтэй хандах үүрэгтэй юм. Энэхүү харилцааны хэлбэрийг зохицуулсан хууль журмын хэм хэмжээний заалт багагүй зөрчигддөг заалт юм. Мөн алба хаагч хоригдолтой харилцахдаа дараах хэлбэрийн зөрчил гаргахыг хориглосон байдаг. хоригдолтой хүнлэг бус, хэрцгий, нэр төрийг нь гутаан доромжилж харьцах.³⁷

Хорих байгууллагад хорих ял эдэлж байгаа хоригдол алба хаагч хоорондын харилцааг зохицуулсан хэм хэмжээ нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, хорих ангийн дотоод журамд зааснаас гадна хоригдолтой харьцах наад захын жишиг дүрэмд хоригдолтой дараах хэлбэрээр харьцах талаар тусгасан байна.

Харилцах процесс нь хүмүүс хоорондоо харилцан үйлчлэлцэх, мэдээлэл дамжуулан солилцох, найз нөхдийн хувьд хүмүүс бие биедээ хандах, харилцан бие биедээ нөлөөлөх, хэн хэнийхээ сэтгэл санааны байдлыг мэдэрч хуваалцах, харилцан ойлголцох зэрэг олон асуудлыг нэгэн зэрэг илэрхийлж байдаг” гэж тодорхойлсны зэрэгцээ шинжлэх ухааны үүднээс харилцааг олон янзаар тодорхойлсон байдаг.³⁸

- Харилцаа нь амьд ахуйн үндсэн нөхцөл юм.
- Харилцаа бол хүмүүсийн дотоод сэтгэлийн хэрэгцээ юм.
- Харилцаа нь хүмүүсийн сэтгэл хөдөлгөөний илэрхийлэл мөн.
- Харилцаан хүмүүсийн хоорондын энергийн харилцан солилцоо мөн.
- Харилцаа нь харилцан нөлөөлөл юм.
- Харилцаа бол харилцагч хүнээ таних, судлах арга болдог.
- Харилцаа нь бие хүнийг төлөвшүүлэх хэрэглүүр мөн.
- Харилцаа бол соёл юм.

Харилцааны бүтэц нь хэлхээ холбоо тогтоох буюу харилцагчдын хооронд мэдээлэл солилцох үйл явцыг багтаасан харилцааны явцуу утга, харилцагчдын хооронд мэдээлэл, үзэл санаагаа солилцохын зэрэгцээ үйлдэл солилцох, харилцан үйлчлэх, харилцаанд оролцогчид бие биеэ хүндлэн хүлээн авахдаа харилцан ойлголцлыг төрүүлэх мэдрэхүйн хэсгүүдээс бүрдэнэ.

“Харилцааны үед уур амьсгалыг бүхэлд нь тодорхойлж байдаг үндсэн 3 чиг үүрэг хэрэгждэг”³⁹

³⁶ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 211.1.8.

³⁷ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 251.1.5.

³⁸ Оросын сэтгэл зүйч Д.Париган

³⁹ Оросын нэрт сэтгэл судлаач Б.Ф.Ломов

-Мэдээллийн хэлхээ холбоо

-Зохицуулалтын хэлхээ холбоо

-Сэтгэл хөдлөл мэдрэмжийн хэлхээ холбоо

Харилцааны ур чадвар нь: Хүмүүс хоорондын харилцааны ур чадвар гэдэг нь ажил хөдөлмөрийн үр дүнг шууд тодорхойлж чадах хүмүүстэй харилцах эв дүй, ур ухаан, арга барил, дадлын цогц шинж юм. Хүмүүсийн нас, боловсрол, соёл, сэтгэцийн хөгжлийн янз бүрийн төвшин, амьдралын болон ажил мэргэжлийн туршлага тэдний харилцааны ур чадварт хүчтэй нөлөө үзүүлдэг. Харилцааны ур чадварыг ерөнхий ба тусгай гэж 2 хуваадаг.

Тусгай чадварууд хүний харилцааны ерөнхий чадваруудад суурилан мэргэжлийн болон мэргэшсэн үйлдэл, үйл ажиллагааны явцад хөгждөг.

Хоригдол харьцааны зөрчил гаргахад нөлөөлдөг хүчин зүйлд:

1. Сэтгэл түгших: Энэ нь хэр зэрэг гарч байгаа нь хорих нөхцөл байдал, тухайн субъектийн хувийн шинж чанараас хамаарна. Тэд үл мэдэгдэх зүйлтэй тулгардаг.

2. Нууцлал алдагдах: Энэ нь бусад хоригдлуудтай хүчээр зэрэгцэн оршихоос үүсдэг.

Тэд өөрсдийгөө төвлөрүүлэх цаг зав багатай эсвэл огт байдаггүй.

Хүрээлэн буй орчин хүчирхийлэлтэй байгаа тохиолдолд энэ нь улам дорддог таны аюулгүй байдал эрсдэлд орно.

3. Өөрийгөө үнэлэх чадвар багатай: Энэ нь хүний хүлээлтийг биелүүлэхгүй байх эсвэл өөрийнхөө дүр төрхийг хуурч мэхлэх, шоронд хоригдох явдал юм.

Гэсэн хэдий ч, өөрийгөө үнэлэх байдалд сөргөөр нөлөөлдөггүй бусад олон хүмүүс байдаг. Учир нь тэд эрүүгийн амьдралаар амьдрахдаа сэтгэл хангалуун байдаг.

4. Өөрийнхөө амьдралыг хянах чадваргүй байдал: Энэ нь хувийн, гэр бүл, нийгмийн шийдвэр гаргах тодорхой чадваргүй байдлаас болж үүсдэг; Хамгийн хязгаарлагдмал зүйл бол гадны үйл явдлын хувьслын дотоод хяналт юм. Энэ байдал нь бухимдлыг төрүүлдэг. Хорих ял эдэлж байгаа орчин нь хоригдлуудад маш ихээр нөлөөлдөг.

Дүгнэлт

Жирийн иргэдийн хооронд үүсдэг харилцаанд зөрчилдөөнд байдал үүсэх нь цөөнгүй хэдий ч үүсэх хор хөнөөл нь бага байдаг бол нийгмээс тусгаарлагдсан хоригдлуудын хооронд үүсэх харилцааны зөрчил түүнчлэн алба хаагч хоригдлын хооронд үүссэн харилцааны зөрчлөөс үүсэх хор хөнөөл нь нэлээдгүй хурцадмал хэлбэртэй байдаг. Тиймээс хоригдол болон алба хаагч хоорондын харилцааны зөрчлөөс үүсэх хор хөнөөлийг багасгах зорилгоор харилцаанд баримтлах хууль эрх зүйн хэм хэмжээг нарийвчлан боловсруулах нь чухал ач холбогдолтой юм

Санал

1.Хорих ял эдэлж байгаа хоригдол алба хаагч хоорондын харилцааны зөрчлийг зохицуулсан хууль журмын хэм хэмжээг нарийвчлан зааж боловсронгуй болгох;

2.Хоригдол алба хаагчийн хоорондын харилцааны талаарх сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж алба хаагчдын сургалтад нэвтрүүлэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль УБ хот /2017 он./
2. Хорих ангийн дотоод журам /2017 он 07 дугаар сарын 04-ний А/183 тушаал/
3. Оросын сэтгэл зүйч Д.Париган
4. Оросын нэрт сэтгэл судлаач Б.Ф.Ломов /проблемы и стратегия психологического исследования/

---o0o---

ЦАР ТАХАЛЫН ҮЕД ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГААС АВСАН ХАРИУ АРГА ХЭМЖЭЭ

PRISON RESPONSE TO THE PANDEMIC

Б.Түвшинтөр

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын харьяа
423 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих ангийн
ахлах төлөөлөгч, ахмад*

Товч утга: Цар тахалын үед хорих байгууллага ямар хариу арга хэмжээ авах нь зүйтэй талаар судлах, өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа баримтлах. Цаашид энэ төрлийн вирус дэлхий нийтэд тархсан тохиолдолд хорих анги, цагдан хорих байрууд үйл ажиллагаандаа ямар үйл ажиллагаа баримтлах талаар судлах, анхааруулах, хэрхэн шийдвэрлэх, хор уршиг багатай даван туулахад энэхүү судалгааны ажлын зорилго оршино.

Түлхүүр үгс: Харилцааны ур чадвар, хоригдол болон алба хаагчийн хоорондын харилцаа, харилцах мэдрэмж, хоригдлын харьцаа, алба хаагчийн харьцаа

Abstract: Professional skills and communication skills of the officers, which are the main strength of the prison organization, are the main criteria for the personnel of our organization. Therefore, being skilled, cultured, and refined in social relations, not only with prisoners, but also with ordinary citizens, is related to the reputation of the institution. In this report, the way to solve the conflict between the officer and the prisoner is expressed.

Keywords: Communication skills, prisoner-officer relationship, empathy, prisoner relationship, officer relationship

Тахал гэдэг нь ямар нэгэн өргөн түгэх халдварт өвчин, өвчин тахал гэж монгол хэл бичигт тайлбарласан байна.

Цар гэдэг нь овор хэмжээ, цараа ч гэдэг.

Манай эриний өмнөх 412 оны үед эртний Грекийн суут сэтгэгч, эмч Гипократ хүн амын дунд маш хурдан тархацтай, онц аюултай амьсгалын замын халдварт өвчин үе үе тархдаг болохыг тэмдэглэн үлдээсэн байдаг нь уг өвчин маш эртнээс улбаатай болохыг гэрчилдэг.

Эрс тэс уур амьсгалтай Монгол орон эрсдэл ихтэй, эмзэг бүс нутагт оршдог. Түүхэн баримтаас үзэхэд манай улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамарсан болон хэсэгчилсэн гамшиг эртнээс нааш аливаа хэлбэрээр нүүрлэсээр ирсэн төдийгүй, сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийн анхаарлыг татсан тахал нэг бус удаа тохиолдож байна.

Энэ өвчин 1580 онд албан ёсоор бүртгэгдсэнээс хойш хүн төрөлхтний түүхэнд 31 удаагийн цар тахал тохиолдсон боловч 1933 оныг хүртэл түүний шалтгааныг тогтоож, бүрэн оношилж чадаагүй байна.

Дээрх цар тахлаас сүүлийн 100 жилд буюу 20 дугаар зуунд дэлхий дахиныг хамарсан 3 удаагийн цар тахал 1918 /H1/, 1957/H2/, 1968/H3/ гарсан байна. 1918 оны цар тахал A/H1N1/ вирусээр сэдээгдэж 50-100 сая хүн, 1957 оны цар тахал A/H2N2/ вирусээр сэдээгдэж 1 сая хүн, 1968 оны цар тахал A/H3N2/ вирусээр сэдээгдэж 1 сая хүн тус тус нас барсан байна. Жил бүр томуугийн тахал тархалт /эпидеми/-ын үед халдварын 3-5 сая тохиолдол бүртгэгдэж, үүнээс 300.000-500.000 нь нас бардаг.

Коронавирус нь Corongviridae овгийн Бета-Коронавирусийн бүлгийн дан утаслаг РНХ агуулсан Sars-Cov-2 вирус юм. Шинэ төрлийн Коронавирус нь урьд өмнө нь хүнээс илэрч байгаагүй (Эрүүл мэндийн яам, USIAD, World Heath Organization, 2020) Коронавирус гэдэг нэр нь латин хэлний Corona буюу титэм, цагираг гэсэн утгатай үгнээс үүссэн.

Электрон микроскопоор харахад вирусийн халдвар нь цагираг, титэм хэлбэртэй харагддаг. Уг вирус нь 1960 онд анх энгийн ханиадтай хүний хамрын самсаанаас олдож байжээ. Ихэнхдээ ханиад томуу, хэлбэрээр эхэлж уушгины хатгалгаа болж хүндэрдэг байна.

2003 онд Хятадаас гаралтай, үхлийн аюултай, шинэ төрлийн титэм вирус дэлхий даяар тархаж 8000 гаруй хүнийг Амьсгалын цочмог хам шинж (Severe Acute кRespiratory Syndrome)-ээр өвчлүүлж, 774 хүний амь насыг хохироосон. Амьсгалын цочмог хам шинж (SARS)-ийн титэм вирус дэлхийн өнцөг булан бүр дэх судлаачдын анхааралд өртсөн боловч халдвар тун удалгүй 2004 оноос хойш дахин бүртгэгдээгүй байна. 2012 онд төстэй халдвар дахин бүртгэгдсэн. 2015 онд тэмээний ханиад гэгддэг Ойрх Дорнодын амьсгалын цочмог хам шинж (MERS) 1000 гаруй хүнийг өвчлүүлж, өвчлөгсдийн 40 орчим хувийн амь насыг хохироосон.

Уг өвчнөөр эрсдэлт бүлэг болох өндөр настай архаг суурь өвчтэй хүмүүс илүү хүндээр өвдсөн, нас барсан. Судлаачдын олж тогтоосноор шинэ төрлийн корона вирус нь нэг өвчтөн дунджаар 3-4 хүнд халдварлуулж байсан учир хөдөлгөөн хязгаарлах, хөл хорио тогтоох, амны хаалт зүүх, зай барих зэрэг нь халдварт өртөлтийг хоёр дахин бууруулах арна хэмжээг авч байсан.

Коронавирус /Covid-19/ 2019 онд эхэлж уг өвчнөөр өнөөдрийн байдлаар манай улсад 2.100 орчим иргэн нас бараад байна. Дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага мөн адил тэмцэж байна.

Цар тахалтай тэмцэх хариу арга хэмжээ авах талаар өнөөдрийн байдлаар батлагдсан дүрэм, журам мөн хийж хэрэгжүүлж байгаа ажил нь зөв, буруу эсэх талаар ямар нэгэн ойлголтгүй байна.

Цаашид вирусийн гаралтай цар тахал дэлхий нийтэд олон тохиох учир энэ талаар зайлшгүй судлах шаардлагатай.

Хорих анги, цагдан хорих байрууд цар тахлын үед хэрхэн ажиллах талаар судлах нь энэ цаг үеийн тулгамдсан асуудал болж байна. Хорих анги, цагдан хорих байр нь улсын онцгой объект болохын хувьд цар тахалтай тэмцэх зайлшгүй шаардлагатай.

Хоригдол, хоригдогч нарын дунд цар тахлын халдвар авах өндөр эрсдэлтэй, хүнд өвчтэй, биеийн байдал муу, өндөр настай эрсдэлт олон хоригдол, хоригдогч байна.

Өнөөг хүртэлх түүхэнд томоохон цар тахлууд ойролцоогоор 30 жилийн зайтай гарч байсан бөгөөд одоо ээлжит цар тахал гарах цаг нь болсон гэж дэлхийн судлаачид үзэж байсан талаар Монгол улсын Төрийн соёрхолт доктор, профессор Э.Бэх-Очир, тэргүүлэх зэргийн тархвар судлаач клиникийн профессор Л.Дашцэрэн, “Шувууны томуу, хүний томуугийн царталтай тэмцэх чадавхыг сайжруулах” төслийг зохицуулагч Т.Бадрах нар “Шувууны томуу, Хүний томуугийн цар тахалтай тэмцэх гарын авлага” номонд 2009 онд дурдаж байсан нь нотлогдож байна.

“Испанийн томуу” нэртэй шувуунаас гаралтай A/H1N1/ 1918-1919 онд дэд хэв шинжийн вирусээр үүсгэгдсэн цар тахал гарч наад зах нь 50 сая хүн нас барсан. Энэ үүсгэгч цар тахал нь 20 дугаар зууны хамгийн анхны томуугийн цар тахал юм. Вирус нь шувуунаас гаралтай A/H1N1/ вирусээр сэдээгдсэн нэн өндөр хоруу чанартай байснаар дэлхийн 1 дүгээр дайнд амь үрэгдэгсдээс ч олон хүн амь насаа алдсан тул түүхэнд хамгийн хор хөнөөл учруулсан цар тахал гэж үздэг байна.

Цар тахлын үед нас баралтын голлох шалтгаан нь бактерийн гаралтай уушгины хоёрдогч үрэвсэл байсны зэрэгцээ вирусийн гаралтай уушгины анхдагч үрэвслээр нас барагсдын дийлэнх нь 13-35 насны эрүүл залуу хүнийг 2 өдрийн дотор үхэлд хүргэж байсан байна.

Азийн томуу нэртэй A/H2N2/ 1957-1958 онд дэд хэв шинжийн шувууны томуугийн ген агуулсан ре-ассортант вирусээр үүсгэгдсэн цар тахал гарч 1 сая хүн нас барсан. Нас баралтын онцлог нь жил бүрийн томуугийн тахалт тархалтай төстэй буюу бага насны хүүхэд болон ахимаг насныхныг илүүтэй нэрвэжээ. Архаг өвчтэй хүмүүс болон жирэмсэн эмэгтэйчүүдийг уушигны үрэвслийн хүндрэлд илүүтэй хүргэж байсан. 1957 онд Азиас гаралтай H2N2 вирусээр үүсгэгдсэн цар тахал нь 6 сарын дотор дэлхийг хурдан бүрхжээ.

“Гонконгийн томуу” нэртэй A/H3N2/ 1968-1969 онд дэд хэв шинжийн шувууны томуугийн ген агуулсан ре-ассортант вирусээр үүсгэгдсэн цар тахал гарч 1 сая хүн нас баржээ.

Коронавирус нь Coronaviridae овгийн Бета-Коронавирусийн бүлгийн дан утаслаг РНХ агуулсан SaRS-Cov-2 вирус юм. Шинэ төрлийн Коронавирус нь урьд өмнө нь хүнээс илэрч байгаагүй /Эрүүл мэндийн яам, USIAD, WORLD Health Organization 2020/.

Коронавиурс гэдэг нь латин хэлний Corona буюу титэм, цагираг гэсэн утгатай үгнээс үүссэн. Электрон микроскопоор харахад вирусийн халдвар нь цагираг, титэм хэлбэртэй харагдаж аж. Уг вирус нь 1960 онд анх энгийн ханиадтай хүний хамрын самсаанаас олдож байжээ. Ихэнхдээ ханиад, томуу хэлбэрээр эхэлж уушгины хатгалгаа болж хүндэрсэн байна. 2003 онд Хятадаас гаралтай, үхлийн аюултай, шинэ төрлийн титэм вирус дэлхий даяар тархаж 8000 гаруй хүний Амьсгалын цочмог хам шинж /Severe Acute Respiratory Syndrome/-ээр өвчлүүлж, 774 хүний амь насыг авчээ.

Амьсгалын цочмог хам шинж /Sars/ -ийн титэм вирус дэлхийн өнцөг булан бүр дэх судлаачдын анхааралд өртсөн боловч халдвар тун удалгүй намжиж 2004 оноос хойш дахин бүртгэгдээгүй байна. 2012 онд Дорнодын амьсгалын цочмог хам шинж /MERS/ 1000 гаруй хүнийг өвчлүүлж, өвчлөгсдийн 40 орчим хувийн амь насыг авчээ.

Мал, амьтны гаралтай тухайн вирус элбэг байдаг бөгөөд саяхныг хүртэл зөвхөн мал амьтнаас хүнд халдварладаг гэж үзэж байж. Харин одоо хүнээс хүнд амьсгалын зам, ахуйн замаар халддаг болох нь тогтоогдоод байна. Коронавирус нь хэд хэдэн төрөл зүйлтэй. Хөнгөнөөс маш хүнд хүртэл хэлбэрүүд байдаг бөгөөд сүүлийн 20 жилийн хугацаанд 3 удаа бүртгэгдсэн тохиолдлууд нь хүнд хэлбэрт хүрч хүний амь насыг авсан удаатай. 2019 онд БНХАУ-аас гаралтай дэгдээд байгаа Коронавирус нь шинэ төрөл бөгөөд илүү хүнд хэлбэрийнх гэдэг нь тогтоогдсон.

Уг өвчнөөр эрсдэлт бүлэг болох өндөр настай, архаг суурь өвчтэй архаг суурь өвчтэй хүмүүс илүү хүндээр өвдсөн, нас барсан мэдээлэл илүүтэй байна. Халдвартай нэг өвчтөн дунджаар 3-4 хүнд халдвар тарааж байгаа бөгөөд хөдөлгөөн хязгаарлах, хөл хорио тогтоох, амны хаалт зүүх, зай барих зэрэг нь халдварт өртөлтийг хоёр дахин бууруулах боломжтой.

Нууц үеийг ДЭМБ-аас 7-14 хоног гэж үзсэн. Эхний шинж тэмдэг 39-өөс дээш ойрхон болон олон хоног халуурах, толгой өвдөх, ханиалгах зэргээр илэрнэ. Тухайн хүний дархлаанаас шалтгаалан өвчний илрэх шинж өөр өөр байдаг.

Гол шинэ тэмдэг нь:

- ✓ Халуурах
- ✓ Амьсгал давчдах
- ✓ Ханиалгах
- ✓ Толгой өвдөх
- ✓ Хоолой хөндүүрлэх
- ✓ Нус гоожих, хамар битүүрэх
- ✓ Бие хөндүүрлэх
- ✓ Цээжээр хөндүүрлэх эсвэл дарагсан мэт мэдрэгдэх

- ✓ Байнгын ядрах
- ✓ Уруул, нүүр хөхрөх
- ✓ Амт, үнэр алдах

Вирус нь уушгины хатгалгаа, амьсгал давчдах, элэг, септик цочрол, зүрх судасны эмгэг зэрэг нь үхэлд хүртэл хүргэж болзошгүй.

Дэлхий эрүүл мэндийн байгууллагын холбогдох шийдвэрүүд:

- 2019 оны 12 дугаар сарын сүүлчээс БНХАУ-ын Хубей мужийн Ухань хотод шалтгаан тодорхойгүй уушигны хатгалгаа өвчний дэгдэлт бүртгэгдэж эхэлсэн.

- 2020 оны 01 дүгээр сарын 7-нд шинэ төрлийн Коронавирусыг үүсгэгдсэн болохыг тогтоосон.

- 2020 оны 01 дүгээр сарын 31-ний байдлаар уг халдвар нь дэлхийн 20 улсыг хамарч эрчимтэй тархсан тул ДЭМБ-аас “Олон улсын шинэ чанартай нийгмийн эрүүл мэндийн онц байдал” гэж зарласан.

- Дэлхийн эрүүл мэндийн мэргэжлийн зөвлөх багийн 2020 оны 02 дугаар сарын 11-ний өдрийн хуралдаанаар уг халдварыг “Covid-19” гэж нэрлэсэн.

- Олон улсын өвчний 10 дугаар сарын ангиллаар U07.1 кодоор бүртгэсэн.

- 2020 оны 03 дугаар сарын 11-ний өдөр Коронавируст халдварыг “Цар тахал” гэж зарласан.

МУ-ын УИХ-аас 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдөр “Коронавируст халдварын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай” хуулийн төслийг баталсан.

Уг хуулийн зорилт нь коронавируст халдвараас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгмийн эрүүл мэндийг хамгаалах, хүний эрхэд тодорхой хязгаарлалт хийх, холбогдох шийдвэрийг шуурхай гаргах, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг сөлөөллийг бууруулах, зохион байгуулалтын асуудлыг Засгийн газар онцгой журмаар шийдвэрлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

Цар тахлын үед баримтлах зарчмыг хуульчлав. Тухайлбал, хүний амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хамгаалах, бүх нийтийн эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор бусад хуульд зааснаас өөр журам тогтоох, хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах, байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааг хангах, харилцан мэдээлэл солилцох, иргэд, олон нийтийн оролцоо, дэмжлэгийг авч ажиллах талаар; Үүнд:

Эрүүгийн хууль: Бусдын амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулж болзошгүй халдварт өвчний үед эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас тогтоосон хорио цээр, хязгаарлалтын дэглэм, холбогдох бусад журам, заавар, шаардлагыг зориуд санаатайгаар зөрчиж халдварт өвчин тархах нөхцөл бүрдүүлсэн, эсхүл бусдад халдаасан бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./ Хоёр мянга долоон зуун нэгжээс арван дөрвөн мянган нэгжтэй тэнцэх

хэмжээний төгрөгөөр торгох, -эсхүл зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, -эсхүл зургаан сараас гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

Зөрчлийн тухай: Гамшиг, аюулт үзэгдэл, халдварт өвчин, осол, аюулын үед энэ талаар олон нийтийг төөрөгдүүлэх, худал мэдээ, мэдээлэл түгээсэн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./

-хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр,
-хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, халдварт өвчин, осол, аюулын үед эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон хорио цээр, хөдөлгөөний хязгаарлалт, тэдгээрийн дэглэм зөрчсөн, эсхүл саад учруулсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./

-хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, долоогоос гуч хүртэл хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулах,
-хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, халдварт өвчин, осол, аюулын үед эрх бүхий байгууллагаас өгсөн мэдээ, мэдээллийг үнэ төлбөргүйгээр, саадгүйгээр мэдээлэх үүргээ хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. 19 биелүүлээгүй бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./

Гамшгаас хамгаалах талаар хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./ -хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, -хуулийн этгээдийг нэг мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол, аюул, гамшгийн эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор байгуулсан барилга байгууламжийг эвдэж гэмтээсэн, эсхүл зориулалтыг дур мэдэн өөрчилсөн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./

-учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулж,
-хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр,
-хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Тусламж үзүүлэгч хуулиар хориглосон үйл ажиллагаа явуулсан бол /Энэ хэсгийг 2020 оны 04 дүгээр сарын 29- ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./

-хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр,
-хуулийн этгээдийг нэг мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно

Эрүүл мэндийн тухай хууль 1/хүн амын эрүүл мэндтэй холбогдсон асуудлыг мэргэжлийн дээд шатны байгууллага буюу нутгийн өөрөө удирдах болон нутгийн захиргааны байгууллагад тавьж шийдвэрлүүлэх; 2/аж ахуйн нэгж, байгууллага, гэр бүл, хувь хүнд мэргэжлийн зөвлөгөө, зааварчилга өгөх; 3/мэргэжлийн онцлог асуудлаар төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэнд шаардлага тавих; 4/байгууллагын зорилго, эрх, үүрэгт харш үйлдэл хийлгэхээр шаардсан тохиолдолд тухайн тусламж, үйлчилгээг үзүүлэхээс татгалзах; 5/иргэн болон байгууллагын буруутай үйлдлээс болсон осол гэмтэл, хордлого зэргээс үүдэн эрүүл мэндийн байгууллагаас гарсан гэнэтийн зардлыг Иргэний хуульд нийцүүлэн буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлэх; 6/халдварт өвчин тархахаас урьдчилан сэргийлэх, шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах чиглэлээр иргэн, хуулийн этгээдэд шаардлага, сэрэмжлүүлэг өгөх.

Цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах хууль тогтоомж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Эрүүл мэндийн тухай хууль, Гамшгаас хамгаалах тухай хууль болон эдгээр хуулиудад нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ.

Цар тахалын үед гадаад улсын хорих байгууллагуудын авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ:

Иран улс: Хууль зүйн сайд Эбрахим 2020 оны 03 дугаар сарын 22-нд Шинэ коронавирусийн халдвар хорих байгууллагад тархаж болзошгүй гэж болгоомжлон эрх баригчид нийт 70,000 хоригдлыг сулласан гэж мэдээлсэн.

Хятад улс: Зүүн Хятадын хорих ангид коронавирусийн халдвар тарж, нийт 207 хүн өвчилсөн тухай мужийн захиргаанаас мэдээлсэн. Тус мужийн Жининь хотын Рэнчэнь хорих ангид хийсэн үзлэг шалгалтын үр дүнд халдвар авсан ажилтан, хоригдлуудыг илрүүлж, тусгаарлах арга хэмжээг авсан. Тус хорих ангийн нэг ажилтнаас халдварын шинж тэмдэг илэрсний дараа эмнэлэгт хэвтүүлсэн. Ажилтан коронавирусийн халдвар авсныг маргааш нь шинжилгээгээр тогтоосон. Үүний дараа мужийн захиргаа шоронгийн хоригдлуудыг үзлэг шинжилгээнд хамруулах арга хэмжээг авсан. Хятад улсын хорих байгууллагууд хорих ангид халдвар илэрсэн талаар үзлэг шалгалт явуулдаг. Мөн халдвар авсан хоригдол болон алба хаагч нарыг тусгаарлан бүх хоригдлуудыг шинжилгээнд хамруулсан.

2020 оны 02 сарын 21-ний өдөр Шинэ төрлийн “коронавирус”-ийн халдварын голомт болоод байгаа БНХАУ-ын Хубэй мужийн хоёр хорих байгууллагад 271 халдварын тохиолдол бүртгэгдсэн. Уханийн эмэгтэйчүүдийн хорих байгууллагад 230 хоригдол “Covid-19”-өөр өвчилсөн нь тогтоогдсон. Мөн Шаяан Ханжин хорих байгууллагад 41 хоригдол вирусээр халдварласан. Түүнчлэн БНХАУ даяар 500 гаруй хоригдол “Covid-19”-өөр өвчилсөн байх магадлалтай байгааг “Guardian” сонин нийтэлсэн.

Тайланд улс: 2020 оны 12 дугаар сарын 29-ний өлөр Тайландын Бирирам нутгийн хорих байгууллагад корона вирус илэрсэн гэх мэдээлэл цацагдсаны дараа

тус хорих байгууллагын 200 гаруй хоригдол бослого гаргаж, галдан шатааж, хорих байгууллагаас хүчээр гарахыг завдсан хэрэг гарсан. Үүнтэй холбоотойгоор хорих ангиудыг гадна хамгаалалтаны хүчийг нэмэгдүүлж ажилласан.

Өмнөд Солонгос улс: Цар тахлын эхний давалгааг амжилттай давсан гэж дэлхий дахинд өндрөөр үнэлэгдэж байсан Өмнөд Солонгос улс хоёр дахь давалгааны улмаас анх удаа хатуу хөл хорионы дэглэм тогтоосон.

Сөүл хотын зүүн өмнөд хэсэгт байрладаг хорих байгууллагад халдварын томоохон голомт илэрсэн юм. Хорих байгууллагууд халдварт өртсөн тохиолдолд хүн амын тооноос хамаарч халдварын голомт болж хорих ангиас гадгаш гарах үйл ажиллагааг бүрэн зогсооно. Ингэснээр хорих байгууллагад хатуу хөл хорио тогтоож алба хаагч нар тусгаарлагдаж байрлан ажиллах шаардлага үүснэ. Тус хорих ангид 184 хоригдол, нэг ажилтнаас коронавирусийн халдвар илэрснийг хууль зүйн алба нь мэдээлсэн. Авлигын хэргээр ял шийтгүүлсэн Өмнөд Солонгосын ерөнхийлөгч асан Ли Мюн Бак энэ хорих байгууллагад хоригдож байсан юм. Экс ерөнхийлөгчийн шинжилгээний хариу сөрөг гарсан байна. Хорих ангиас гадна тус улсын Чонжү хотын асрах газрын 61 хүнээс шинээр халдвар илэрсэн. Энэ нь хүн олноор төвлөрдөг ижил төрлийн байгууллагууд халдварын голомт болох нь Эрүүл мэндийн байгууллагуудад ачаал үүсч эрсдэл хүндрэл бий болдог.

2020 оны 05 дугаар сарын 20-ны өдөр АНУ-ын Калифорний хорих байгууллагаас 800 гаруй хоригдолоос коронавирус илэрсэн. Калифорний Санта Барбара мужийн Ломпоксын хорих ангид нийт 823 хоригдол, 25 ажилтны коронавирусийн шинжилгээний хариу эерэг гарсан байна. Ломпок хотын хорих байгууллагад нь хоёр байгууламж бүхий 2764 хоригдолтой. Эдгээрээс коронавирусийн улмаас хоёр хүн нас барсаны дараа хорих байгууллагууд өндөр хамгаалалтад авсан.

Хагас сая гаруй халдвар хорих ангиудад бүртгэгдсэн, 3,000 гаруй хүн нас барж, Америкийн хорих байгууллагад “COVID 19”-ийн эсрэг хариу арга хэмжээ авч чадаагүй.

АНУ-ын Чикаго хотод 2020 оны 04 дүгээр сарын 17-ны өдөр хамгийн том хорих ангил коронавирусээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны хүрээнд дөрвөн долоо хоногийн хугацаанд нийт хоригдлуудын 20 гаруй хувийг сулласан. Хорих ангид халдвар бүртгэгдэхээс өмнө хоригдлуудын хүн амын тоог цөөлж суллах нь эрсдлийг бууруулах ач холбогдолтой. Энэ Cook County Jail хорих анги нь АНУ-ын хамгийн том хорих анги юм. Тус хорих байгууллагад хамгийн дээд тал нь 10 мянган хоригдолтой үе ч байсан. Батлан даалтын хуульд өөрчлөлт орсноор тус хорих байгууллагын хоригдлуудын тоо бараг 50 хувиар буурчээ. Мөн хоригдлуудыг суллахаас гадна батлан даалтын арга хэмжээнүүдийг авч цар тахалыг давсаны дараа ялыг нөхөн эдлүүлэх бодлого баримтлаж болно.

АНУ дэлхийн бусад улсуудаас илүү хүн амынх нь хэсгийг түгждэг. Хэдийгээр хоригдож буй хүн амын тоо тахлын эхэн үеийнхээс бага байгаа нь үнэн боловч энэ нь хэт өндөр хэвээр байгаа бөгөөд дахин өсөх хандлагатай байна.

Хорих ангийн удирдлагууд тахлын эсрэг хүмүүсийг суллах замаар хариу арга хэмжээ авна гэж анх найдаж байсан ч шоронгуудаас бараг хэн ч суллагдаагүй. Нью Жерси, Калифорния, Хойд Каролина гэсэн гурван муж л хорих байгууллагад хоригдож байсан олон тооны хүмүүсийг шоронгоос сулласан. Өршөөлийн зөвлөлүүд тахлын эхний жилд өмнөх жилээс цөөн тооны хариу арга хэмжээний хувилбар гаргасан. Тус мужийн Шүүхийн байгууллага шүүх хурлаа хүлээж байгаа эсвэл хөнгөн хэлбэрийн гэмт хэрэгтнүүдийг суллаж байгаа явдал нь коронавирусийн тархалтын эрсдлийг бууруулж байна. Гуравдугаар сарын дундуур авсан мэдээллээр тус хорих байгууллагад 5000 хоригдол байсан бол одоо 4276 хоригдол болжээ. Цагдан хоригдож буй хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдогч нарыг батлан даалтад гаргах шаардлагатай.

Бельгийн "Намур" шоронгийн оршин суугчдын талаас илүү хувь нь коронавирусийн халдвар авсан нь батлагдсан тул хоригдлуудыг өрөөнд нь тусгаарласан. Энэ хоригдлуудын хорих өрөө бусад хоригдлуудтай харилцах боломжгүй байдлаар тохижуулагдсан тохиолдолд хэрэгжүүлж болох арга хэмжээ юм.

Шоронгийн 132 хоригдлын дунд цар тахлын тархалт хурдацтай явагдаж байгаа тул тус байгууламжид хөл хорио тогтоосон байна. Хоригдлуудыг гадаа гарч алхах болон шүршүүрт орохыг хориглосон хэдий ч өдөр бүр халуун хоол, эрүүл ахуйн бүтээгдэхүүнээр хангасан. Хорих ангид цар тахал хоригдлын тооноос хамаарч хурдацтай тархана. Үүнтэй холбоотойгоор хоригдлуудыг өөр хооронд нь харилцуулахгүй байхаар зохион байгуулах нь халдварын тархалтыг бууруулах ач холбогдолтой. Хоригдлуудыг нийтээр нь хооллох, халуун усанд орох, салхинд гарах зэрэг үйл ажиллагааг хориглох нь чухал.

Халдвартай болон халдваргүй хоригдол, алба хаагч нарт эрүүл ахуйн шаардлага хангасан, чанартай хоол, хүнсний бүтээгдэхүүн олгох дархлаажуулалтыг дэмжих гол ажил юм.

Коронавирусийн улмаас дэлхийн хэмжээнд хоригдож буй хоригдлуудаас 197,926, алба хаагч нараас 540,817 хүн нас барсан байна.

Засан хүмүүжүүлэх орчинд амьдардаг хүмүүс COVID-19-д өртөх өндөр эрсдэлтэй байдаг. Тахал эхэлснээс хойшхи хамгийн том, нэг цэгт гарсан дэгдэлтийн ихэнх нь шорон, хорих ангиудад байсан. Иймээс хорих ангиудын COVID-19-ийн шинжилгээ, батлагдсан тохиолдол, бодлого, журмын талаарх мэдээллийг судлах шаардлагатай.

Цар тахлын эхний жилд хорих ангиуд өмнөх жилтэй харьцуулахад 10%-иар цөөн хүнийг сулласан. Хорих ангиудад нас барсан хүний тоо 2020 онд 2019 онтой харьцуулахад 46 хувиар өссөн.

Хоригдлуудын утас болон видео дуудлага хийх төлбөрийг бүрмөсөн хасах ёстой. Энэ нь цар тахалын үед хорих ангид хоригдож буй хүмүүс ойр дотны хүмүүсээсээ бие махбодийн хувьд тусгаарлагдсан үед чухал ач холбогдолтой юм.

Хоригдлуудын эрүүл мэнд, амь насанд халдах эрсдэлтэй COVID-19 зэрэг тахлын нөхцөлд улсууд эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүсийн эрхийг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх, хэт ачаалал өгөхгүй байх, эрүүл ахуйн НҮБ-ын төрөл бүрийн тусгай журам болон НҮБ-ын Хүний эрхийн дээд комиссарт заасны дагуу хорих анги болон бусад хорих төвүүдийн халдвар хамгаалалын дэглэм журмыг сайтар мөрдөж ажиллах үүрэгтэй.

Ийм хоригдлуудыг аюулгүй, эрүүл хорих нөхцөлтэй өөр хорих ангид шилжүүлэх.

Хэрэв энэ боломжгүй бол зохих хяналттай гэрийн хорионд байлгах. Онцгой нөхцөл байдал өнгөрсний дараа тухайн хүн хорих ялынхаа үлдсэн хугацааг эдлэхийн тулд хорих байгууллагад буцаж ирэх.

Олон улсын хууль тогтоомжид заасны дагуу геноцид, хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг, дайны гэмт хэрэгт ял шийтгүүлсэн хүмүүст ямар ч тохиолдолд өршөөл үзүүлэх, өршөөл үзүүлэх, эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх, ялыг хэрэгжүүлэхэд хөнгөлөлт үзүүлэхгүй.

Европын шоронгууд дэлхийн хоёрдугаар дайнаас хойшхи томоохон сорилттой тулгараад байгаа, учир нь хоёр хүчин зүйл байна. Нэг нь хэт ачаалал, нөгөө нь шоронгийн хүн амын нас. Европт хүн амын ерөнхий нас нэмэгдэж байгаа нь шоронгийн хүн амд ч мөн илэрч байна. 50-иас дээш насны хүмүүсийн 15 хувь, 65-аас дээш насны 2.4 орчим нь байна. Тиймээс, хэрэв хэт ачаалал дээр 50-аас дээш болон 65-аас дээш насны нэлээд олон тооны хүмүүсийг нэгтгэвэл энэ нь ямар ч үед дэлбэрч болзошгүй аймшигтай гамшиг юм.

Цар тахалын үед гурван түлхүүр үг нь туршилт, суллах, тусгаарлах юм.

Суллах: Энэ нь хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн эсвэл торгуульруу хөрвөх боломжтой хоригдлуудыг суллах ёстой гэсэн үг юм. Тэгээд тусгаарлах. Мэдээжийн хэрэг, ихэвчлэн хорих ангиудад хүн ам харьцангуй залуу байдаг, учир нь гэмт хэрэг нь насжилттай холбоотой. Энэ бол нийт хүн амыг хамгаалах ёстой учраас ерөнхий өршөөл үзүүлэх. Тиймээс хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн болон онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлуудыг аюулгүй байдлын арга хэмжээнд хамруулж, вируст өртөхгүйн тулд тусгаарлах ёстой.

Жирэмсэн эмэгтэйчүүд хоригдлууд бол эмзэг асуудал юм. Зарим улсын хорих ангийн удирдлагуудын зочид буудлууд хаагдаж байгаа бөгөөд магадгүй эдгээр тохиолдлуудыг зохион байгуулахад ашиглаж болох талаар санал гаргасан. Энэ бол тийм ч олон хүн биш. Хорих ангид хоригдож байгаа эмэгтэйчүүдийн ердөө 5 хувь нь хамрагдаж болох талаар судалсан. Эмэгтэй хоригдлуудын дунд жирэмсэн байгаа хоригдлууд бага хувийг эзлэх ёстой. Тиймээс шаардлагатай бол хамгаалалтыг сайжруулан, хорих ангийн гадаа байрлуулах боломжтой гэж үзсэн.

Хорих ангиудын хүн амын тоо их тохиолдолд хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлуудыг суллах, өөр төрлийн ялаар солих, хоригдлуудыг батлан даалтанд гаргаж ялыг цар тахал дууссаны дараа эдлүүлэх.

Халдвар авсан хоригдлуудыг шинжилгээнд хамруулах. Бусад хоригдлуудаас тусгаарлах. Халдвар ямар замаар хорих анги дотор тархсан талаар судалж тогтоох. Буруутай этгээдэдийг тогтоох, албаны шалгалт явуулах хариуцлага тооцох.

Жирэмсэн болон эмэгтэй хоригдлууд халдвар авсан тохиолдолд хорих ангиас гадуур эмчлэх. Цар тахалын үед бүх зочид буудал, амралтын газрууд ажиллахгүй тул эдгээр байгууллагатай хамтран ажиллах.

Хорих ангиудад коронавирус илэрсэн талаар олон нийтийн сүлжээнд нийтлэхгүй байх. Энэ чиглэлийн үйл ажиллагааг хаах.

Хорих ангид халдвар тархсан тохиолдолд бослого, үймээн гарах, галдан шатаах, нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүсэх зэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хорих ангиудын гадна хамгаалалтыг хүчийг нэмэгдүүлэх. Хоригдол, хоригдогч нар оргохоос урьдчилан сэргийлэх.

Хоригдол нас барсан тохиолдолд хорих ангийг өндөр хамгаалалтанд авах.

Хоригдлуудыг гадаа гарч алхах болон шүршүүрт орохыг хориглох, өдөр бүр халуун хоол, эрүүл ахуйн бүтээгдэхүүнээр хангах. Хорих ангид цар тахал хоригдлын тооноос хамаарч хурдацтай тархана. Үүнтэй холбоотойгоор хоригдлуудыг өөр хооронд нь харилцуулахгүй байхаар зохион байгуулах нь халдварын тархалтыг бууруулах ач холбогдолтой. Хоригдлуудыг нийтээр нь хооллох, халуун усанд орох, салхинд гарах зэрэг үйл ажиллагааг хориглох нь чухал энэ талаар түр журамд оруулах.

Хоригдол, хоригдогч болох алба хаагчийн дарахлаажуулалтыг дэмжих.

Хоригдлуудын төлбөртэй үйлчилгээг бүрэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хариуцах.

Санал:

Хорих ангиудад халдварын эрсдэл өндөр болсон тохиолдолд зарим хоригдлуудыг ялыг хорихоос өөр төрлийн ялаар солих, хорих ангиудад хоригдож буй хоригдлын тоог бууруулах чиглэлийн арга хэмжээг авах.

-Мөн цагдан хоригдож буй хоригдлуудаас батлан даалтанд гаргах боломжтой хоригдлуудыг сонгон судалгааг гаргах арга хэмжээг авах.

-Ял хойшлуулах арга хэмжээг авах хэрэгтэй. Ял хойшлуулах арга хэмжээ авсан хоригдлуудаас жишээ нь 3 жил ял хойшуулаад дуудсан цагт ирсэн хоригдлуудаас цар тахалын үед гэртэй байсан цаг хугацааг ял эдэлсэн хугацаанд оруулан тооцох эсхүл 1 жил ба түүнээс дээш хугацааг хасах зэрэг арга хэмжээг авч болно.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

1. “Шувууны халдварт өвчнүүдийн талаархи гарын авлага” 2008 он
2. “Шувууны томуу, хүний томуугийн цартахалтай тэмцэх гарын авлага”
2009 он
3. “Коронавируст халварын үед ажиллаж буй эмнэлгийн мэргэжлтнүүдийг
Dass-21, IES-Covid19 тестээр судалсан нь” А.Эрхэс 2021 он УБ хот.

---o0o---

ХОРИГДЛЫН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТЭД ХИЙСЭН СУДАЛГАА

A RESEARCH ON THE LABOR OF PRISONERS

Г.Гансүх

Дотоод хэргийн их сургуулийн

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
магистрант, ахмад*

Товч утга: Хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлын суурь нь хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрийн дадал олгохтой холбоотой сургалтууд гэж үзэж болно. Хоригдлоор хөдөлмөр эрхлүүлэх нь нийгэмшүүлэх, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах, Хоригдлын хөдөлмөрийг зөв зохион байгуулах, хууль тогтоомжийн зарим зүйл заалтад нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар үр нөлөөг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Түлхүүр үгс: Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт үйлдвэрлэл, хөдөлмөрийн үр нөлөөг дээшлүүлэх, дахин гэмт хэргийг гарах эрсдлийг бууруулах, нийгмийн ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх.

Key words: employment of prisoners, improvement of labor efficiency, reduction of the risk of recidivism, improvement of the effectiveness of social work.

2015 онд болсон Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий ассамблейн 70 дугаар чуулганаар томоохон шийдэл бол Тогтвортой хөгжил-2030" буюу Тогтвортой хөгжлийн 17 зорилго байв. Уг зорилго нь нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчин гэсэн үндсэн 3 суурь асуудалд төвлөрдөг ба шударга, амар амгалан, бэхэжсэн байгуулал бүхий нийгмийг төлөвшүүлэх нь томоохон нэг зорилго юм. Хоригдлыг засан хүмүүжүүлэх, тэднийг ял эдлээд гарсны дараах чөлөөт амьдралд бэлтгэхэд хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт, мэргэжлийн боловсрол олгох болон чөлөөт цагийг зохистой ашиглах зэрэг ажлыг зөв зохион байгуулах нь чухал. Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт бол нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэхэд хамгийн чухал асуудал. Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар улс бүр ялгаатай ханддаг байна. Эрүүл нийгмийг бүтээхэд шүүхээс гарсан шийдвэрийг хуулийн хүрээнд зарчим, зорилгод нийцүүлж хэрэгжүүлэх нь чухал. Ялангуяа үйлдсэн гэмт хэрэгтээ хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг нийгэмшүүлж, дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх чадварт суралцуулах, суллагдан гарч, бусад иргэдийн адил хөдөлмөрлөж амьдрахад бэлтгэх явдал юм.

Иймд өгүүллийн хүрээнд хоригдлыг дахин нийгэмшүүлэх ажиллагаанд хөдөлмөрийн гүйцэтгэх үүрэг, хоригдлын хөдөлмөрийг зохион байгуулахад

анхаарах асуудлуудыг нээн илрүүлж, шийдвэрлэх арга замын талаарх өөрийн дүгнэлт, саналыг гаргахыг зорилоо.

Эрүүгийн хариуцлагын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг цээрлүүлэх, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэхэд оршдог.

Үүнээс гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх зорилгыг хангахад тухайн хорих ялаар шийтгүүлсэн хоригдлоор хөдөлмөр эрхлүүлэх явдал чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Пенитенциар сэтгэл судлалд хоригдлоор хөдөлмөр эрхлүүлэхийн үндсэн 4 ач холбогдлыг тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

Нийгэм-эдийн засгийн хөгжил иргэн бүрийн хөдөлмөрлөх чадамж, ажлын байр, хөдөлмөрийн бүтээмжээс шалтгаалж байдгийн хувьд хоригдол нь бүтээн байгуулалт, аж ахуйн ажилд оролцсоноор нийгмийг бүрдүүлэгч гишүүн болохоо мэдэрч, нийтийн зорилгод хувийн зорилгоо чиглүүлэх, тодорхой зөв зорилготой болох хандлагыг төрүүлдэг.

1. Нийгмийг бүтэц талаас авч үзсэн ч, хүнийг мөн чанар талаас нь авч үзсэн ч хамааралтай байх нь суурь хэрэгцээнүүдийн нэг бөгөөд хөдөлмөрлөх нь аминч үзлийг дарж, харилцан тусалж, хамт олонч төлөвшилийг бий болгодог.

2. Зөв зохион байгуулалттай, тогтмол хөдөлмөр нь хүнд зөв дадал зуршил бий болгохын зэрэгцээ амьдралаа шударга хөдөлмөрөөр залгуулах, үнэ цэнийг мэдрэх, бусдын хөдөлмөрийг үнэлэх, аливаа үйл ажиллагаанд ухамсартайгаар оролцох, үйлдэх зоригийн шинжийг хөгжүүлдэг.

3. Хорих ялын онцлогт хоригдлыг олон нийтээс тусгаарлан байрлуулах үйл ажиллагаа ордог. Өдөр тутмын хэмнэлээс тухайн хоригдлуудыг албадлагаар холдуулснаас чөлөөт цаг үүсэх явц өрнөдөг нь хоригдлын бие физиологи, сэтгэцийн эрүүл мэндэд тодорхой нөлөөлөл үзүүлдэг. Тиймээс ялын тодорхой хугацааг үр дүнтэй ашиглаж, хөдөлмөр эрхлэхэд зориулах нь эрүүл чийрэг биетэй байх, сэтгэл зүйж хувьд аливаа хямралд өртөж, сөрөг, улигт бодолд автах, тулгамдсан асуудал нь даамжрахаас сэргийлэх томоохон ач холбогдолтой юм.

Монгол улсад Хоригдлын хөдөлмөрлүүлэхтэй холбоотой түүхэн сурвалжийг авч үзвэл Богд Хаант Монгол улсын үед гянданаа хоригдож ял эдлэгсдийг хөдөлмөрт хамруулан, тэднийг хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжүүлэх ажлын эхлэл тавигдаж байсныг зарим түүхэн баримт бичигт оруулсан байдаг. Монгол улсын шүүх таслах хэргийг бүгд захиран шийтгэх яамны 1916 оны 12-р сарын 11-ний өдрийн бичигт: “Аливаа дөнгө дөнгөлөх ял халдагсдыг Нийслэл Хүрээний хог буртаг цэвэрлүүлэн жигшүүлэн хүмүүжүүлэхээр шийдвэрлэсэн” тухай өгүүлжээ. Энэ байдал нь тухайн төрлийн хөдөлмөр нэг талаар залхаан цээрлүүлэх, нөгөө талаар хүмүүжлийн хэрэгсэл болж байсныг харуулж байна. 1924 оны 11 дүгээр сард хуралдсан Улсын анхдугаар их хурал, мөн онд хуралдсан Монгол Ардын намын III Их хурлаас хувьсгалт Монгол Улсын Хорих ял эдлүүлэх байгууллагын практик, үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн чиглэл, зарчмыг тодорхойлж өгсөн байна. МАН-ын III Их хурлын тогтоолд Гянданаа хоригдсон хэрэгтэн ардын үйлдвэрт сургах, сургаж гэгээрүүлэх, аливаа шүүхийн тогтоолгүйгээр хэнийг ч хорихгүй байх, гяндан хорооны байдал муу байгааг сайжруулах, насанд хүрээгүй хөвгүүд) охид хэрэгт холбогдох тохиолдолд гянданаа хорихгүйгээр...гэгээрүүлэх, аливаа хэрэгтэн

ардын дотроос хүн төлөв, засрах байдалтайг нь гянданаа хорихгүйгээр үйлдвэр хийлгэвэл зохих зэргийг онцлон заажээ.

1940 оноос Засан хүмүүжүүлэх үйлдвэрийн лагериуд ба хорих ангиудыг удирдах газар болгон өргөтгөн зохион байгуулалтыг нэмэгдүүлсэн байна. 1981 оноос Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудын удирдах газар, 1992 оноос Хорих ангиудыг удирдах газар гэж нэрлэх болсон байна.

1940-өөд он хүртэл засан хүмүүжүүлэх, 1940-1980 оны хооронд тухайн үеийн төвлөрсөн төлөвлөгөөт үеийн үйлдвэрлэлд хоригдлын хүч хөдөлмөрийг шингээхэд зөв бодлого хэрэгжүүлж байсан ба энэ нь агуулгын томоохон өөрчлөлт байсан юм. Тухайн үеүдэд Орос улсаас багш, ажилтнуудын тусламжтайгаар төрөл бүрийн мэргэжил эзэмшүүлж, хөдөлмөрийн дадал олгож, барилга, барилгын материалын үйлдвэрлэл, уул уурхайн үйлдвэрлэл, оёдол, гар урлал, мужаан дархан, мал аж ахуй, газар тариалан зэрэг бусад үйлдвэрлэлийг тасралтгүй явуулж байсан байна.

1960-аад оноос ял эдлэгсдийн хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжүүлэх ажлыг хүмүүжил-сургалтын бусад ажилтай зөв хослуулан эрчимжүүлэхтэй холбогдсон шинэ шаардлага тавигдсан гэж үздэг. Мөн үеэс ял эдлүүлэх байгууллагын үйлдвэрлэл эрчимтэйгээр нэмэгдэж улсаас тодорхой хэмжээний төлөвлөгөө норм тогтоож өгдөг болсон байна. Уг арга хэмжээ нь улс орны хөгжилд хоригдлуудын оролцоог нэмэгдүүлж, тэдэнд нийгмийн өмнө хүлээх хариуцлагыг ухамсарлуулахад томоохон түлхэц болсон байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай 2002 оны хуулийн 106 дугаар зүйлийн 106.2- т *Хорих ангийн үйлдвэрлэлийн чиглэл, ажлын байрны асуудлыг аймаг, нийслэлийн Засаг даргын саналыг харгалзан Засгийн газар шийдвэрлэнэ* гэж заасан нь хоригдлыг ажлын байраар хангах асуудалд орон нутгийн засаг даргын нэг үүрэг болсон нь чухал ач холбогдолтой болсныг хууль зүйн ухааны доктор М.Алтан-Очир "Хорих ял эдлүүлэх дэглэм"² бүтээлдээ дурджээ. Энэхүү заалт нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 2017 оны шинэчилсэн найруулгын 197.2-т *Хорих ангийн үйлдвэрлэлийн чиглэлийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллагын даргын саналыг үндэслэн хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн шийдвэрлэнэ* хэмээн санал гаргах субъектэд төв байгууллагын даргыг нэмж, шийдвэрлэх субъектыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн болгон өөрчлөн найруулсан нь хоригдлыг хөдөлмөрөөр хангах үйлдвэрлэлийг орон нутгаас гадна хорих байгууллагын онцлогт тохируулж, хууль хэрэгжүүлэх салбарын бодлогод бүрэн нийцүүлэх эрх зүйн зохицуулалт болж өгсөн байна.

Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар улс бүр ялгаатай ханддаг байна. Жишээлбэл, ОХУ-ын эрүүгийн хэргийн шүүхийн шийдвэр биелүүлэх хуулиар (Уголовно-исполнительный кодекс) бүх хоригдол албадан хөдөлмөр хийх ёстой байдаг бол Европын орнууд, АНУ, Япон зэрэг улсуудад хоригдлын хөдөлмөр бол албадан хөдөлмөр гэсэн логикоор ханддаг байна.

Хорих ял эдлүүлэх тодорхой хугацаанд олон нийтээс зөвхөн тусгаарлах бус сэтгэл зүйн сургалт, хөтөлбөрт хамруулах, хууль тогтоомжийн болон бусад хэм хэмжээг ойлгож, сайн дураар дагаж мөрдөх, нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцоход дэмжлэг үзүүлэх, чадавхжуулах, хөгжүүлэх, хөдөлмөрлүүлэх нь улс орон болгонд ялгаатай тал байдаг ч зарим талаараа нийтлэг

зохион байгуулагдаж байна.

Жишээ нь: Америкийн Нэгдсэн Улсын Холбооны пенитенциар систем нь хамгаалалтын зэрэглэл болон аюулгүйн бага, дунд, дээд түвшинтэй байдаг. Бага болон дунд түвшинд хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх боломжтой гэж заасан байна.

Хоригдлуудыг хөдөлмөрлүүлэх асуудлыг дэд актуудаар зохицуулж байсан бөгөөд мэргэжил боловсролын чадвар олгох, эргээд чөлөөт нийгэмд амьдрахад туслах, тохирсон хөлс олгох, хөдөлмөр болон сургалтад сайн дураар хамруулах, хөдөлмөрийн таатай нөхцөлөөр хангагдах, хорих байгууллага үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллагатай зөвшилцөн хамтран ажилладаг.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын хувьд хоригдлуудыг нийгэмшүүлэх зорилгыг нэн тэргүүнд тавьж, хөдөлмөр эрхлэхийг үүрэг болгосон байдаг.

Оросын Холбооны Улсын хувьд эрүүгийн ялын гүйцэтгэлийн тухай хуульд зааснаар ялтан бүр хорих ял эдлүүлэх байгууллагын захиргаанаас тодорхойлсон газарт хөдөлмөрлөх үүрэгтэй. Ингэхдээ тус улсын хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжид заасан ажлын цаг, дүрэм, эрүүл ахуй, аюулгүй байдал гэх мэт шаардлагад нийцсэн байх ёстой гэж заасан байна.

Япон Улсад засрал хүмүүжил олгох, нийгэмшүүлэх үндсэн хэрэгсэл нь хөдөлмөр гэж үздэг. Цалин хөлстэй ажлын байрын хувьд орлогыг үндэсний санд төвлөрүүлж, суллагдах үед нь тодорхой хувийг суутгаж олгодог байна. Хууль зүйн асуудал эрхэлсэн яамаар дамжуулж гаднын үйлдвэр эрхлэгчидтэй гэрээ байгуулан ажилладаг байна.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын ял эдлүүлэх болон хоригдлын эрх зүйн байдлын тухай хуульд хөдөлмөр эрхлэлт нь тэдний эрх чөлөөт амьдралд эргэж ороход нь туслах зорилгоор ажлын дадал, мэргэжлийн ур чадвар олгох, хөдөлмөрт хандах сонирхлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдсэн байна. Ингэхдээ нас, ялын хугацаа, эрүүл мэндийн байдал, ур чадвар, зан төлөв, хүсэл сонирхол, мэргэжлийн чадвар зэргийг харгалзан үздэг байна.

Дээрх улс орон бүрт тухайн улсын хөдөлмөрийн тухай болон бусад хууль, журамтай нийцүүлж, хоригдлын хувийн болон бусад олон талын онцлогийг харгалзан зохион байгуулж байгааг ажиглаж болно. Хөдөлмөрийн нийгэмшүүлэх ач холбогдол А.Г. Левицкаягийн тэмдэглэснээр хоригдлууд хөдөлмөрлөх эрхээ шууд хязгаарлуулдаг байна: нэгдүгээрт, хууль тогтоомжоор; хоёрдугаарт, хорих байгууллагын боломж бололцоогоор гэж тэмдэглэсэн байна.

Цаашилбал, хүн бүрийн сэтгэл зүйн үндсэн онцлогтой холбоотойгоор аливаа үзэгдэл, үйл ажиллагаанд хариу үйлдэл үзүүлэх, зохицох чадавх ялгаатай байдаг. Нас, хүйс, ялын хугацаа, дэглэм, эрүүл мэндээс дутахааргүй чухал энэхүү онцлогийг харгалзан хөдөлмөрт хуваарилбал ажлын бүтээмж дээшлэх, зөв зан үйл төлөвших процессыг хялбаршуулах боломжтой.

Анхаарал төвлөрөлт сул, сэтгэл хөдлөмтгий, сэтгэцийн үйл гадагш чиглэсэн хүнд сийлбэр, үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжтэй харьцах гэх мэт тэвчээр, нарийн мэдрэмж шаардсан, байнга нэг хэвийн давтамжтай үйлдэлтэй ажил хийлгэх нь сэтгэл зүйн хувьд тогтворгүй, залхсан, бүтээмжгүй болох, хөдөлмөрөөс залхах сөрөг үр дагавар дагуулах магадлалтай. Эсрэг тохиолдолд сэтгэхүйн хурд, анхаарлын шилжилт удаан, сэтгэцийн үйл дотогш чиглэсэн хүнийг олон хүнтэй харьцсан, бие биеэсээ хамааралтай ажил хийлгэх, эсвэл нэгэн зэрэг олон үйлдэл хийхийг шаардсан ажил хийлгэх нь мөн адил үр дагавар авчрах хандлагатай.

Өнөө үед хорих байгууллагын аж ахуй, үйлдвэрлэлийн онцлог, нөхцөл байдлаас хамаараад хоригдол тус бүрийн мэргэжил, ур чадварын онцлогт тохирсон ажлыг хийлгэх боломж нь хязгаарлагдмал хэдий ч дээрх жишээтэй адил байдлаар сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан хөдөлмөрлүүлэх нь хорих ангийн үйлдвэрлэл, гэрээгээр ажил гүйцэтгүүлж байгаа аж ахуйн нэгж, байгууллагын хэрэгцээг хангаад зогсохгүй хөдөлмөр эрхэлж буй хоригдлын нийгэмшилд чухал ач холбогдолтой юм.

Үүнээс үзвэл хорих ял эдэлж буй хүмүүсийг хөдөлмөрлүүлэх үйл ажиллагаа өвөрмөц онцлогтой бөгөөд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан дэглэм, зэрэглэлийн онцлог тохируулах, хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаатай холбоотой хууль тогтоомжуудад нийцүүлэх, хүний эрхийг хангаж, албадан хөдөлмөр эрхлүүлэхгүй байх, эрүүгийн хариуцлагын зорилго болох хохирлыг нөхөн төлүүлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхийн тулд цалинтай хөдөлмөр эрхлүүлэх, тэр байтугай хоригдлын сэтгэл зүйн онцлогийг хүртэл харгалзан, зөв зохион байгуулах нарийн төвөгтэй асуудал юм.

Хөдөлмөр нь өөртөө үйлчлэх, бусдад үйлчлэх хэлбэрээр хэрэгжиж, ажил хөдөлмөр эрхлэхэд сэтгэл зүйн хувьд болон дадал зуршлын бэлтгэлийг хангах, өөрийн хүч хөдөлмөрөө үр ашигтай, зөв зохион байгуулах, ажил хэрэгч хандлагатай болж, бэлэнчлэн хялбар, хууль бус аргаар амьдрах сэтгэлгээг даван туулах төлөвшилийг хүнд бий болгодог.

Хоригдлуудаар хөдөлмөр эрхлүүлэх замаар бие хүний төлөвшил олгож байгаагийн хувьд хөдөлмөрөөр залхаах, эсвэл хөдөлмөрийг үзэн ядах үр дагавар үүсгэхгүй байхад онцгой анхаарах хэрэгтэй.

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд нарын 2022 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдөр батлагдан гарсан “хоригдлыг суллагдах үед бэлтгэх” хөтөлбөр батлагдсан байна.

Хоригдлоор ажил, хөдөлмөр эрхлүүлэхдээ зөвхөн хувь хүн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын ашиг сонирхолд нийцүүлж бус хууль тогтоомжийн хүрээнд зохион байгуулах нь чухал бөгөөд энэ тухай Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 214 дүгээр зүйлийн : 214.1-д "Хоригдлын хөдөлмөрийг холбогдох хууль тогтоомжид заасан хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны журамд нийцүүлэн зохион байгуулна" гэж заасан.

Гэмт хэрэг үйлдэж, хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийн хувьд сөрөг зан үйлээ өөрчлөхөд хүчтэй нөлөөлөх хүчин зүйл бол зөв зүйл хийснийх нь төлөө тухайн хүнд ирэх урам, урамшуулал байдаг. Өөрөөр хэлбэл хөдөлмөр эрхлэлтэд нь тохирсон урамшуулал олгох асуудал юм. Хорих ангийн дэг журмыг чанд сахиж, хөдөлмөрлөх үүргээ амжилттай биелүүлсэн хоригдлыг хорих ангийн даргын шийдвэрээр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай . хуулийн 223 дугаар зүйлийн 223.1.1-д түр, удаан хугацааны уулзалтын тоог 45 хоног тус бүр нэгээр нэмэгдүүлж, 223.1.2-т хуульд заасан журмын дагуу шагналын хоног олгож, 223.1.3-т хорих ангийн дотоод журмын дагуу хориглоогүй үнэ бүхий эд зүйлээр тус тус урамшуулах зохицуулалттай. Эдгээрээс хоригдлуудад хамгийн үр нөлөөтөйд тооцогддог нь шагналын хоногоор урамшуулах явдал юм. 1929 оноос эхлэн хоригдлыг ажлын хоногоор шагнаж, эдлэх ялаас нь хасч ирсэн түүхтэй

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 224 дүгээр зүйлийн 224.3-т Хоригдол энэ хуулийн 224.1-д заасан шаардлагыг хангасан, хөдөлмөрт хамрагдсан хугацаа нь ял эдэлж байгаа хорих анги, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст

тухайн сард ажилласан хугацаа нь дангаар, эсхүл шилжин ирэхээс өмнө ял эдэлж байсан хорих анги, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд ажилласан хугацааны нийлбэр нь 160 цагаас доошгүй тохиолдолд ажлын бүтээмж, чанарыг үндэслэн 1 сард 10 хүртэл хоногийн шагналын хоног олгохоор заажээ.

Үйлдвэрлэл болон ИШГБ-ын аж ахуйн ажлуудыг гүйцэтгэхдээ тухайн сард эрүүл мэндийн шалтгаан, сургалт, нийгэмшүүлэх ажилд хамрагдах, түр болон удаан хугацаагаар уулзах зэргээр өөр зүйлд цаг зарцуулах, зарим тохиолдолд цаг үеийн шинжтэй буюу богино хугацаанд гүйцэтгэх ажлын онцлогоос хамаарч 160 цагаас бага хугацаагаар ажиллах тохиолдол гардаг. Уг заалт нь тэдгээр хоригдлуудын хөдөлмөрийг үнэгүйдүүлэх, хөдөлмөрийн нийгэмшүүлэх үр нөлөөг бууруулах сөрөг үр дагавар учруулдаг байна.

Ажил олгогч нь ажилтанд түүний хүсэлтээр чөлөө олгох асуудлыг Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 80 дугаар зүйлийн 80.1-д хуульчилсан. Үүнийг ажил гүйцэтгэх гэрээний үндсэн дээр хөдөлмөр эрхэлж байгаа хоригдол, хорих ангийн захиргаа хоорондын харилцаанд мөн хэрэгжүүлж, ажлын цагаас хасагдах / шалтгаан болж байгаа дээрх үндэслэлүүдийг хамааруулж, хүндэтгэн үзэх шалтгааныг ажлын цагт оруулан тооцох хууль эрх зүйн үндэслэлийг бий болгох боломжтой.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 224 дүгээр зүйлд заасны дагуу шагналын хоногоор урамшуулах асуудлыг сар бүр Арга зүйн зөвлөлийн хуралдаанаар хэлэлцдэг бөгөөд хөдөлмөр эрхэлсэн хоригдлуудад шагналын - хоногоор урамшуулахад ажилласан цагийн бүртгэл, ажлын бүтээмж, гүйцэтгэл гол үндэслэл болдог. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан тушаал 2022 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдөр “Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр” батлагдан гарсан. Хөтөлбөрийн хүрээнд зорилтот бүлгийн залуучуудын хөгжил, оролцоог дэмжих хүрээнд хэрэгжүүлэх уг хөтөлбөрт хорих ялын хугацаа дуусахаас өмнө хоригдлыг нийгэмд гарахад бэлтгэх, суллагдсаны дараа дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, суралцах, ажил хөдөлмөр эрхлэх дадал хэвшүүлэх, гэр бүлийн харилцаа, хөдөлмөрийн харилцаанд бэлтгэх, нийгэмшүүлэхэд чиглэсэн олон талын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

Мөн хөдөлмөрийн дадал олгох, мэдлэг, ур чадварыг үнэлэх, баталгаажуулах гэрчилгээжүүлэх ажлыг зохион байгуулах бөгөөд ингэснээр нийгмийн амьдралд дахин хөл тавьж буй залуучууд богино хугацаанд ажлын байртай болох, өрхийн орлогоо дэмжих, цаашилбал хамт олон дунд төлөвших, дахин гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдох эрсдэлийг бууруулах ач холбогдолтой юм.

Хөтөлбөрийн хүрээнд тухайн жилд суллагдсан залуучуудын 70-аас доошгүй хувийг сургалтад хамруулж, 50-аас доошгүй хувийг ажлын байраар хангаж, дахин гэмт хэрэгт холбогдолтыг 10 аас доошгүй хувиар бууруулах зорилготой үйл ажиллагааг зохион байгуулахаар болсон байна.

2020 оны байдлаар улсын хэмжээнд нийт хорих ял эдлэгсдийн 70 орчим хувийг хөдөлмөрт хамруулж байгаагаас талаас илүү хувь нь ангийн аж ахуйн үйлчилгээнд ажилладаг. Хоригдлын хийж буй ажлыг технологийн дагуу явуулах нь тухайн ажил хөдөлмөрийн талаарх зөв мэдлэг, туршлагатай болж төлөвших, гүйцэтгэлийг бодитой үнэлэх нь түүнд тохирсон урамшуулал олгох боломжийг бүрдүүлэх юм.

Мөн хуулийн 199 дүгээр зүйлийн 199.6-д Хаалттай хорих ангид ял эдэлж

байгаа хоригдлыг зөвхөн хорих байгууллагын үйлдвэрлэлд хөдөлмөрлүүлнэ, 214 дүгээр зүйлийн 214.7-д Нээлттэй хорих ангийн хоригдлыг хүсэлтийг нь үндэслэн хаалттай хорих анги, цагдан хорих байр, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага, хорих эмнэлгийн аж ахуйн үйлчилгээнд хөдөлмөрлүүлж болно гэж тус тус заажээ.

Нээлттэй дэглэмтэй хоригдол хаалттай дэглэмийн аж-ахуйн үйлчилгээнд ажиллах үндэслэл зөвхөн түүний сайн дурын үндсэн дээр, хүсэлт гаргаснаар үүснэ. Бусад тохиолдолд хаалттай хорих ангийн аж ахуйн ажлыг гүйцэтгүүлэх боломжгүй бөгөөд хуулийн 199.6-д зааснаар хаалттай дэглэмтэй хоригдлыг зөвхөн хорих байгууллагын үйлдвэрлэлд ажиллуулахаар хязгаарласан байна.

Хуулийн 214 дүгээр зүйлийн 214.3-т Хоригдлыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, байгууллагын аж ахуйн ажлаас бусад ажилд хөлс, урамшуулалгүйгээр хөдөлмөрлүүлэхийг хориглоно, 214.9-д Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хоригдлыг төрийн нууц, цэрэг стратегийн холбогдолтой болон тусгай дэглэм бүхий онцгой объектод хөдөлмөрлүүлэхийг хориглоно, 214.5-д Хоригдлоор ажил хийлгэхдээ түүний мэргэжил, хөдөлмөрийн чадварыг харгалзах бөгөөд мэргэжлийн ажил байхгүй нь түүнийг хөдөлмөрөөс чөлөөлөх үндэслэл болохгүй, 214.2-т Хорих анги хоригдлыг хөдөлмөрлөх, тодорхой чиглэлээр мэргэжил эзэмшүүлэх, дадлага олгох тэгш, нөхцөл, боломж бүрдүүлэх арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ гэж тус тус заасан.

Хуулийн дээрх заалтуудад хоригдлыг хөдөлмөрлүүлж болохгүй ажлын байр, хөдөлмөрөөс чөлөөлөхгүй байх, хөдөлмөрлөх үүрэгтэй болох тухай, хорих анги хоригдлыг хөдөлмөрлөх боломж бүрдүүлэх арга хэмжээ авах тухай тодорхой заасны дагуу үйлдвэрлэлээс гадна өрөө байр, цэвэрлэгээ, хоол үйлдвэрлэл, түүнтэй холбоотой ажлууд, галч, номын санч, мал аж ахуй, газар тариалан, засвар үйлчилгээ зэрэг ажлуудыг хийлгэж, хөдөлмөрлөх нөхцөлөөр хангадаг. Практикт мал маллах, мах хүнс, нүүрс түлээ бэлдэх зэргээр аж ахуйн ажлыг хязгаарлан ойлгох хандлага байгаа нь хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэгч болон хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих байгууллага нэг мөр ойлгоход нэр томьёоны утгыг хуульчилж, тайлбарлаж өгөх шаардлага гарч байна.

1931 оны “Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн, ялтныг засан сайжруулах ажлын тухай хууль”-д ажлыг Засан сайжруулах газрын дотор ба гадна хэмжээнд 2 анги болгон хуваарилахын дээр тэдгээрийг аж ахуйн ба үйлдвэрийн 2 ангилдаг байжээ. Аж ахуй ажил нь Засан сайжруулах газрын өдөр тутмын аж ахуйд холбогдох зүйлүүд бөгөөд түүнд хоригдогсдоос тусгай хүмүүсээр, эсвэл ээлжээр харгалзан томилон гүйцэтгэнэ. Үйлдвэрийн ажлыг Засан сайжруулах газар аливаа урлах, дархлах газрыг байгуулан хоригдогсдоор гүйцэтгүүлэхээс гадна аливаа албаны ба ард олноор байгуулсан газруудтай хэлэлцэж ажил үйлдвэрт хэрэглүүлж болно гэж тухайн үедээ тодорхой зааж байжээ.

Дүгнэлт, санал

Хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх, ажлын дадлага туршлага суулгах нь манай улсын болон бусад улс орны нийгэмшүүлэх ажлын тулгуур болж байна. Хоригдлыг хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэх, нийгэмшүүлэх нь нэг талдаа чухал ач холбогдолтой боловч суллагдаж гарсан этгээд нь тухайн ажлын сурсан дадлаараа цаашид амьдралаа авч явж байгаа нь эргэлзээтэй. Энэ нь тухайн хорих байгууллага, газар, хэлтсийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээтэй шууд холбоотой байна. Хөдөлмөрийн дадал олгох сургалтыг хоригдлуудын сонирхол туршлагад

тулгуурлаж тодорхой хэм хэмжээнд зохион байгуулах нь илүү ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Бусад байгууллагтай хамтран ажиллах уялдааг илүү ихээр нэмэгдүүлж холбох үүрэгтэйгээр ажиллах нь оновчтой гэж үзэж байна.

Цаашид хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх хөдөлмөрийн дадал зуршлыг суулгах.

Хоригдлыг хөдөлмөрөөр хангах үйлдвэрлэлийн чиглэлийг тогтооход орон нутгийн Засаг дарга санал оруулах субъектын нэг болж хуульчлагдсан нь үйлдвэрлэлийн үр дүнд бий болсон бүтээгдэхүүнийг борлуулах, ашиглах, эргэлтэд оруулах зөв зохицуулалт бөгөөд хөдөлмөрийн хөлс, урамшууллын тодорхой хувийг гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлыг барагдуулах ихээхэн ач холбогдолтой боловч орон нутагтай хамтран ажиллах уялдаа холбоо хангалтгүй байна.

Хоригдлын ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, хөдөлмөрлөх хүсэл эрмэлзлийг нэмэгдүүлэх түүнд тохирсон урамшуулал, хамгийн гол нь зөв зан үйл, дадал төлөвших процесст хоригдлын нас, хүйс, ялын хугацаа, дэглэм, эрүүл мэнд зэргээс гадна сэтгэл зүйн онцлог, үйл ажиллагаанд хариу үйлдэл үзүүлэх, зохицох чадварын ялгаатай байдлыг харгалзан хөдөлмөрт хуваарилах ажлын судалгаа шинжилгээ хийж, практикт нэвтрүүлэх.

Хорих ангидах үйлдвэрлэлийн чиглэл нь зах зээлийн шаардлагад нийцэж хувирах, өргөжих, өөрчлөгдөх.

Аж ахуйн ажлын талаарх нэр томъёоны утгыг хуульчилж, эрх зүйн зохицуулалт бий болгох зэрэг болно.

Хорих ангиудад хоригдлуудын гүйцэтгэж буй үйлдвэрлэл, ажлыг технологийн дагуу явуулж, гүйцэтгэлийг бодитой үнэлэх замаар тухайн ажил хөдөлмөрийн талаарх зөв мэдлэг, туршлагатай болж төлөвшүүлэх, хөдөлмөрийг залхах үр дагавар үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1.Р.Оюунбадам, Н.Ганхуяг, Г.Галсанжамц. Хорих байгууллага дахь нийгмийн ажил, Уб., 2015.122

2.А.Лхагва, М.Ганхүү. Хорих ял эдлэгсдийг хүмүүжүүлэх-нийгэмшүүлэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын зарчим асуудал, Уб., 2015. 13,

3.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017. 214,215,216,217,219,221,223,224

4.Б.Галбадрах. Хоригдлын эрхийн байдал, Уб., 2021.36,37,38,39

5.ШШГБ-ын 2020 оны судалгаа

6.ШШГБ-ын Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. 2020.,135

---o0o---

**ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН
АЖИЛТНЫ ГАЛТ ЗЭВСЭГ, ТУСГАЙ ХЭРЭГСЭЛ, БИЕЙН ХҮЧ
ХЭРЭГЛЭХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ
АСУУДАЛ**

**LEGAL REGULATION AND CHALLENGING ISSUES OF COURT
ENFORCEMENT OFFICER'S USE OF FIREARMS, SPECIAL TOOLS, AND
CORPORATE FORCE**

Л.Ган-Эрдэнэ

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын
Хорих ял эдлүүлэх албаны төлөөлөгч, ахмад*

Товч утга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага болон төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын алба хаагч галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх хэрэгцээ шаардлага, хэрэглэх үндэслэл, анхаарах асуудлыг тодорхойлж, тулгамдаж буй тодорхой асуудлуудыг судлаачдын зүгээс илэрхийлсэн.

Abstract: the researcher identifies needs, rationales and issues with respect to the use firearms, special weapons and force by officers from the Court Decision Execution Authority and government authorities with special mandates and takes into account challenges faced.

Түлхүүр үгс: Төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага, галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч, алба хаагч, үндэслэл, хор уршиг, анхаарах асуудал, аюулгүй байдал.

Keywords: government authorities with special mandates, firearms, special weapons, force, an officer, rationales, consequences, issues, and security.

Монгол хүн олон улсын хэм хэмжээ болон Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуулиар хамгаалагдсан эрхийн нэг асуудал бол хүний халдашгүй байх эрх билээ.

Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон улсын гэрээ, тухайлбал Нэгдсэн үндэсний байгууллагын Ерөнхий ассамблейн Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалд "Хүн бүр амьд явах, эрх чөлөөтэй байх, халдашгүй дархан байх эрхтэй"⁴⁰..., Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад "Хүн бүр амьд явах салшгүй эрхтэй. Энэ эрхийг хуулиар хамгаална"⁴¹..., "энэхүү Пактаар хүлээн зөвшөөрсөн эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн аливаа хүнийг, ийм зөрчлийг албаны үүргээ гүйцэтгэж байсан этгээд үйлдсэн байсан ч үр нөлөөтэй эрх зүйн хамгаалалтаар хангах"⁴² үүрэг хүлээх тухай ч зааж өгчээ.

Мөн Монгол улсын Үндсэн хуульд "Монгол улсын иргэн амьд явах, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, халдашгүй чөлөөтэй байх эрхтэй"⁴³ гэж тус тус хуульчилж өгсөн.

Тэгвэл хэнд хүч хэрэглэх, эрх, эрх чөлөөнд халдах үйлдэл аль ч нийгэмд хязгаарлагддаг ойлголт юм. Хуулиар зөвшөөрөгдсөн зайлшгүй шаардлагаар тэрхүү хамгаалагдсан эрхийг зөрчих тохиолдол төрийн зарим алба хаагчдад олгогддог гэдгийг бид мэддэг.

Миний эрх бусдын эрхээр хязгаарлагддаг гэдэг нь эрх өөрөө хэмжээ, хязгаар, хүрээтэй гэдгийг харуулах бөгөөд эрх зүйт төрийн зарчим нь эрх чөлөөн дээр тогтож байдаг. Энэхүү хязгаарлалтын бүрэн бүтэн байдлыг хангах, энэ зарчмын хэрэгжилтийг хамгаалах механизм нь төр буюу төрийн албадлага байдаг. Тэгвэл хүний эрхийг хангах, хамгаалах чиг үүрэгтэй институт болох төр тэрхүү эрхийг зөрчихийн тулд эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгцээ шаардлага, нарийн стандартыг шаардах нь зүйн хэрэг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 11 дүгээр зүйлд "нийгмийн дэг журмыг хангах нь төрийн үүрэг мөн"⁴⁴ гэж заасан нь төрийн тусгай чиг үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагуудын үйл ажиллагааны үндсийг тодорхойлж, шаардлагатай тохиолдол хуулиар зөвшөөрөгдсөн хүч хэрэглэж бусад хүний болон байгууллага, нийгмийн эрх ашгийг хангаж хамгаалж байдаг.

Дээрх төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндсийг байгууллага, салбарын хууль, тогтоомжид хуульчилсан байдаг бөгөөд зарим тохиолдолд хүний эрх, эрх чөлөөг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хязгаарлах чиг үүргийг байгууллага, түүний албан тушаалтан гүйцэтгэж байна.

Үүнд: зэвсэгт хүчин, хилийн ба дотоодын цэрэг, тагнуул, төрийн тусгай хамгаалалт, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллагын удирдлага, тус байгууллагуудын офицер, ахлагч, шинжээч, мэргэжилтэн, шийдвэр гүйцэтгэгчийг хамруулан ойлгож болно⁴⁵.

Эдгээр байгууллагууд нь нийтлэг шинжээрээ хүний халдашгүй байх, хүч хэрэглэхээс ангид байх эрхэд тодорхой хэмжээгээр халддаг бөгөөд бүгд хуульд заасан үндэслэл, журмыг удирдлага болгодог.

Хуулиар хамгаалах ёстой эрх, ашиг сонирхол руу халдах шаардлага үүссэн бол түүнийг зохицуулах эрх зүйн зохицуулалт, хэм хэмжээ, протокол нь

⁴⁰ НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. 1946 он, 3 дугаар зүйл

⁴¹ НҮБ-ын Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. 1966 он, 6 дугаар зүйл

⁴² НҮБ-ын Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. 1966, 3 дугаар зүйл

⁴³ Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл №1.

⁴⁴ Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 1992 он №1

⁴⁵ Төрийн албаны тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2018. №01

нарийвчилсан оновчтой, аливаа зөрчил, хийдлийг дагуулахгүй байх хэрэгтэй гэдгийг дурдах нь зөв.

Манай улсад эрт үеэс “Төрөө дээдлэх”, “төр, түүний алба хаагчдад хүндэтгэлтэй хандах” үзэл, ёс бодитойгоор оршиж ирсэн уламжлалтай ч нийгмийн суурь үзэл бодол, философийн үзэл баримтлал бүхэлдээ өөрчлөгдөж /төрийн үүрэг бол ард түмэнд үйлчлэх явдал мөн/ нийгмийн бүлгүүдийн төрдөө итгэх итгэл үнэмшил, сэтгэхүй ихээхэн хэмжээгээр өөрчлөгдсөн.

Зарим тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд нь урьд өмнө төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан, нийгэмд нөлөө бүхий хүмүүс байдаг нь шийдвэр гүйцэтгэгчийг албан үүрэгтэй нь холбогдуулан түүний тавьсан хууль ёсны шаардлагыг үл биелүүлэх, өөрт ашигтайгаар шийдвэр гаргуулахыг эрмэлзэх, нөлөөлөх, мөн түүнчлэн төлбөр төлөгч, ялтан нь сэтгэл зүйн хувьд өөрчлөлттэй, тогтворгүй байдаг нь шийдвэр гүйцэтгэгчийг заналхийлэх, эрүүл мэнд, амь насанд нь хүч хэрэглэн халдах зэргээр түүний аюулгүй байдалд сөргөөр халддаг.

Түүнчлэн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийг нохойгоор хазуулсан, хутга тулгаж дарамталсан, толгойн болон биеийн бусад хэсэгтээ цохиулсан, боомилсон, хувийн өс санаж зодсон, дарамталсан, хувцсаа уруулсан, хэл амаар доромжилсон, зэвсгийн чанартай зүйл барьж айлган сүрдүүлсэн болон галт зэвсэг хэрэглэж амь насанд халдсан гэмт хэрэг гарч байсан нь та бидний эргэн тойронд аюул заналхийлэл ойрхон байгааг гэрчилнэ.

Харин энэхүү тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллага ямар эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд хүний язгуур эрх, ашиг сонирхолд халдаж байгааг энэхүү судалгааны хүрээнд дурдсан болно.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагууд дунд ихээхэн онцлог бүхий чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч байгууллага юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 257 дугаар зүйлийн 257.1-т “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага мөн”⁴⁶ гэж хуульчилсан.

Энэхүү чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад буюу шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны /иргэний, эрүүгийн, зөрчлийн болон захиргааны/ явцад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч⁴⁷ нь аливаа аюул заналхийлэлд өртөх явдал гарсаар байгаа нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бодит биелэлтэд шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх хүчин зүйлсийн нэг болж байна.

Албан үүргээ гүйцэтгэж байгаа алба хаагчдын аюулгүй байдлын тогтолцоо, баталгаа, соёл хангалттай бүрэлдэн төлөвшөөгүйн улмаас тэдний болон гэр бүлийн гишүүдэд нь хоригдол, хоригдогч этгээд, төлбөр төлөгчийн зүгээс халдах, үйл ажиллагаанд нь хүч хэрэглэн эсэргүүцэл үзүүлэх зэргээр нөлөөлөх оролдлого, аюул заналхийлэл улам бүр нэмэгдэх хандлагатай боллоо.

⁴⁶ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл, 2017 он, №24

⁴⁷ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 270.1-д Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан, шийдвэр гүйцэтгэгч, хорих байгууллагын алба хаагчаас бүрдэнэ гэж заасан.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас хорих байгууллагын аюулгүй байдал, хоригдол, хоригдогчийн эрхийг хамгаалах болон байгууллагын үйл ажиллагаанд мэдээллийн технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх чиглэлээр холбогдох арга хэмжээнүүдийг шат дараатай авч байгаа хэдий ч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа дахь шийдвэр гүйцэтгэгчийн аюулгүй байдлыг хангах, шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын байран дахь эрсдэлийн түвшинг үнэлж дүгнэх, түүнд нийцсэн холбогдох арга хэмжээнүүдийг авах хэрэгцээ, шаардлагатай.

Аюулгүй байдлын орчин нөхцөл хурдацтай хувьсан өөрчлөгдөж байгаа өнөө үед учирч болох аюул заналхийллийг урьдчилан танин мэдэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, нөөц боломжийн харилцан хамаарлыг судлах, эрсдлийг үнэлэх, даван туулах үйл ажиллагааны бодлого, түүнийг хэрэгжүүлэх чадавхийг бий болгох сорилтууд тулгарч байна.

Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагууд нь эрх зүйн бүрэн чадамж бүхий, эрх зүйн харилцаанд чөлөөтэй оролцогч иргэн, хүнд тодорхой ажиллагааг хийдэг бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх явцдаа галт, зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагааг хэрэгжүүлдэг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь үйл ажиллагааны онцлог чиг үүргээс шалтгаалан шийдвэр гүйцэтгэгч, хорих байгууллагын ажилтнаас бүрддэг⁴⁸ бөгөөд тэдгээрийн галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх үндэслэл, шаардлага нь харилцан адилгүй байдаг.

Хэдийгээр хуульд зааснаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч галт, зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх эрхтэй гэж заасан боловч шийдвэр гүйцэтгэгчийн хувьд түүний шаардлагыг эсэргүүцсэн, өөрийгөө хамгаалах зорилгоор нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх эрхтэй байдаг бол хорих байгууллагын алба хаагч биеийн хүч, нэг бүрийн болон олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгсэл, галт зэвсгийг хэрэглэх эрхтэй.

Алба хаагчийн зүгээс галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагааны тухай ярих нь тэдгээр ажил үүргийн онцлогтой холбоотой тул тэдгээрийн онцлогийг дурах зүйтэй.

Хорих байгууллагын хувьд хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлаж, байнгын хяналт, хамгаалалтын дор тусгай дэглэм бүхий байгууллагад нийгмээс тусгаарладагаараа онцлогтой. Цагдан хоригдогсод болон хоригдлууд, баривчлагдсан этгээдүүдтэй харилцдаг. Энэ ч утгаараа хорих байгууллагын алба хаагчийн хувьд эрсдэл харьцангуй өндөр гэж үзэж болно. Учир нь эрхийн хязгаарлалт хэдий чинээ их байна, төдий чинээ тухайн субъектын харилцаа хандлага, илүү их эрсдэл дагуулдаг нь ял эдлүүлэх ажиллагааны үйл явц, туршлагаас харагдаж байна.

Хуулиар хамгаалсан эрх, ашиг сонирхлыг ноцтой зөрчсөн тул эрхээ хязгаарлуулсан гэмт хэрэгтэн бие хүний эсрэг, тодорхой шаардлагыг хангаж биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх бөгөөд нөгөөтэйгүүр уг ажиллагааны нийтлэг зарчим болох учирч болох эрсдлээс илүү хохирол учруулахгүй байх шаардлагатай.

⁴⁸ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. 2017. №24

Иймд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаанд галт зэвсэг, биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалтын нарийвчилсан хэм хэмжээг шаарддаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үед биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалтыг авч үзье.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны онцлог бол бүхлээрээ албадлагын арга хэмжээ байдаг. Аливаа шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон үеэсээ хойш зохигчдод тухайн шүүхийн шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэх хугацааг олгодог бөгөөд сайн дураар биелүүлэх хугацаа өнгөрсөн нь тухайн шийдвэрийг албадан биелүүлэх шаардлага үүсдэг.

Эрүүгийн хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь мөн адил хуульд заасан ялыг гэмт этгээдэд албадан эдлүүлснээрээ хуульд заасан цээрлүүлэх хэм хэмжээ биелэлээ олдог билээ.

Иймд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үед алба хаагчаас буюу төрөөс хэрэгжүүлэх албадлага нь тухайн ажиллагааны аюулгүй байдлыг галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүчээр хангах асуудал зайлшгүй шаардлагатай.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагааны үед дараах зарчмуудыг баримталдаг. Үүнд:

1. Зөвхөн хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу хэрэглэх,
2. Нэн тэргүүнд хэрэглэхгүй байх,
3. Тухайн нөхцөл байдалд тохируулан хэрэглэх, ингэхдээ хамгийн бага хохирол учруулахыг эрмэлзэх.

Дээрх зарчмуудад нийцүүлэн галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагаа нь хэрэглэхийн өмнөх нөхцөл байдал, хэрэглэх, хэрэглэсний дараах гэсэн гэсэн 3 үе шатыг заавал туулдаг. Энэ үе шатыг галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх эрх зүйн зохицуулалтууд зохицуулах дамжиггүй.

Өмнөх нөхцөл байдлын хувьд галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх үндэслэлүүдийг хамааруулан ойлгож болох юм.

Дараах үндэслэлүүдийг шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үед, хорих байгууллагын үйл ажиллагааны үед гэж ангилж болно.

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулж болзошгүй байдлаар довтолсон,

-Зэвсэглэсэн болон зэвсэг хэрэглэн эсэргүүцэж болзошгүй ялтан, хоригдлыг баривчлах үед,

-Хоригдол хорих ангийн алба хаагчийн тавьсан шаардлагыг хүч хэрэглэн эсэргүүцсэн,

-Алба хаагчийн аюулгүйн тойрогт зөвшөөрөлгүй нэвтэрсэн,

-Хоригдлыг хуяглан хүргэх, хуяглан хүргэж байгаа хоригдлыг суллахаар зэвсэглэн, эсхүл бүлэглэн довтолсон,

-Хяналтад байгаа хоригдол амиа хорлох, өөрийн бие махбодид гэмтэл учруулах, оргон зайлж болзошгүй бол тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх,

-Хорих байгууллага дотор гарсан эмх замбараагүй байдлыг таслан зогсоох, хяналтаа авах, хорих байгууллага доторхи аливаа хууль бус үйлдлийг таслан зогсоох, хорих байгууллагыг бүслэн хаасныг чөлөөлөх,

-Хорих ангид бүлэглэн халдсан,

-Хорих ангийн дотоод журмыг бүлэглэн зөрчсөн, эсхүл хорих ангид гарсан эмх замбараагүй байдлыг таслан зогсоох,

-Хоригдол оргон зугтсан, оргохыг завдсан,
-Хоригдол өөрийн, бусад хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулж болзошгүй байдлаар довтолсон,

-Галт зэвсэг, эсхүл хүний амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулж болох бусад зүйлээр зэвсэглэсэн хоригдол зэвсгээ хураалгах шаардлагыг үл биелүүлсэн,

-Хорих ангид эмх замбараагүй байдал үүсч, хүний амь нас, эд хөрөнгөд ноцтой хохирол учрах нөхцөл байдал бий болсон.

Галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх.

Өмнө хэсэгт шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтан галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх үндэслэл, эрхийн тухай авч үзсэн бол ямар төрлийн галт зэвсэг, тусгай хэрэгслийг хэрхэн хэрэглэх талаар авч үзье.

ШШГБ-ын үйл ажиллагаанд хэрэглэх галт зэвсгийг албаны нууцад хамааруулдаг бөгөөд 4 бүлэг 27 төрлийн тусгай хэрэгслийг албаны тусгай зориулалтаар ашиглаж байна⁴⁹. Галт зэвсгийг журамд зааснаар үндэслэл бий болсон үед гадна орчинд нэг удаа дээш хий буудан анхааруулах бөгөөд барилга байгууламжид хэрэглэх бол амаар анхааруулна⁵⁰ гэж заасан.

Гэхдээ шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаа гэмт үйлдэл, хор уршиг учруулж болзошгүй үйлдлийг таслан зогсоох зорилгоор гүйцэтгэж байгаа ажиллагаа тул ямагт хүний амь насанд халдахгүй байх, амин бус газар галт зэвсэг хэрэглэхийг санах нь чухал.

Тусгай хэрэгслийн тухайд хэрхэн хэрэглэх зохицуулалтыг харьцангуй тодорхой заасан байдаг бөгөөд гавны тухайд гарын, хурааны, гар, хөлийн гавыг хэрэглэдэг. Ингэж хэрэглэхдээ хоёр гарыг биеийн урд болон ард бугуйгаар холбож, гар хөлийг холбож, бүсэлхийд зүүсэн бүстэй холбож, хоёр ба түүнээс дээш хүнийг гавлах зэргээр гавладаг.

Гав хэрэглэсэн тохиолдолд түлхүүрээр нь чангалж, гавлагдсан этгээдийн гар, хуруунд шигдэх, цус боох, амь нас эрүүл мэндэд нь хохирол учруулж болзошгүй байдлыг тогтмол шалгах шаардлагатай.

Хэрэв ороох цамц хэрэглэсэн бол нэг цагаас илүү удаан хугацаагаар хэрэглэхийг хориглогдог.

Мөн үүнээс гадна резинен бороохойг хүний яс, булчин дагуу ороолгох, цохих, хатгах байдлаар үйлдлийг таслан зогсоох зорилгоор хэрэглэх ба ингэхдээ алба хаагчийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулахаар довтолсоноос бусад тохиолдолд хүний толгой, хэвлий бөөр, давсганд цохихгүй байхыг эрмэлзэнэ.

Үүнээс гадна цахилгаан хүчдэлээр цохиулагч, нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагч зэргийг хэрхэн хэрэглэх талаар заасан байдаг⁵¹.

Олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгслийн хувьд түүнийг хэрэглэх хэмжээ, дэс дараалал, арга хэлбэрийг тодорхой төлөвлөсний үндсэн дээр хэрэглэх ба

⁴⁹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн хэрэглэх тусгай техник, хэрэгслийн жагсаалт. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаал. 2019.

⁵⁰ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Улсын ерөнхий прокурорын хамтрсан тушаал. 2017.

⁵¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Улсын ерөнхий прокурорын хамтрсан тушаал. 2017.

хэрэглэсний дараа гэмтсэн, шархадсан хүмүүс байгаа эсэхийг нягтлах шаадлагатай байдаг.

Биеийн хүчийг үүссэн нөхцөл байдалд тохируулан бие хамгаалах, үйлдлийг таслан зогсоох, хяналтад авах зорилгоор хориглоогүй бүх төрлийн барилдаан, тулааны мэх хэрэглэж болох ба эхний мэхийг хийсний дараа хор аюул арилаагүй нөхцөлд давтан болон өөр мэхийг сонгож, үргэлжлүүлэн хэрэглэнэ.

Дээрх байдлаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх журмыг заасан байх ба энэ талаар товч дурдлаа.

Галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэсний дараах үед.

Тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллага хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулсан ч гэсэн аливаа үйл ажиллагаа заавал тодорхой үр дүнд хүргэнэ. Энэхүү үр дүнг зөв тодорхойлох, хууль журмын дагуу явагдсан эсэхийг тодорхойлох ажиллагаа галт, зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хэрэглэсний дараа явагддаг.

Хорих байгууллага болон хорих ял эдлүүлэх албаны алба хаагч галт зэвсэг хэрэглэсэн бол ангийн даргад даруй мэдэгдэх бөгөөд үүний улмаас хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан бол хорих анги, байгууллагын дарга, харьяа прокурорын газар, нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын жижүүрт даруй мэдэгдэж хэргийн газрыг хамгаалалтад авах бөгөөд галт зэвсэг хэрэглэсэн тухай илтгэх хуудсыг журамд заасны дагуу холбогдох мэдээллүүдийг үнэн зөв бичиж, тэмдэглэж, ангийн даргад хүлээлгэн өгөх ба энэхүү илтгэх хуудсыг 3 хувь үйлдэнэ. Энэ талаар хорих байгууллагын дарга ШШГЕГ-т мэдэгдэж, бичгээр танилцуулна. Уг асуудалд ШШГЕГ-аас албаны шалгалт явуулах бөгөөд шалгалтын дүнг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Улсын Ерөнхий прокурор Ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих хэлтэст тус танилцуулдаг.

Харин тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэсэн тохиолдолд бүрт алба хаагч энэ тухай тэмдэглэл үйлдэх шууд захирах даргад даруй мэдэгдэнэ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагааг дээрх байдлаар зохицуулж байгаа бөгөөд холбогдох хууль журмуудыг удирдлага болгон ажиллаж байна. Эдгээрийг дурдвал:

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль,

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх тухай журам,

-Хорих байгууллагын ажилтан галт зэвсэг хэрэглэсэн тухай илтгэх, мэдээлэх журам,

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн хэрэглэх тусгай техник, хэрэгслийн жагсаалт,

-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн хэрэглэх тусгай техник хэрэгсэл, галт зэвсэг, сумыг бүртгэх, олгох, буцаан авах, хадгалах журам зэрэг болно.

Дээрхээс үзвэл Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага төрийн тусгайлсан чиг үүрэг болох иргэнийхээ амь нас, эрүүл мэндэд хүч хэрэглэх чиг үүргийг эрх хэм хэмжээнд үндэслэн зохих төвшинд хэрэглэж байгаа харагдаж байгаа боловч энэхүү ажиллагаанд бодит амьдралд тулгамдсан хүндрэл бэрхшээл байсаар байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлуудын талаар товч авч үзье.

Хэдийгээр хуулиар олгосон эрх, хэмжээний хүрээнд галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүчийг хэрэглэсэн нь хуулийн дагуу үйлдэл мэт тухайн нөхцөл байдлыг хэрхэн үнэлж, хэрэглэхийн өмнө, хэрэглэх, хэрэглэсний дараах шатуудад алба хаагч биеийн, сэтгэл зүйн, хууль зүйн мэдлэгтэй, тодорхой хариулт өгөх мэдлэгтэй байхыг цаг үе шаардах болсон нь нууц биш юм.

Нийтийн хэв журам зөрчсөн иргэнд зарим тохиолдолд тусгай хэрэгсэл хэрэглэх нь харьцангуй хялбар бөгөөд тухайн иргэн өөрийн буруутай үйлдлийг ойлгох, түүнийгээ хүлээн зөвшөөрдөг.

Харин хорих байгууллагад тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч, галт зэвсэг хэрэглэх нөхцөл байдал нь маш хүнд нөхцөл байдаг бөгөөд үүнээс өөр аргагүй тохиолдлууд байдаг. Энэ үед хоригдол, хоригдогчийн зүгээс алба хаагчийн аливаа үйлдлийг мушгин гуйвуулах, алдаа дутагдлыг соргог олж хардаг нь хорих байгууллагын үйл ажиллагааны үед биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх ажиллагааг төвөгтэй болгодог.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч болох хорих байгууллагын ажилтанд галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч, шийдвэр гүйцэтгэгчийн хувьд тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх дадлага сургуулилт хийх боломж хомс тухайн нөхцөл байдал галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх чадвар хомс хууль зүйн алдаа хийдэл гаргах, эсхүл уг ажиллагааг хэрэгжүүлэх шатандаа, хэрэгжүүлсний дараах үед холбогдох материал бүрдүүлэхдээ алдаа дутагдал гаргах нь элбэг байдаг.

Тодруулбал Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд зааснаар шийдвэр гүйцэтгэгчийг шийдвэр гүйцэтгэгчийн сонсон шалгаруулалтад тэнцсэн, эрх зүйч мэргэжилтэй, Монгол Улсын иргэн байхаар заасан байдаг ба тухайн иргэн тусгай, хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх чадваргүй, энэ төрлийн сургалтад хамрагдаагүй зэрэг асуудал байсаар байгаа юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 260 дугаар зүйлийн 260.1.1-т Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллагын чиг үүргийг тодорхойлохдоо “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдын ажлын байрны хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулах, хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааг хангах, болзошгүй осол, гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах”, 260.1.7-д “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, алба хаагч, ажилтан гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх, ёс зүй, сахилгын зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, шалтгаан, нөхцөлийг арилгах, дотоод хяналт-аюулгүй байдлыг хангах”, 260.2-т “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллага энэ хуулийн 260.1.7-д заасан чиг үүргийн хүрээнд... байгууллага, алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангана” гэж заасан.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах асуудал Хорих ял эдлүүлэх албаны харьяа харуул хамгаалалт, гүйцэтгэх албаны чиглэлд хамаарагдаж ирсэн уламжлалтай бөгөөд Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2013 оны А/18 дугаар “ШШГЕГ-ын бүтэц, зохион байгуулалтыг шинэчлэн батлах тухай” тушаалаар бүтцийн өөрчлөлт хийгдэж ШШГЕГ-т Аюулгүй байдлын хэлтэс байгуулагдаж үйл ажиллагаагаа явуулж ирсэн. Мөн Хууль зүй, дотоод

хэргийн сайдын тушаалаар тухай хэлтсийн бүтцэд 2014, 2015 онд өөрчлөлт орж өргөжин зохион байгуулагдсан.

Тус газраас 2016, 2017 онд Нийслэлийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын шийдвэр гүйцэтгэгч нарт аюулгүй байдал, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх арга зүйн хүрээнд тодорхой сургалт зохион байгуулж, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд учирч болох эрдлийг газар дээр нь үнэлэн шалтгаан нөхцөлийг тогтоох, шийдвэр гүйцэтгэгчийн аюулгүй байдлын хангах чиглэлээр судалгааны ажил хийх, мэдээллийн сан бүрдүүлж, шийдвэр гүйцэтгэгч нарт шаардлагатай тусгай хэрэгслийн судалгааг гаргаж Ерөнхий газрын удирдлагад танилцуулан шийдвэрлүүлсэн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 285.5-т “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч, галт зэвсэг хэрэглэх эрхтэй” гэж заасан нь шийдвэр гүйцэтгэгч албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа өөрийн болон бусдын амь нас, эрүүл мэндээ хамгаалах зорилгоор биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн.

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Улсын ерөнхий прокурорын 2017 оны 10 дугаар сарын 18-ны өдрийн А/260/А/112 дугаар хамтарсан тушаалаар “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам”-ыг батлан гаргасан.

Улсын хэмжээнд 237 шийдвэр гүйцэтгэлийн тойрог байгаагаас 17 тойрогт шийдвэр гүйцэтгэгч томилогдоогүй байгаа бөгөөд 220 тойргийн шийдвэр гүйцэтгэгчдийг хүйсийн байдлаар авч үзвэл эрэгтэй 86, эмэгтэй 134 шийдвэр гүйцэтгэгч ажиллаж байна.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нарт тусгай хэрэгслийн хангалт дутмаг, нэг бүрийн болон олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгслийг хэрэглэх ур чадвар, дадал хангалтгүй байгаагаас өөрийгөө аливаа эрсдлээс хамгаалж чадахгүйд хүрч байна.

Дүгнэлт

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч бусдын болон өөрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны хүрээнд эрх зүйн орчин, өнөөгийн нөхцөл байдлын хүрээнд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд алба хаагчийн тусгайлсан эрхээ эдэлж, үүргээ хэрэгжүүлэх, аюулгүй байдлаа хамгаалахад эрх зүйн орчин бүрдсэн байна.

Гэсэн хэдий боловч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдын ажлын байранд эрсдэлийн үнэлгээг хийх, хорих байгууллагын алба хаагчийн тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх дадал, ур чадвар дутмаг, сэтгэл зүйн бэлтгэл зэргээс шалтгаалан нарийвчлан зохицуулах, аргачлалын боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

Хорих байгууллагын ажилтан, шийдвэр гүйцэтгэгчид практикт суурилсан сургалт, дадлага хийлгэхгүй байгаагаас үүдэн уг ажиллагааг гүйцэтгэхдээ алба хаагч алдаа, дутагдал гаргах, өөрийн болон бусдын аюулгүй байдлыг хангахад аюул, эрсдэл үүсгэсээр байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 1992 он №1
2. Төрийн албаны тухай хууль. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. 2018. №01
3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл, 2017 он, №24

4.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Улсын ерөнхий прокурорын хамтрсан тушаал. 2017.

5.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн хэрэглэх тусгай техник, хэрэгслийн жагсаалт. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаал. 2019.

6.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч биеийн хүч тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Улсын ерөнхий прокурорын хамтрсан тушаал. 2017.

7.НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал. 1946.

8.НҮБ-ын Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. 1966.

9.НҮБ-ын Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. 1966.

---o0o---

**Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа, албадлагын арга
хэмжээ**

**ЭРХ ХАСАХ ЯЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ,
ХЭРЭГЖИЛТИЙН АСУУДАЛ**

**LEGAL REGULATION OF DISQUALIFICATION SENTENCES,
PROBLEMS OF IMPLEMENTATION**

Б.Дашдорж

*Дундговь аймаг дахь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх
газрын хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа
хариуцсан ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, ахмад*

Товч утга: Аливаа судалгааны ажил нийгэмд тулгамдаж буй тодорхой асуудлыг судалж шийдвэрлэхийг зорьдог. Энэхүү илтгэлээр эрх хасах ялын шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь практикт тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлж, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, шийдвэрлэх арга замыг дэвшүүлсэн болно.

Abstract: Any research work aims to investigate and solve specific problems facing society. In this report, the practical problems of the execution of the sentence of deprivation of rights are revealed, and the ways to improve and solve the legal regulations are proposed.

Түлхүүр үгс: Эрх хасах ялын шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал.

Keywords: The current state of legal regulation and implementation of disqualification sentence execution.

Эрүүгийн хариуцлага нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн хэв журам хамгаалах, хүний эрх, эрх чөлөө хангах ашиг сонирхлыг хамгаалах чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ төрт ёсны болон үндэсний уламжлал, зан заншлыг сэргээн хөгжүүлэх, нийгэм, улс төр, эрх зүйн хүрээнд хууль тогтоомжийг чанд сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох нь төрийн үндсэн чиглэл юм⁵².

⁵² С.Жанцан. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн онол./ялын тухай сургааль/ боть 2014.УБ хот 164,165

Төрийн бодлогын нэг хэсэг нь эрүүгийн хариуцлагыг оновчтой оногдуулах үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох, түүгээр дамжуулан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалах үндсэн үүрэг байдаг⁵³.

Өнөөгийн нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, ард иргэдийн сэтгэлгээний өөрчлөлт, нийгэм эдийн засгийн үр нөлөө, эрүүгийн хариуцлагыг хэрэгжүүлэх боломж нөхцөл зэргийг харгалзан хорихоос өөр төрлийн ялыг өөрийн орны онцлогт тохируулан хэрэгжүүлж эхлээд багагүй хугацаа өнгөрсөн байна.

Иймд хорихоос өөр төрлийн ялын нэг төрөл болох эрх хасах ялын өнөөгийн байдал, цаашид анхаарах асуудлын талаар 2002, 2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиудыг харьцуулан судалж, практик, жишээн дээр тулгуурлан энэхүү илтгэлийг бичсэн болно.

Нэг. Эрх хасах ялын тухай ойлголт, түүхэн уламжлал

Эрт дээр үеэс Монголчууд гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шоронд хорихоос илүүтэйгээр тэдэнд хийсэн хэргийг нь ойлгуулж, ухамсарлуулах ялын бодлого барьж байсан байна. Тухайлбал 1929 оны Шүүх цааз нь Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн ялын төрөл зүйлийн үндэс суурийг тодорхойлж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэмт зан үйлийг засан сайжруулах зарчмыг тодорхойлсон чухал хууль цааз байжээ⁵⁴.

1934 онд Шүүх цаазын бичиг, 1942 онд Эрүүгийн хууль, 1961 онд Эрүүгийн хуулийг шинэчлэн найруулж, батлан дагаж мөрдөж байсан ба энэ үеийн эрүүгийн хууль тогтоомж дахь ял, түүнийг эдлүүлэх хэлбэрийг өмнөх хуулиудаас илүү боловсронгуй болгон хуульчилж өгсөн.

2002 онд батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд эрх хасах ялыг эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд 1-5 жил хүртэл хугацаагаар үндсэн ба нэмэгдэл ялын чанартайгаар оногдуулахаар заасан бол 2015 оны эрүүгийн хуульд шүүх оногдуулсан үндсэн ял дээр нэмж эрх хасах ялыг оногдуулж болохоор энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд эрх хасах ялыг заавал оногдуулахаар заасан.

Эрх хасах ялын цэрлэл нь ялтны эзэмшсэн ажил мэргэжлээрээ чөлөөтэй ажиллах, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах эрхийг хязгаарлаж байгаагаар илэрнэ.

Эрх хасах ялын зорилго нь эрүүгийн хариуцлагын зорилготой агуулга нь ижилхэн боловч үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хассанаар тухай гэмт хэргийг үргэлжлүүлэн гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн хор уршгийг бууруулах, албаны эрх нөлөө, тусгай мэдлэгээ хууль тогтоомжийн хүрээнд ашиглаж хэвших хандлага төлөвшүүлэх зорилго агуулдгаар онцлог ялын төрөл гэж Эрх хасах ялын онцлогийг доктор /Ph.D/, профессор Г.Гантөмөр тодорхойлсон байна.

Эрүүгийн хууль тогтоомжийн ялын төрөл нь нийгэмшүүлэх, хүмүүжүүлэх зорилго чиглэлтэй шинэлэг ялын төрөл болохыг тодорхойлж гаргаж ирсэн бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг засан сайжруулах шинжтэй байсан байна.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 48 дугаар зүйлд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн

⁵³ Б.Нямгомбо. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд хэрэглэгдэх гарын авлага 2013. УБ

⁵⁴ С.Жанцан. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн онол./ялын тухай сургааль/ боть 2014.УБ хот 164,165

төрийн албанд албан тушаал эрхлэх, тодорхой мэргэжлийн болон бусад үйл ажиллагаа явуулах эрхийг 1-5 жил хязгаарлахаар зохицуулсан бөгөөд хэрэгжилтийг хэрхэн хангахыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ухай хуулийн 99-100 дугаар зүйлд зааж өгсөн.

2015 оны Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 7 дах хэсэгт зааснаар гэмт хэрэг үйлдсэн хүний нийтийн албанд ажиллах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах, эсхүл бусад тодорхой эрхийг 1-8 жил хүртэл хугацаагаар хориглохыг эрх хасах ял гэнэ⁵. Мөн хэрэгжилтийг хэрхэн хангахыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 177-184 дугаар зүйл хүртэл зааж өгсөн.

Хоёр. Эрх хасах ялын шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал

2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 99 дүгээр зүйлд Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг гүйцэтгэх

Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ялыг баривчлах, хорих ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан бол үндсэн ялыг эдэлж дууссан өдрөөс эхлэн, харин уг ялыг үндсэн ялын чанартай оногдуулсан.

Түүнчлэн албадан ажил хийлгэх, торгох ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан бол шийтгэх тогтоол хүчин төгөлдөр болсноос хойш 7 хоногийн дотор уг шийдвэрийн хувийг **ШҮҮХ** тухайн этгээдийг ажил, албан тушаалд томилсон, сонгосон, эсхүл тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрх олгосон төрийн захиргааны болон бусад байгууллагад хүргүүлж, ялтны оршин суугаа газрын шийдвэр гүйцэтгэх албанд энэ тухай бичгээр мэдэгдэнэ.

100 дугаар зүйл. Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял биелүүлээгүй этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага

100.1.Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг биелүүлээгүй этгээдэд Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 177.1. **Шийдвэр гүйцэтгэгч** эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа үүсгэснээс хойш 5 хоногийн дотор ялтныг төрийн албанд томилсон, сонгосон, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах болон шүүхээс хориглолт, хязгаарлалт тогтоосон бусад эрх, зөвшөөрлийг олгосон байгууллага, албан тушаалтанд шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх тухай мэдэгдлийг хүргүүлнэ.

184 дүгээр зүйл. Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхээс зайлсхийсэн ялтан, хүн, хуулийн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага¹¹

184.1.Ялтан эрх хасах ялаас зайлсхийсэн, эсхүл шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтыг зөрчсөн бол **Зөрчлийн** тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. Гэж зохицуулсан нь тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан нь Зөрчлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 7.1 зааснаар хоёр зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний буюу 200.000 төгрөгөөр торгуулийн арга хэмжээ хүлээх боломжтой байна.

Иймд хорих ялыг нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө нь төдийлөн өндөр байдаггүйг дэлхий нийт хүлээн зөвшөөрч аль болох хорихоос өөр төрлийг сонгож, гэмт хэргийн шинж байдлаас нь шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэмд нь байлгаж, гэмт хэргийг нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг баримталж ялтан этгээдийн

эдийн засаг санхүүгийн хэлбэрээр хариуцлага оногдуулж байна гэж үзэж болохоор байна.

Гадаад зарим оронд хорихоос өөр төрлийн маш олон янзын төрөл хэлбэрээр зохицуулсан байна. Тухайлбал: гэрийн хорионд байлгах, эд хөрөнгө хураах, нийтэд тустай ажил хийлгэх, түр хугацаагаар албадан эмчлэх, тодорхой албан тушаал эрхлэх үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах, цол, одон медаль хураах, нутаг заах, сонгох, сонгогдох эрх хасах, бусад оронд зорчих эрхийг хязгаарлах, ан агнах эрхийг хасах, эдийн засгийн эрхийг хязгаарлах¹² гэх мэт маш олон төрлийн ялыг оногдуулж байна.

Манай орны эрх зүйн зохицуулалтаар эрх хасах ялыг хорихоос өөр төрлийн ялд хамруулж байгаа боловч түүнийг хэрэгжүүлэхэд хүлээлгэх хариуцлага арга хэлбэр нь тодорхой бус ялын үр нөлөө төдийлөн ялгарч харагдахгүй өдийг хүрсэн.

2017-2021 оны сүүлийн 5 жилийн судалгаагаар эрх хасах ялаар шийтгүүлсэн 2017 онд 916, 2018 онд 1268, 2019 онд 1495, 2020 онд 1743, 2021 онд 1850 ялтны ялын биелэлтэд хяналт тавин ажилласан байна.

Судалгаанаас харахад эрх хасах ял шийтгүүлсэн нийт 5422 ялтнаас хорих ялаар сольсон тохиолдол байхгүй байгаа нь хууль эрх зүйн орчноор, хүлээлгэх хариуцлага муу байгаатай холбоотой гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Дэлхий нийтээр хорих ялыг нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө нь төдийлөн өндөр байдаггүйг хүлээн зөвшөөрч аль болох хорихоос өөр төрлийг сонгож, гэмт хэргийн шинж байдлаас нь шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэмд нь байлгаж, гэмт хэргийг нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг баримталж ялтан этгээдийн эдийн засаг санхүүгийн хэлбэрээр хариуцлага оногдуулж байна гэж үзэж болохоор байна.

Үүний нэг жишээ нь дээрх судалгаанаас харахад эрх хасах ял шийтгүүлсэн нийт 5422 ялтнаас сүүлийн 3 жилд хорих ялаар сольсон тохиолдол байхгүй байгаа нь хууль эрх зүйн орчноор, хүлээлгэх хариуцлага дутмаг, эрх хасах ялтанд торгох шийтгэл оногдуулж байхаар зохицуулсан гэж үзэж болохоор байна.

Санал

Дээрх асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан эрх хасах нэмэгдэл ялыг үндсэн ялд оруулж, хүлээлгэх хариуцлагыг нь нэмэгдүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг хуульд оруулах замаар боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

1. Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг санаатайгаар биелүүлээгүй этгээдэд Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх

2. Авлига албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдийг улс төрийн албан тушаал эрхлэх эрхийг давхар хасах

3. Эрх хасах ялыг Эрүүгийн хуульд үндсэн ялын шинжтэй оногдуулж болохоор хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах зэрэг саналыг дэвшүүлж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. С.Жанцан. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн онол./ялын тухай сургааль/ боть 2014.УБ хот
2. Б.Нямгомбо. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд хэрэглэгдэх гарын авлага 2013. УБ
3. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. 2020 он
4. Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги. Сурах бичиг 2020 он
5. Эрүүгийн хууль 2015 оны төрийн мэдээлэл сэтгүүл
6. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2002 оны төрийн мэдээлэл сэтгүүл
7. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он,№41
8. Зөрчлийн тухай хууль Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он,№41
9. Google сайт <https://en.wikipedia.org/>
10. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар нэгдсэн тоо бүртгэлийн хэлтсийн тайлан 2020 он

---o0o---

ЭРХ ХЯЗГААРЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ХЭРЭГЖИЛТ

LAW OF LIMITATION OF ACTIONS REGULATION AND IMPLEMENTATION

Б.Отгончимэг

Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сум дахь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хэлтсийн хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч, ахмад

Товч утга: Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээний тухай ойлголт, эрүүгийн ялын зорилгыг хангахад хүний болон иргэний тодорхой эрхүүдийг хязгаарлах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлыг хөндөхийг зорилоо.

Abstract: The concept of coercive measures to impose duties and rights, and to meet the goals of criminal punishment, aims to address the problems in the execution of decisions to limit certain human and civil rights

Түлхүүр үгс: Эрх хязгаарлах, үүрэг хүлээлгэх, албадлагын арга хэмжээ, эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт

Keywords: restriction of rights, commit, coercive measures, legal regulation, implementation

Шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуулийн онцлог нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд оногдуулах эрүүгийн хариуцлагыг нэмэгдүүлсэн шинэлэг өөрчлөлтүүдийг бий болгосон явдал юм. Тухайлбал, хорих ялыг биечлэн эдлүүлэх явдлыг багасгах чиглэлд анхаарч, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, албадлагын арга хэмжээ, гэм буруугаа хүлээсэн хүнд ял хөнгөрүүлэх, чөлөөлөх албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх, хуулийн этгээдэд болон өсвөр насны хүнд оногдуулах ял гэсэн шинэлэг институтийг оруулсан билээ.

Дээрх шинэчлэл нь хорих ялын нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө нь төдийлөн өндөр байдаггүйг дэлхий нийт хүлээн зөвшөөрч аль болох хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгож, гэмт хэргийн шинж байдлаас нь шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, хамт олон, нийгэмд нь байлгаж, гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг баримтлах хандлагатай байгаагаас хамааралтай гэж үзэж болохоор байна.

Судлаач би шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуулийн эрүүгийн хариуцлагын төрөл болох үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг эрдэмтэн судлаачид хэрхэн тайлбарласныг судалж үзэхэд академич С.Нарангэрэл, доктор С.Жанцан нар зөвхөн албадлагын арга хэмжээний ерөнхий ойлголтын түвшинд эдгээрийн уламжлалт төрөл болох эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ, хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг тусгайлан авч судалсан ба академич С.Нарангэрэл⁵⁵ албадлагын арга хэмжээний уламжлалт төрөл болох эмнэлгийн болон хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээний төрлийг хууль зүйн эх үүсвэр, үндсэн шинж онцлог болон хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг зан суртахууны ба материаллаг шинжтэй арга хэмжээ хэмээн ангилан авч үзсэн байдаг.

Харин доктор С.Жанцан⁵⁶ албадлагын арга хэмжээг эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ хэмээнэ тодорхойлж “эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдэж гэм буруутайд тооцогдсон этгээдэд шүүхийн шийтгэх тогтоолоор оногдуулдаг, ялын бус шинжтэй, Эрүүгийн хуульд заасан төрийн албадлагын арга хэмжээний төрлийг хэлнэ” гэж тодорхойлсон ба албадлагын арга хэмжээний төрөлд эмнэлгийн болон хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг хамааруулж тэдгээрийн хууль зүйн үндэслэл, үндсэн шинжийг тодорхойлсон байдаг.

Доктор /Ph.D/ Д.Бадам⁵⁷ Тэнсэх албадлагын арга хэмжээ, уламжлал, шинэчлэлийн асуудал өгүүлэлд “Албадлагын арга хэмжээ гэдэгт эрүүгийн ялын зорилгыг хангах, ялын үр нөлөөг дээшлүүлэхийн тулд шүүхийн шийтгэх тогтоолоор эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн санкцид заасан ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж эсхүл оногдуулсан ял дээр нэмж ялтанд тусгай үүрэг хүлээлгэх, эрхийн хязгаарлалт тогтоохыг хэлнэ” гэж албадлагын арга хэмжээг өмнөх эрдэмтдийн тодорхойлсноос өргөн хүрээнд авч үзэж албадлагын арга хэмжээний бие даасан шинэ төрөл болох үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээний шинж онцлогийг тодотгожээ.

Дээрх эрдэмтдийн судалгаанаас болон урьд үйлчилж байсан Эрүүгийн хуульд хуульчлагдсан байдлыг судалж үзэхэд үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээний зөвхөн үүрэг хүлээлгэх арга хэмжээг хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд тусгайлан хүлээлгэх маягаар хамтатган хэрэглэж байсан гэж үзэж болохоор байна.

⁵⁵ С. Нарангэрэл. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги. УБ. 1999.362-370 дахь тал

⁵⁶ С.Жанцан. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол. /Ялын тухай сургаал/ 2-р боть. УБ.2014. 325 дахь тал

⁵⁷ Д.Бадам. Тэнсэх, албадлагын арга хэмжээ: Уламжлал, шинэчлэлийн асуудал. Хууль дээдлэх ёс, Хууль зүйн эрдэм шинжилгээ, судалгаа, практикийн улирал тутмын сэтгүүл. УБ.2016,3 (58) 79 дэх тал

2015 онд батлагдсан Эрүүгийн хуульд хорихоос өөр төрлийн ялын зорилгыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэм, хамт олны дунд нь байлгаж, гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулан ойлгуулах, өөрийн хөдөлмөрөөр нь нийгэм, иргэдэд учруулсан хохирлыг барагдуулах, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд оршино гэж томъёолсон.

Уг ялыг шүүхээс оногдуулж буй байдлыг судалж үзэхэд Улсын дээд шүүхийн 2021 оны тайланд эрүүгийн хэргийн шийтгэх тогтоолын 27%-ийг хорих ялаар шийтгэсэн тогтоол эзэлж байна. Судалгаанаас харахад 63% нь одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа эрүүгийн хуулийн ялын бодлогын хүрээнд торгох, нийтэд тустай ажил хийлгэх, эрх хасах, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх албадлагын арга хэмжээ оногдуулсан байна.

Монгол Улс мөн дэлхий нийтийн жишгээр гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдлыг харгалзан 2017 оны “Эрүүгийн хуулийн хууль”-д тэнссэн этгээдэд нэмэлтээр эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр хуульчилсан.

2015 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдөр батлагдсан Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга, 2017 оны 06 дугаар сарын 09-ны өдрийн батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хуучин Цагдаагийн байгууллагын хяналтад байсан хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнссэн, хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдаж хяналт тогтоосон, эрх хязгаарлах болон үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд тавих хяналтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хэрэгжүүлж эхэлсэн.

Албадлагын арга хэмжээг дотор нь үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ, хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ, эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ, хөрөнгө орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ гэж ангилан үзэх бөгөөд хэрэгжилтийг хангахад төрийн болон төрийн бус байгууллагын оролцоо зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Тухайлбал эрх хязгаарлах, үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээний нэг төрөл болох зан үйлээ засах, хөдөлмөрлөх дадал олгох сургалтыг явуулахад мэргэжлийн төрийн болон төрийн бус байгууллагын оролцоо хандлага чухал байдаг.

Харин гадаадын зарим орнуудад уг арга хэмжээг албадлагын бус харин “аюулгүйн, хүмүүжлийн, нөлөөллийн” арга хэмжээ гэсэн нэр томъёоллоор Эрүүгийн хуульдаа хуульчлан шүүхийн практиктаа түгээмэл хэрэглэдэг байна.

Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг гадаадын орны жишиг хандлага болон олон улсын баримт бичиг, Тухайлбал “Хорихоос бусад төрлийн арга хэмжээнд холбогдох наад захын жишиг дүрэм”-д нийцүүлэн эрх

зүйн зохицуулалтыг өөрчилж боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Гадаадын зарим оронд хорихоос өөр төрлийн ялын олон төрөл, хэлбэр байна. Тухайлбал, гэрийн хорионд байлгах, эд хөрөнгө хураах, нийтэд тустай ажил хийлгэх, түр хугацаагаар албадан эмчлэх, тодорхой албан тушаал эрхлэх үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах, цол, одон медаль хураах, нутаг заах, сонгох, сонгогдох эрх хасах, гадагшаа зорчих эрхийг нь хязгаарлах, ан агнах эрхийг хасах, эдийн засгийн эрхийг хязгаарлах гэх мэт маш олон төрлийн ялыг оногдуулж байна.

Шүүхээс эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуульд заасны дагуу гаргасан шийтгэх тогтоол, иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар гаргасан шийдвэр нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан нөхцөл, журмын дагуу шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаагаар хэрэгждэг байна. Эрүүгийн хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа түүний дотор хорихоос өөр төрлийн ялын гүйцэтгэх шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь онцлог байдлаар хэрэгждэг ба ял эдлүүлэх ажиллагааны онцлогоос хамаарч түүнд тавих хяналтын тогтолцоо ч мөн адил өвөрмөц онцлогтой байдаг байна.

Манай орны хувьд шүүгч, прокуроруудын дунд уг албадлагын арга хэмжээг ямар хугацаагаар хэрхэн хэрэглэх талаар нэгдсэн ойлголтгүйгээс хуульд тусгасан албадлагын арга хэмжээг янз бүрээр хэрэглэж, хүний эрхийг зөрчих эсхүл албадлагын арга хэмжээг төдийлөн оногдуулахгүй тэнсэгдсэн болон ял хойшлогдсон этгээдэд хэлбэр төдийгөөр хэрэглэж байгаа нь эрх зүйн зохицуулалт талаас судалж үзэхэд хийдэлтэй, хэм хэмжээний зөрчилтэй заалтууд ихтэй, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хүлээлгэх Эрүүгийн хуулиар хуульчлагдсан үүргүүд тодруулбал зан үйлээ засах, хөдөлмөр дадал олгох сургалтад хэрхэн хамрагдах талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд тусгайлан хуульчлаагүй, тодорхой газар очих тодорхой хүнтэй харилцахыг хязгаарлах асуудалд шийдвэр гүйцэтгэгч биечлэн хяналт тавих төдийлөн боломжгүй, техник хэрэгсэл ашигладаггүй талаар эрх зүйн зохицуулалт дутмаг байдаг.

Уг хяналтыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хэрэгжүүлж эхэлснээр Улаанбаатар хот, аймгийн хэмжээнд нэг шийдвэр гүйцэтгэгчид ноогдох хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн болон тэнссэн, хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдаж хяналт тогтоогдсон, эрх хязгаарлах болон үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд тавих хяналтаар ажлын ачаалал ихэссэнтэй холбогдуулж практикт маш олон хүндрэл бэрхшээлүүд гарч ирсэн ба 2017 онд 243 этгээд, 2018 онд 1670 этгээд, 2019 онд 3584 этгээд, 2020 онд 4701 этгээдэд үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд хяналт тавьж ажилласан байна.

Гэвч дээрх этгээдүүдэд сургалт зохион байгуулах хяналт тавьж ажиллахад хүн хүч, хөрөнгө мөнгө, мэргэжлийн багш, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтны орон тоо дутмаг төвлөрсөн хорих ангитай газарт нийгмийн ажилтан сэтгэл зүйч, хорихоос өөр төрлийн ял хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч нь сургалт ордог боловч алслагдсан сум, шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст тухайн нийгмийн ажилтан сэтгэл зүйч байдаггүй, хорихоос өөр төрлийн гүйцэтгэгч нь үүрэг хүлээлгэх эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд сургалт явуулдаг ба хамтран ажиллаж байгаа төрийн бус байгууллагуудын оролцоо хангалтгүй хүрэлцээ багатай зэрэг хүндрэлтэй асуудлууд үүсдэг.

Цаашид сумдад байгаа эрх хязгаарлах, үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд тавих хяналт, зохион байгуулах нийгэмшүүлэх сургалт, тэдгээрт төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын оролцоо тэдгээрийн хамтын ажиллагаа, хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан гүйцэтгэгч нь хорихоос өөр төрлийн ял албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдүүдэд хяналт тавьж ажиллаж байгаа боловч практикт эрх хязгаарлах, үүрэг хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалтын болон удирдлага зохион байгуулалтын тулгамдсан асуудал нэлээдгүй байна.

Дүгнэлт

Шинэ эрүүгийн хуульд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэмт хэргийн шинж чанар, хор уршгаас хамаарч оногдуулсан ял дээр нэмж үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ /тодорхой газар очих, тодорхой хүнтэй харилцахыг хязгаарлах, галт зэвсэг өмчлөх, эзэмшихийг хориглох, согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэхийг хориглох, тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох/ оногдуулахаар заасан нь давуу талтай хэдий ч хуулийн хэрэгжилтийг хангахад учир дутагдалтай зүйлүүд байсаар байна.

Хуулиа дагаад журам гарч хэрэгжих ёстой байтал өнөөдрийг хүртэл эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар тодорхой ойлголтод хүрээгүй, хэлбэрийн төдий хэрэгжсээр байгаа юм. Тухайлбал,

➤ “тодорхой газар очих, тодорхой хүнтэй харилцахыг хязгаарлах” энэ төрлийн эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг ихэвчлэн эрүүгийн хуулийн 12 дугаар бүлэг “Хүний бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг”-т давхар эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрэглэж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага энэ төрлийн эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхдээ хохирогч, түүний төрөл төрөгсдөөс мэдүүлэг авах замаар хяналтыг хэрэгжүүлдэг нь өөрөө хохирогчид тухай гэмт хэргийн дахин дахин сануулах, сэтгэл зүйн хувьд асар их дарамт учруулж байдаг. Уг нь энэ төрлийн албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 189 дүгээр зүйлийн “189.10.Үүрэг хүлээлгэх, эрх

хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх тухай шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд энэ хуулийн 167 дугаар зүйлд заасан журмын дагуу техникийн болон биечилсэн хяналт тавьж болно” зааж өгсөн боловч хэрэглэх журам байхгүй улмаас царцаад удаж байна.

Эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээний гол тулгуур зохицуулалт нь Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын системд хөгжүүлэлт хийгдэж техник төхөөрөмж сайжирсанаар албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд бүрэн хяналт тавих, гэмт хэргийн хохирогчид дахин гэмт халдлагад өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх юм.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. С. Нарангэрэл. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги. УБ. 1999 он

2. С.Жанцан. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол. /Ялын тухай сургаал/ 2-р боть. УБ.2014 он

3. Д.Бадам. Тэнсэх, албадлагын арга хэмжээ: Уламжлал, шинэчлэлийн асуудал. Хууль дээдлэх ёс, Хууль зүйн эрдэм шинжилгээ, судалгаа, практикийн улирал тутмын сэтгүүл. УБ.2016,3 (58)

---o0o---

ЯЛ ТЭНССЭН ЭТГЭЭДЭД ХЯНАЛТ ТАВИХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ХЭРЭГЖИЛТ

JURISDICTION OF SUPERVISION OF CONVICTS REGULATION AND IMPLEMENTATION

Б.Эрдэнэчимэг

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Товч утга: Албадлагын арга хэмжээний ойлголт, төрөл, шүүхээс албадлагын арга хэмжээ авагдсан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага, хэрэгжилтийг хангахад хууль, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд тулгамдаж буй асуудлыг гарган, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлохыг зорилоо.

Abstract: The purpose of this paper is to identify the concepts and type of coercive measures, the responsibility to be imposed on the person who fails to comply with the court's decision, and the implementation of the law and legal regulations, and to identify ways to solve them.

Түлхүүр үгс: Ял тэнсэгдсэн этгээдэд хяналт тавих эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт

Keywords: legal regulation of supervision of convicted persons, implementation

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх алба нь хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг гүйцэтгэх ажиллагааг мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар ханган, хяналт тавих, нэгдсэн тоо бүртгэл, судалгааг хөтлөх, үйл ажиллагааны талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хянан шийдвэрлэх, чиглэлийн хүрээнд чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажилладаг.

Хорихоос өөр төрлийн буюу олон улсын эрх зүйд альтернатив ял хэмээн нэрлэгддэг нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм бурууг шүүхээр тогтоосны дараа

нийгмээс тусгаарлаж, тусгаарласан байранд тогтоосон хугацаанд хорихгүйгээр тодорхой эрхийн хязгаарлалт тогтоох хэлбэрээр хэрэгждэг.⁵⁸

Дэлхий нийтийн жишгээс харахад хорих ялаас аль болох татгалзан бага хэрэглэх болж, хорихоос өөр төрлийн ялд ач холбогдол өгөн, үр нөлөөг дээшлүүлэхэд албадлагын арга хэмжээ илүү ач холбогдолтой гэж үзэх болсон. Өөрөөр хэлбэл хорихоос бусад төрлийн ялыг үндсэн ялын шинжтэйгээр оногдуулан, нэмж албадлагын арга хэмжээг түлхүү хэрэглэдэг байна.

Мэдээлэл технологийн 21 дүгээр зуунд шинжлэх ухааны бүхий л салбарт олон амжилт, ололтууд шинээр нэвтэрч, нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн орчин хурдацтай хувьсан өөрчлөгдөж, хууль зүйн шинжлэх ухаан тэр дундаа эрүүгийн эрх зүйн ялын бодлогын хэрэгжилтийг хангахад аль болох хуучин хэв шинж, биечилсэн хяналтаас татгалзаж, олон шинэлэг аргачлал, дэвшилтэт техник, технологиудыг туршиж, шат дараалалтайгаар ашиглаж эхэлсээр байна.⁵⁹

Албадлагын арга хэмжээ авагдсан хүнд хяналт тавих журмыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар тогтооно. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 19 дүгээр бүлэгт шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага албадлагын арга хэмжээний биелэлтэд хяналт тавихаар тусгасан.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын харьяа байгууллагагүй нутаг дэвсгэрт тухайн нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага хяналт тавьж, биелэлтийн талаар 30 хоног тутам шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад бичгээр мэдэгдэнэ” гэж заасан.

Мөн шийдвэр гүйцэтгэгч үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээд шүүхээс хүлээлгэсэн үүрэг, тогтоосон хязгаарлалтыг зөрчсөн талаар хуульд заасан аргаар мэдээлэл авч болно.

Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 5.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт Эрүүгийн хариуцлага нь энэ хуульд заасан ял, албадлагын арга хэмжээнээс бүрдэнэ⁶⁰ гэж заасан.

Албадлагын арга хэмжээ гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдэж, гэм буруутайд тооцогдсон этгээдэд шүүхийн шийтгэх тогтоолоор оногдуулсан Эрүүгийн хуульд заасан ялын бус шинжтэй, төрийн албадлагын арга хэмжээний төрлийг хэлэх бөгөөд эрүүгийн хариуцлагын нэг хэлбэр боловч ялаас ялгагдах онцлог шинжтэй. Албадлагын арга хэмжээ нь ялын төрөл биш. Эрүүгийн хариуцлагын зорилгод нийцүүлэн гэмт хэрэг үйлдэж, гэм буруутай нь нотлогдсон хүнд нөлөөлөх шинжтэй арга хэмжээг ойлгоно.

Албадлагын арга хэмжээний төрлийг Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангид хуульчилсан ба албадлагын арга хэмжээг хэрэглэх үндэслэл, журам, нөхцөлийг мөн тусгайлан заасан.

Шүүх эрүүгийн хариуцлагын зорилгыг хангахад шаардлагатай гэж үзвэл гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх, эсхүл оногдуулсан ял дээр нэмж албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

⁵⁸ Ц.Очгэрэл. торгох ялын хэрэгжилт ба түүний хэрэгжилтэд анхаарах асуудал. “Хууль сахиулах үйл ажиллагаа Онол практикийн тулгамдсан асуудал” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2017. 411 дэх тал

⁵⁹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл 180 дахь тал

⁶⁰ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль 2015 он

Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 7.2 дугаар зүйлд албадлагын арга хэмжээний төрлийг дараах байдлаар хуульчилсан.⁶¹ Үүнд:

Насанд хүрсэн хүнд:

1. Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ
2. Эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ
3. Хөрөнгө, орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ

Үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ гэдэг нь Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдэж, гэм буруутай нь тогтоогдсон этгээдэд эрүүгийн хариуцлагын хүрээнд хуульд заасан хэд хэдэн үүрэг хүлээлгэж, эрхийн хязгаарлалтыг тогтоож байгаа албадлагын арга хэмжээний нэг төрөл⁶² юм. Уг арга хэмжээг шүүх оногдуулсан ял дээр нэмж эсхүл ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж хэрэглэхээр зохицуулсан байна. Агуулгын хувьд албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд үүрэг хүлээлгэх, тодорхой эрхийг хязгаарлах гэсэн хоёр хэлбэртэй.

Шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл, байдлыг харгалзан

1. Гэмт хэргийн хор уршгийг арилгах талаар арга хэмжээ авах,
2. Зан үйл засах, хөдөлмөрийн дадал олгох сургалтад хамрагдах,
3. Тодорхой ажил, үүрэг гүйцэтгэх,
4. Оршин суух газар, ажил, сургуулиа өөрчлөх, зорчин явахдаа хяналт тавьж байгаа эрх бүхий байгууллагад урьдчилан мэдэгдэх үүрэг хүлээлгэж болно.

Мөн шүүх дараах хязгаарлалтыг тогтооно.

1. Тодорхой газар очих, тодорхой хүнтэй харилцахыг хязгаарлах,
2. Галт зэвсэг өмчлөх, эзэмшихийг хориглох,
3. Согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэхийг хориглох,
4. Тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох.

Эмнэлгийн чанартай албадлагын арга хэмжээ гэдэг нь сэтгэцийн хувьд хэрэг хариуцах чадваргүй үедээ гэмт хэрэг үйлдсэн эсхүл хэрэг хариуцах чадвартай байхдаа гэмт хэрэг үйлдсэн боловч шүүхээр хэрэг шийдвэрлэх үед буюу ял эдэлж байхдаа сэтгэцийн өвчтэй болсон, сэтгэцийн үйл ажиллагаа нь түр сарнисан эсхүл өөр бусад хүнд өвчний улмаас сэтгэцийн хувьд өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйн нийгмийн аюулын шинж чанарыг ухамсарлах буюу үйл ажиллагаагаа удирдан жолоодох чадваргүй болсон этгээдэд авах эрүүгийн эрх зүйн нөлөөллийн арга хэмжээний нэг төрөл³ юм.

Хөрөнгө орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ гэдэг нь гэмт хэрэг үйлдэж, олсон хөрөнгө, орлогыг эсхүл бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх зорилгоор гэмт хэргийн улмаас учирсан хохиролтой тэнцэх хэмжээний хөрөнгө, орлогыг гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийн хувьд ногдох хөрөнгө, орлогоос албадан гаргуулж буй албадлагын арга хэмжээний нэр төрөл юм.

Гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлого гэж Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан нэг жилээс дээш хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэг үйлдэж, шууд болон шууд бусаар олсон эдийн, эдийн бус хөрөнгө, түүний үнэ, түүнээс олсон ашиг орлого, гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан, ашиглахаар завдсан техник хэрэгслийг ойлгоно.

Өсвөр насны хүнд:

⁶¹ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль 2015 он

⁶² С.Нарангэрэл. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий анги 2020 он

1. Өсвөр насны хүнд ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулах,

2. Эрүүгийн хуульд заасан үндэслэл журмаар шүүгдэгчид оногдуулсан хорих ялыг биечлэн эдлүүлэхгүйгээр хүмүүжүүлэх боломжтой гэж шүүх үзвэл тодорхой хугацаа зааж үүрэг болгосон агуулгатай болзол тавьж ялыг биечлэн эдлүүлэх явдлыг түдгэлзүүлж буйг ойлгоно.

3. Хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ,

Хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан ял оногдуулахыг тэнсэж нэг жилээс гурван жил хүртэлх хугацаагаар хянан хүмүүжүүлэх албадлагын арга хэмжээний төрөл юм.

Хуулийн этгээдэд:

1. Эрх хасах албадлагын арга хэмжээ,

Хуулийн этгээдэд жилээс найман жил хүртэлх хугацаагаар нэг эсхүл хэд хэдэн төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хязгаарлах эсхүл эрх хасах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно.

2. Татан буулгах албадлагын арга хэмжээ

Хуулийн этгээдийг Эрүүгийн хуульд заасан тохиолдолд татан буулгах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэнэ. Хуулийн этгээдийн салбар, төлөөлөгчийн газар гэмт хэрэг үйлдсэн бол хуулийн этгээдийн салбар, төлөөлөгчийн газрыг татан буулгаж болно.

3. Хуулийн этгээдийн хөрөнгө, орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ,

Хуулийн этгээдийн гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө орлого, бусдад учруулсан хохиролтой тэнцэх хэмжээний хөрөнгө, орлогыг хуулийн этгээдийн хөрөнгө орлогоос албадан гаргуулна.

Хорих ялын гүйцэтгэлийн холбоотой албадлагын арга хэмжээ

1. Хорих ялаас хугацааны өмнө суллаж, хяналт тогтоох

2. Хорих, зорчих эрхийг хязгаарлах ялаас өвчний учир чөлөөлөх

3. Хорих ял оногдуулсан шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулах

4. Хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэх гэсэн төрлүүдтэй байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 189.9 дэх хэсэгт “Шийдвэр гүйцэтгэгч энэ хуулийн 189.1-д заасан хугацаа, хуваарь, шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийг зөрчсөн этгээдэд албадлагын арга хэмжээ авсан шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгуулж, ял оногдуулах тухай саналыг прокурорт гаргана” хэмээн хуульчилсан нь мөн л материаллаг хуулийн тодорхойгүй заалтад үндэслэсэн гэж үзнэ.

Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 7.3 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийг биелүүлээгүй, хязгаарлалтыг зөрчсөн бол прокурорын дүгнэлтийг үндэслэн шүүх уг шийдвэрийг хүчингүй болгож, ял оногдуулна” гэсэн бөгөөд энэхүү хэсэгт “өмнө үйлдсэн гэмт хэрэгт нь” гэсэн нэмэлт оруулах шаардлагатай байна гэж судлаач миний бие үзсэн.

Учир нь уг арга хэмжээг ялтай хамт эсхүл тэнсэх, ял хойшлогдсон хүнд хэрэглэхээр хуульчилсан бөгөөд нэгэнт ял оногдуулчихсан тохиолдолд дахин ял оногдуулах, хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнссэн бол тэнсэгдсэн гэмт хэрэгт нь ял оногдуулах нь зүйн хэрэг билээ.

Шүүхээс үүрэг хүлээлгэх, эрхийн хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авах нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд тодорхой төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ялтны хүлээх үүрэгтэй давхцаж буйг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Жишээ нь:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 187.1, 187.2 дахь хэсэгт тэнсэгдсэн болон ял хойшлогдсон этгээдийн хүлээх үүргийг хуульчилжээ. Үүнд:

1. гадаадад зорчих, цагаачлахыг хориглох
 2. оршин суугаа засаг захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэрийг 7 хоногоос дээш хугацаагаар орхин явах тохиолдолд зөвшөөрөл авах,
 3. 30 хоног тутам нэг удаа биечлэн ирж, бүртгүүлэх,
 4. оршин суух газар болон эрхлэх ажил, албан тушаал өөрчлөгдсөн тохиолдолд тухай бүр мэдэгдэж байх,
 5. байнга оршин суух газраа очсоноос хойш ажлын 3 өдрийн дотор нутаг дэвсгэрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд мэдэгдэх;
 6. сар тутамд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад бүртгүүлэх, шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийн биелэлтийн талаар тайлбар гаргах;
 7. байнга оршин суух хаягаа өөрчлөх тохиолдолд хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх, шинээр суурьших нутаг дэвсгэрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, эсхүл цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх;
 8. байнга оршин суугаа газраасаа 7 хоногоос илүү хугацаагаар явах, гадаадад зорчих бол хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх;
 9. хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, цагдаагийн байгууллагын алба хаагч, шийдвэр гүйцэтгэгчийн шаардлагыг биелүүлэх.
- Түүнчлэн хорих ял оногдуулсан шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан этгээдийн хувьд:

1. байнга оршин суух газраа очсоноос хойш ажлын 3 өдрийн дотор нутаг дэвсгэрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд мэдэгдэх;
2. сар тутамд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад бүртгүүлэх, шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийн биелэлтийн талаар тайлбар гаргах;
3. байнга оршин суух хаягаа өөрчлөх тохиолдолд хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх, шинээр суурьших нутаг дэвсгэрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, эсхүл цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх;
4. байнга оршин суугаа газраасаа 7 хоногоос илүү хугацаагаар явах, гадаадад зорчих бол хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд, оршин суугаа нутаг дэвсгэрт нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгжгүй бол харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх;

5. хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, цагдаагийн байгууллагын алба хаагч, шийдвэр гүйцэтгэгчийн шаардлагыг биелүүлэх зэргийг хуульчилснаас харахад шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорих ялыг тэнссэн эсхүл хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг биелүүлэхийг хойшлуулсан хүнд дээр дурдсан үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг хэрэглэсэн тохиолдолд эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хүлээх үүрэг, эрхийн хязгаарлалт нь давхардан хэрэглэгдэх болж байна.

Түүнчлэн албадлагын арга хэмжээний гэмт хэргийн хор уршгийг арилгах талаар арга хэмжээ авах, зан үйлээ засах, хөдөлмөрлөх дадал олгох сургалтад хамрагдах үүрэг хүлээлгэсэн тохиолдолд энэхүү үүргийг хэрхэн гүйцэтгэх талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн хуульд тусгайлсан зохицуулалт байхгүй байгаа нь хуулийн хийдэл яахын аргагүй мөн.

Дүгнэлт

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх алба нь хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг гүйцэтгэх ажиллагааг мэргэжил арга зүйн удирдлагаар ханган, хяналт тавих, нэгдсэн тоо бүртгэл, судалгааг хөтлөх, үйл ажиллагааны талаар гаргасан өргөдөл гомдлыг хянан шийдвэрлэх, чиглэлийн хүрээнд чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажилладаг.

Дэлхий нийтийн жишгээс харахад хорих ялаас аль болох татгалзан бага хэрэглэх болж, хорихоос өөр төрлийн ялд ач холбогдол өгөн, үр нөлөөг дээшлүүлэхэд албадлагын арга хэмжээ илүү ач холбогдолтой гэж үзэх болсон. Өөрөөр хэлбэл хорихоос бусад төрлийн ялыг үндсэн ялын шинжтэйгээр оногдуулан нэмж албадлагын арга хэмжээг түлхүү хэрэглэдэг байна.

Эрүүгийн хариуцлагын нэгдмэл тогтолцоотой улс орны хувьд эрүүгийн хуульдаа ял, ялын бус эрүүгийн хариуцлагын төрлүүдийг хуульчлан тогтоож, шүүхийн практикт түгээмэл хэрэглэдэг бол дуалист тогтолцоотой улс орнуудын хувьд гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд ял оногдуулахын зэрэгцээ албадлагын арга хэмжээг давхар хэрэглэдэг онцлогтой байна.

Дэлхийн ихэнх улс Эрүүгийн хуульд заасан тодорхой төрлийн ялаас гадна албадлагын арга хэмжээг түгээмэл хэрэглэж байна. Шүүхээс оногдуулсан хорих ялыг биечлэн эдлүүлэхээс зайлсхийж, тэднийг гэр бүл, нийгэмд хүмүүжүүлэх боломжийг олгох зорилгоор тодорхой үүрэг хүлээлгэж, тусгай байгууллагын хяналтад байлгаж, хяналтын хугацаанд нийгэмшүүлэх, хүмүүжүүлэх, тусалж, дэмжих, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлж ажилладаг байна.

Манай улс дэлхий нийтийн жишгийн дагуу Эрүүгийн болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг шинэчлэн баталж, зарчмын шинжтэй өөрчлөлтүүдийг оруулсны нэг нь тэнсэх албадлагын арга хэмжээний төрөл хэлбэрийг хуульчилсан нь байна. Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Эрүүгийн хуульд ял оногдуулахгүйгээр албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх зохицуулалтыг хуульчлан тогтоосон.

Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний үйлдсэн гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээг харгалзан шүүх ял оногдуулахгүйгээр шийдвэрлэсэн бол эрүүгийн хариуцлагын зорилгыг хангах үүднээс тодорхой эрхийн хязгаарлалт тогтоож, албадлага хэрэглэдэг.

Албадлагын арга хэмжээний мөн чанар нь нэг талаас гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд ял шийтгэлийг гарцаагүй байх, нөгөө талаас энэрэнгүй ёсны зарчимтай холбогддог.

Санал

Албадлагын арга хэмжээ авсан шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага, хэрэгжилт сэдвийн хүрээнд дараах саналыг дэвшүүлэн гаргаж байна. Үүнд:

✓ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг шинэчлэн баталж, зарчмын шинжтэй өөрчлөлтүүд оруулснаар шүүхээс хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг түлхүү хэрэглэх болсон. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч харьяалах нэгжийг хариуцан 160 ялтан, этгээдүүдэд хяналт тавихаар норматив батлагдсан боловч өнөөдрийн байдлаар дунджаар 200 гаруй ялтан этгээдүүдэд хяналт тавин ажиллаж байна. Цаашид ажлын ачаалал нэмэгдэх төлөвтэй байх учир хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч, албадлагын арга хэмжээ авагдсан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх шийдвэр гүйцэтгэгч гэж тус тусад нь хуваарилан олон тооны асуудал шийдвэрлэх

✓ Зан үйл засах албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд сургалт явуулах төрийн болон төрийн бус байгууллагын хамтын үйл ажиллагаа нь хуулийн зохицуулалттай ч орон нутаг тэр дундаа аймаг нийслэлээс алслагдсан газарт тусгай зөвшөөрөл бүхий магадлан итгэмжлэгдсэн төрийн бус байгууллага байдаггүй тул сургагч багш, хариуцсан мэргэжилтнийг бэлтгэх,

✓ Албадлагын арга хэмжээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 186 дугаар зүйлийн 186.2.5. *“Тогтоолын биелэлтийг хойшлуулсан этгээдийн сахилга, засрал хүмүүжил, шүүхээс даалгасан үүргийн биелэлтийн талаар хяналтын хувийн хэрэгт 30 хоног тутам тэмдэглэл хийх”* гэж шийдвэр гүйцэтгэгчийн үүргийг хуульчлан заасан ч мөн хуулийн 188 дугаар зүйлийн 188.4 дэх хэсэгт *“Ялтан тэнссэн, тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан хугацаанд шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийг биелүүлээгүй эсхүл шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтыг 6 сарын хугацаанд хоёр түүнээс дээш удаа зөрчсөн, эсхүл хориглолт, хязгаарлалтыг зөрчсөний улмаас хүн, хуулийн этгээдийн хуулиар хамгаалагдсан эрх, ашиг сонирхолд хохирол учирсан, эсхүл тогтоолын биелэлтийг хойшлуулсан этгээд үүргээ биелүүлээгүй бол шийдвэр гүйцэтгэгч 5 хоногийн дотор тэнссэн, тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулсан шийдвэрийг хүчингүй болгуулж, ял оногдуулах саналаа прокурорт хүргүүлнэ”* гэж заасан нь хуулийн хийдэл болж, хяналтад байгаа этгээдэд ял завших, шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байх хугацаа хожих сар бүрийн бүртгэлээ тогтмол хийлгэхгүй байх боломж болж байх тул хуулийн уг зохицуулалтыг нарийвчлан тусгах ёстой гэсэн саналыг гаргаж байна.

✓ Тэнсэгдсэн этгээдэд хяналт тавих, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд Цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах зайлшгүй шаардлага тулгардаг. Нэн ялангуяа шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нэгж хэсэг ажилладаггүй орон нутагт ШШГТХ-н 162.6, 180.3, 187.2, 239.5 дахь хэсэгт зааснаар Цагдаагийн алба хаагч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавьж ажилладаг.

✓ Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын хамтарсан 2017.12.14-ны өдрийн а/260, а/242 тоот тушаалаар батлагдсан ШШГБ, Цагдаагийн байгууллагын хамтран ажиллах журмын дагуу ШШГБ-ын харьяа нэгжгүй хэсэгт тэнсэгдсэн этгээдэд хяналт тавих, шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд Цагдаагийн алба хаагч хяналт тавьж ажиллаж байна. Дурдсан хуулийн заалт түүнд нийцүүлэн гаргасан уг журмуудын хувьд хийдэлтэй, зөрчилдөөнтэй заалтууд багагүй байгааг дурдвал: Уг журмын хоёр. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хамтран ажиллах” гэсэн хэсэгт тэнсэгдсэн этгээдэд хяналт тавих шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар дурдагдаагүй нь Цагдаагийн байгууллага хамтран ажиллах, харилцан мэдээлэл солилцох боломжгүй мэт ойлголтыг төрүүлж байна. Учир нь материаллаг хуульд энэхүү хоёр ойлголтыг тус тусад нь, ШШГТХ-н 188, 189 дүгээр зүйлүүдэд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг тус бүрд нь хуульчлан тодорхойлсон бөгөөд энэ нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны тусдаа төрөл учраас энэхүү журамд тусгагдах ёстой гэж үзэж байгаа юм.

✓ Журмын 2.1.6 дахь хэсэгт “тэнсэгдсэн этгээдийг” гэж нэмэлт оруулах шаардлагатай юм. Тэнсэгдсэн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь тухайн этгээд шүүхээс даалгасан үүргийг биелүүлэх, эрхийн хязгаарлалтад хяналт тавихаас гадна хамгийн гол зүйл нь дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх явдал байх тул шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад Цагдаагийн байгууллага үндсэн чиг үүргээ зайлшгүй хэрэгжүүлэх шаардлагатай учир эл заалтыг нэмж тусгах шаардлагатай байна.

✓ Журмын 2.5 дахь хэсэгт шийдвэр гүйцэтгэгчээс шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд холбогдох баримт материалыг ямар хугацаанд Цагдаагийн алба хаагчид хүргүүлэхтэй холбоотой заалтыг тодорхой болгох шаардлагатай. Мөн цагдаагийн алба хаагч ямар хугацаанд хяналт тавих асуудлыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон журамд тодорхойлоогүй нь мөн л хуулийн хийдэл гэж үзэх үндэслэлийг бүрдүүлж байна.

---o0o---

Нийгмийн ажил

**ХУУЛЬ САХИУЛАХ БАЙГУУЛЛАГААС ХЭЛ, ЯРИАНЫ
БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДЭД ТУСЛАМЖ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ
ҮЗҮҮЛЭХЭД АНХААРАХ АСУУДАЛ**

**ISSUES TO BE CONSIDERED BY LAW ENFORCEMENT
ORGANIZATIONS IN PROVIDING HELP AND SERVICES TO CITIZENS
WITH LANGUAGE AND SPEECH DISABILITIES**

Н.Бадамцэцэг

*Дотоод хэргийн их сургуулийн
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
магистрант, ахлах ахлагч*

Товч утга: Хууль зүй, Дотоод хэрэг, Онцгой байдлын боловсролын салбарыг түшиглэн сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийг хууль, эрх зүйн мэдлэгтэй болгох, нийгмийн харилцаанд идэвхтэй оролцуулах зорилгоор өгүүллийг бичлээ.

Abstract: Based on the field of Law, Internal Affairs, and Emergency Education, the article was written in order to make citizens with hearing and speech disabilities aware of law and law, and actively participate in social relations.

Түлхүүр үгс: Хүний эрх, дохионы хэл, боловсролын байгууллага, төрийн байгууллагын үйлчилгээ, сонсголын бэрхшээлтэй хүн, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүн, дохио зангаа.

Keywords: Human rights, sign language, educational institutions, services of public institutions, hearing-impaired people, speech-impaired people, gestures.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсэгт Хүнийг үндэс, угсаа, **ХЭЛ**, арьсны өнгө, нас, хүйс нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна гэж зүйлчлэн заасан боловч хуулийн хэрэгжилт сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдэд тэр бүр үйлчлэхгүй байна.

Эх хэл гэдэг нь аливаа улс, үндэстний оршин тогтнох, үндэсний онцлогоо харуулах амин чухал ач холбогдолтой зүйл бөгөөд хувь хүн нийгэмд эзлэх байр

суурь, боловсрол эзэмших, өөрийн байр суурь, нийгмийн харилцаанд ороход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Шинжлэх ухаанд дохионы хэлийг Дактилология (dactylologie or fingerspelling) буюу хурууны үсэг, дохио зангаа (Signed language)-ны гэсэн 2 үндсэн хэсэгт хуваан, хараагаар хүлээн авах хэл (visual language)-ний томоохон салбарыг судалж иржээ.

Монгол дохионы хэл бол сонсголгүй хүний эх хэл мөн бөгөөд сонсголгүй хүн дохионы хэлээрээ нийгмийн бүхий л харилцаанд оролцох эрхтэй гэж Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12. 1 дэх хэсэгт заасан байдаг.

Монгол дохионы хэл нь баялаг олон жилийн түүхгүй дөчин жилийн тэртээгээс хөгжиж байгаа харьцангуй хөгжлийн түүх, судлагдсан байдал багатай салбар юм.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэд өөрсдийн эх хэл болох дохионы хэлээр төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай авах боломж өнөөг хүртэл аль ч шатны байгууллагад хомс байна. (Монгол улсын хэмжээнд 20 гаран дохионы хэлний хэлмэрч байдаг)

Хууль, эрх зүйн туслалцаа шаардлагатай болох үед сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй шууд харьцах, анхан шатны тусламж, үйлчилгээг тухайн чиглэлээр үзүүлэх мэргэшсэн дохионы хэлний мэргэжилтэнгүй байгаа нь эдгээр иргэдэд орхигдсон, мартагдсан, гадуурхагдсан мэдрэмжийг төрүүлж, төрдөө, нийгэмдээ гомдсон гомдолтойгоор өнөөг хүрсэн.

Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийн 29 дүгээр тусгай сургуульд жилд 20-25 хүүхэд элсэн орж, 14-25 хүүхэд бүрэн дунд боловсрол эзэмшин төгсөж, та бидэнтэй хөл нийлүүлэн алхаж байна.

Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүн Монгол дохионы хэлээр хоорондоо бүрэн ойлголцдог бөгөөд хэл бичгийн чадварыг энгийн сонсголтой иргэдтэй адилаар 12 жилийн хугацаанд эзэмшиж чаддаггүй, үйл үг холбох, утгыг дөхүүлэх төдий хэмжээнд эзэмшин төгсдөг нь жил бүр их дээд сургуульд элсэн суралцахаар Монгол хэл, бичгийн шалгалт өгч байгаа сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн ЭЛСЭЛТИЙН ЕРӨНХИЙ ШАЛГАЛТ-ын онооноос харж болох юм. /150-340/

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээ MNS 6752:2019 стандартын 6 дугаар хэсэг “Хүн төвтэй хандлагыг хөхиүлэн дэмжих зарчим”-ын дагуу Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүн бүр өөрсдийн эх хэл болох Монгол дохионы хэлээр хууль эрх, зүйн туслалцаа дэмжлэг авах эрхтэй гэж дурджээ.

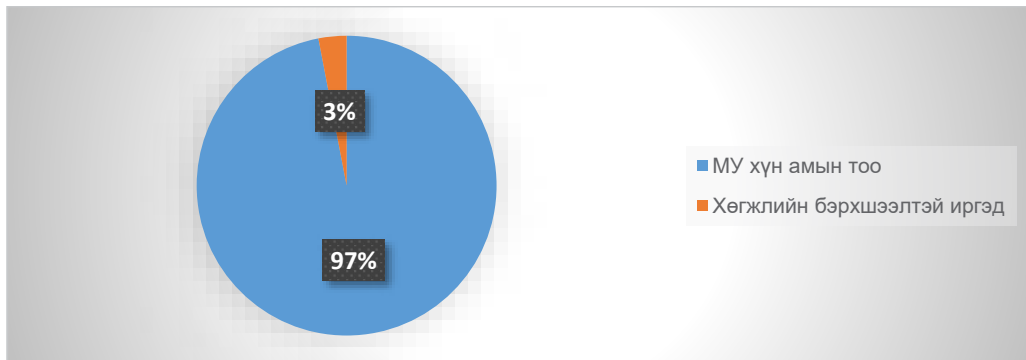
Хэдийгээр сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүмүүс оюун ухаан, бие махбодын хувьд хэвийн, эрүүл боловч Монгол хэл бичгийн чадварыг бүрэн эзэмшээгүй, бичгийн хэлээр бусадтай бүрэн ойлголцох чадвар сул байдаг.

Энэ шалтгаанаас үүдэн хэл, яриа, сонсголын бэрхшээлтэй иргэд нийгмийн харилцаанд идэвхтэй оролцох, өөрсдийгөө бүрэн ойлгуулах, таниулах байдал нь хязгаарлагдмал, мөн дохионы хэлээр л зөвхөн ойлголцдог зэрэг нь эрүүл, сонсголтой бидний зүгээс эдгээр хүмүүст туслан, нийгмийн харилцаанд татан оролцуулах, хууль, эрх зүйн орчныг нь бүрдүүлэх, хүнлэг, энэрэнгүй нийгмийг бүтээх, сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдэд тэдний эх хэл болох Монгол дохионы хэлээр эрх зүйн баримт бичгийг тайлбарлах, хууль хүчний байгууллагаас анхан шатны тусламж авах, тэднийг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд хэрэгцээтэй дохионы хэлний мэдлэгийг эзэмших шаардлагыг үүсгэж байгаа бөгөөд Хууль зүй, Дотоод хэрэг, Онцгой байдлын салбарыг түшиглэн сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах зорилгоор энэхүү өгүүллийг бичлээб

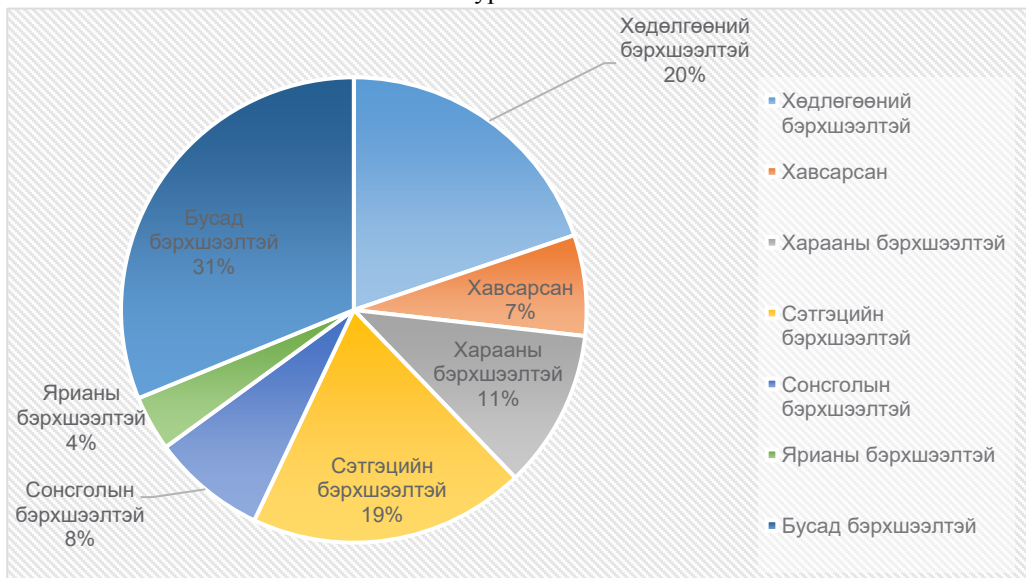
Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейгаас 2006 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдөр баталсан “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц”-д Монгол Улс нэгдэн орж, Монгол Улсын Засгийн газар 2008 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдөр “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц”-ийг соёрхон баталсан байдаг.

Мөн Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль, Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны дэргэдэх Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах орон тооны бус зөвлөлийн 01 дүгээр албан даалгаврын хэсэг бүрд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, оролцоо, хөгжлийг дэмжих, орчныг бүрдүүлэх тухай нэг бүрчлэн заан тусгасан байдаг ч дорвитой ажил хийгддэггүй, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн гэдэг ойлголтыг тулгуур эрхтний бэрхшээлтэй иргэнээр төсөөлөн, тэдэнд зориулсан нийтийг хамарсан ажлыг тэргэнцэртэй иргэн явахад зориулсан налуу зам хийх ажлаар хязгаарлаж байгаа нь харамсалтай бөгөөд сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн орчны хүртээмж, эрх зүйн боловсрол олгож, тэдэнд туслахад чиглэгдэн судлагдсан бие даасан бүтээл хомс байна. *(Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн гэж бие махбод, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн байнгын согог нь орчны бусад саадтай нийлсний улмаас бусдын адил нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцох чадвар нь хязгаарлагдсан хүнийг хэлдэг бол: Сонсголын бэрхшээл гэж Сонсгол, хэл ярианы эрхтний гэмтэл, согог, өвчин эмгэгийн улмаас хүний сонсох чадвар алдагдсан буюу хязгаарлагдсан хүнийг хамруулна; Ярианы бэрхшээл гэж Хэл, ярианы эрхтний гэмтэл, согог, өвчин эмгэгийн улмаас ярих хэвийн үйл ажиллагааны чадвар алдагдсан буюу хязгаарлагдсан хүнийг хамруулна;*

Манай улсын нийт хүн ам 2021 оны судалгаагаар 3049939 байсан бөгөөд мөн оны хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт 106169 иргэдийн тоон судалгаатай харьцуулахад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд хүн амын 3 хувийг эзэлж байна. (зураг 1) /нийт сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй 12504 иргэн/

Зураг 1

Зураг 2

Үндэсний статистикийн хорооны 2021 оны жилийн эцсийн байдлаар гаргасан судалгаагаар манай улсын хэмжээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт 106169 иргэн байна. (зураг 2) Тухайлбал:

- Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй 21011;
- Сэтгэцийн бэрхшээлтэй 20414;
- Харааны бэрхшээлтэй 11695;
- Сонсголын бэрхшээлтэй 8430;
- Ярианы бэрхшээлтэй 4074;
- Хавсарсан 7430;
- Бусад бэрхшээлтэй 33115 иргэн байна.

Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэн аливаа төрлийн гэмт хэргийн холбогдогч, хохирогч болсон тохиолдолд нэн түрүүнд хууль зүйн туслалцаа авахаар цагдаагийн байгууллагад хандаж, хохирсон, холбогдсон асуудлаа өргөдөл хэлбэрээр Цагдаагийн байгууллагад өгөхөд дохионы хэлний мэдлэггүйн улмаас өргөдлийг хүлээн авалгүй буцаах, заавал тухайн хэл ярианы бэрхшээлтэй хохирогч, холбогдогчийн асран хамгаалагчаар хэн нэгнийг байлцуулах шаардлага үүсгэдэг бөгөөд цаашлаад дохионы хэлний хэлмэрч, орчуулагчийг байлцуулах шаардлагатай байгаа талаар албан бичгийг Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийн 29 дүгээр тусгай сургууль руу хүргүүлэх ажиллагаа зохион байгуулдаг ч сургуулиас хэлмэрч томилох боломжгүй, сонсголгүй иргэдийн холбоонд ханд гэснээр цаг хугацаа алдах, сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэл, үнэмшил үгүй болдог.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад Шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болж, хорих ял эдэлж байгаа харааны болон сонсголын бэрхшээлтэй нийт 43 хоригдол 14 хорих ангид ял эдэлж байгаагаас сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй 19, харааны бэрхшээлтэй 24 хоригдол байдаг тухай судалгааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсээс гаргасан байдаг⁶³.

Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хоригдолтой харьцаж, нийгэмшүүлэх ажлыг хүртээмжтэй зохион байгуулах дохионы хэлний мэдлэгтэй, бэлтгэгдсэн мэргэжилтэн байдаггүй, тэдэнд хэрхэн нийгэмшүүлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг нь тодорхой бус үлдэж, зөвхөн тоон судалгаагаар хязгаарлагдаж өнөөг хүрсэн.

Магадгүй эдгээр иргэд өөрсдийн бэрхшээлээс шалтгаалан бүрэн дүүрэн өөрийгөө илэрхийлж гэм буруугүй, мөн тодорхой үнэн зөв мэдээллийг хүргэж, ойлгуулж чадаагүй, шууд харьцаж байгаа болон шүүн таслах ажиллагаанд оролцож буй албан тушаалтнууд дохионы хэлний мэдлэггүйгээс гаднаас хэлмэрч авах, авсан хэлмэрчид нь сонсголгүй иргэдийн эрх зүйн байдлыг нь дээрдүүлэх бус эсрэгээрээ байгааг үгүйсгэхгүй.

Энэ төрлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдийн байр суурь, дуу хоолойгоо тэр бүр бүрэн илэрхийлэх, өөрт шаардлагатай мэдээллийг авах нөхцөл, боломж, сурч боловсрох орчны хүртээмж хязгаарлагдмал байдлаас болж мэдээ, мэдээллээс хоцорч, хязгаарлагдмал, нуугдмал байдалтай байдаг.

Төрийн болон төрийн бус байгууллагад хэл яриа, сонсголын бэрхшээлтэй иргэд шаардлагатай мэдээллийг хүртээмжтэй байлгах, тайлбарлах мэргэшсэн хөтөч, бэлтгэгдсэн дохионы хэлний орчуулагч, боловсролын байгууллагад дохионы хэлний бэлтгэгдсэн чадварлаг багш, мэргэжилтэн тэр бүр байдаггүйгээс тэд төрийн байгууллагаар үйлчлүүлэхдээ ойлголцохгүй гэх шалтгаанаар өөрт хамаарал бүхий мэдээллийг лавлахаас зайлсхийж байгаа нь Монгол Улсын Үндсэн хуулиар олгогдсон эрхээ бүрэн эдэлж чаддаггүйг харуулж байна.

Магадгүй дээр дурдагдсан шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болж хорих ял эдэлж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй хоригдлуудад хууль тайлбарлах, гэмт хэргээс

⁶³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн 2021 оны жилийн эцсийн тайлан, судалгаа

урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр эх хэлээр нь тайлбарлаж ойлгуулсан бол...гэх харамсал төрж байгааг нуухгүй.

Сонсголгүй хүн орчны хүртээмж хязгаарлагдмал, бусадтай өөрийн төрлөх хэл болох Монгол дохионы хэлээр ярилцах боломж хомс гэх шалтгаанаар сэтгэл гутралд амархан өртдөг бөгөөд үүнийг дагаад өөрийн амь, биедээ эрсдэл учруулах магадлал тун өндөр болдог.

Судлаач би дохионы хэлний дунд шатны мэдлэгтэй бөгөөд ажил, мэргэжлийн хувиар сонсголгүй иргэд, хоригдогсодтой ярилцахад дараах хүндрэлтэй асуудлууд тэдэнд тулгарсан байдаг. Жишээлбэл:

- ... дугаар ангид цагдан хоригдож байсан иргэн Э 32 настай, сонсголгүй, ЭХТА-ийн 17.1.2 дахь зүйлээр шалгагдаж байхдаа мөрдөгчтэй хийсэн байцаалтад хэлмэрчилсэн хэлмэрч дохионы хэлээр бус дохионы үсгээр яриад байсан ойлголцоогүй, ойлгомжгүй байсан, миний дохионы хэлээр ярьж байгаа зүйлийг хэлмэрч ойлгохгүй байсан гэх;

- ... дугаар ангид цагдан хоригдож байсан иргэн М 42 настай, сонсголгүй, ЭХТА-ийн 10.1.1 шалгагдаж байхдаа Өмгөөлөгчтэй хийсэн уулзалтын дараа асар их сэтгэлээр унасан, сэтгэл санаа тогтворгүй байсан бөгөөд өмгөөлөгчтэйгөө огт ойлголцоогүй, яриа нь ойлгомжгүй байсан, цаасан дээр бичилцж, үсгээр ярилцсан, дохионы хэлээр яриагүй гэх;

- аймаг дахь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын шийдвэр гүйцэтгэгч хүүхдийн тэтгэлэг авдаг сонсголгүй иргэнтэй харилцах чадвар байхгүйн улмаас тухайн сонсголгүй ээж хүүхдийн тэтгэлэг авч чадалгүй хохирч үлдэж байлаа гэх;

- ... дугаар ангид хоригдож буй хоригдогч М-ийн эцэг, эх хэл яриа, сонсголын бэрхшээлтэй, бичиг үсгийн чадвар муугаас шалтгаалан эргэлт, уулзалтаар ирэхдээ ямар зүйл шаардлагатайг мэдээгүй гэх шалтгаантай, уулзалтын үеэр эргэлтээр авчирсан хүнсний бүтээгдэхүүнийг буцааж байсан гэх;

- Насанд хүрээгүй сонсголгүй, Н 2021 оны 10 дугаар сард Сонгинохайрхан дүүргийн Цагдаагийн газрын ... дугаар хэлтсийн хариуцан ажилладаг хэсэгт гар утсаа хулгайд алдсан, алдсан даруйдаа харьяалах Цагдаагийн байгууллагад хандсан боловч ойлголцохгүй гэх шалтгаанаар өнөөг хүртэл шийдэгдээгүй гэх мэт алба хаагчдын зүгээс энгийн иргэдэд хялбархан тайлбарлан ойлгуулдаг харилцааг сонсголгүй иргэдтэй харилцах дохионы хэлний мэдлэггүйн улмаас ойлголцож чадалгүй чирэгдэл үүсэх асуудлууд тулгардаг байна.

Өөрийн дохионы хэлний мэдлэгийн хүрээнд Өмнөговь аймгийн Ханбогд сум дахь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хэлтэс, Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай анги, Дотоод хэргийн их сургуулийн музей, Сонгинохайрхан дүүрэг дэх Цагдаагийн газрын Замын Цагдаагийн хэлтэс зэрэг байгууллагад үйл ажиллагаа, өдөр тутамд мөрдөгддөг эрх зүйн баримт бичгийг дохионы хэлэнд хөрвүүлж, видео бэлтгэж иргэдэд үйлчлэх хэсэгт байршуулахад сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдээс талархал ирж байсан нь энэ төрлийн мэдээ, мэдээлэл хомс байдаг төдийгүй нэн шаардлагатайг харуулж байна.

Мөн Фэйсбүүк орчинд 1400 гишүүнтэй Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдийн нэгдсэн бүлэг, 277 гишүүнтэй Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхийн холбооны нэгдсэн бүлэгт 7 хоногийн хугацаатай “Төрийн болон төрийн бус

байгууллагаас шаардлагатай мэдээ, мэдээллийг авч чаддаг уу?” гэх судалгааг авахад судалгаанд нийт 52 иргэн оролцож дараах байдлаар:

- Дохионы хэлтэй төрийн албан хаагч байдаггүй, ойлголцдоггүй, ихэвчлэн ар гэрээсээ хэн нэгнийг өөрийнхөө өмнөөс явуулдаг;

- Сонсголгүй иргэдэд зориулсан мэдээ, мэдээлэл хомс байдаг;

- Мэдээлэл авч чаддаггүй, шаардлагатай мэдээллээ сонсголгүй иргэдээсээ сургаар олж авдаг;

- Хууль, эрх зүйн талаарх мэдээ, мэдээлэл, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа бидэнд хүртээмжтэй байдаггүй;

- Ямар нэгэн байдлаар буюу хулгайд эд зүйлээ алдах, бусдад дээрэлхүүлэх тохиолдолд тэр бүр хуулийн байгууллагад хандаж чаддаггүй учир нь цагдаагийн байгууллагад гомдлоо гаргаад очиход заавал хэн нэгэн дагаж явах шаардлага үүсдэг тиймээс чирэгдэл болголгүй орхидог гэх хариултыг өгсөн.

Дээрх судалгаа, ажлын үр дүнг харахад сонсголгүй хүнд энгийн бидний өдөр тутамдаа ашигладаг эрх зүйн баримт бичгийг зайлшгүй дохиогоор хүртээмжтэйгээр хүргэх хэрэгцээ, шаардлага үүсэж байгааг харуулж байгаагаас гадна Монгол дохионы хэлний мэдлэгийг системтэйгээр сургалтын хуваарьт оруулах нь нэн түрүүнд шийдвэрлэх тулгамдаж буй асуудал болоод байна. *(Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.7 дахь Төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг нийгмийн харилцаанд эрх тэгш, бүрэн дүүрэн оролцохыг баталгаажуулах зорилгоор тэднийг тохирох хэрэглэгдэхүүнээр хангах арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлнэ...)*

Дүгнэлт, санал

Дотоод хэргийн их сургууль нь Цагдаа, Хилийн цэрэг, Дотоодын цэрэг, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, Шүүхийн шинжилгээ, Онцгой байдлын байгууллагад ур чадвартай, өндөр ёс зүй, өргөн мэдлэгтэй алба хаагчдыг бэлтгэн шууд ажлын байран дээр гаргадаг Монгол Улсын боловсролын салбарт тэргүүлэгч сургууль билээ. Энэ ч утгаараа хүний эрхийг эн тэргүүнд тавьж, сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй төвөггүйгээр харьцах чадварлаг мэргэжилтнийг бэлтгэн гаргах зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага үүсэж байгааг дээрх тоон судалгаа болон сонсголгүй иргэдээс авсан судалгаа, өнөөгийн байдал илтгэн харуулж байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт “Дохионы хэлний мэдлэг олгох” хичээл оруулж, сонсогч, суралцагч, оюутнуудад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн гэж хэнийг хэлэх, тэдэнтэй хэрхэн харьцах талаар ерөнхий ойлголтыг өгөөд орхих бус нарийвчлан судлуулж, цаашид суралцаж төгсөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй харилцааны түвшинд шууд төвөггүй ойлголцож, хууль, эрх зүйн туслалцаа, холбогдогч, хохирогч нарт цаг алдалгүй үзүүлэх ач холбогдолтой юм.

Сонсогч, суралцагч, оюутнууд дохионы хэлний мэдлэгтэй болсноор сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүний эрх бэлтгэгдэн гарсан алба хаагчдын мэдлэгт тулгуурлан аль ч шатанд хөндөгдөхгүй байх бүрэн боломжтой болно.

Хүний эрхийн мэдрэмжтэй байх ёстой мэргэжлийг эзэмшүүлж, хууль зүй, дотоод хэргийн салбарт чанартай боловсон хүчин бэлтгэн гаргаж буй Дотоод хэргийн их сургуулиас эхэлж өөрчлөлтийг бий болгон Монгол дохионы хэлний

мэдлэгийг сонсогч, суралцагсдаа эзэмшүүлснээр сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдэд цаг алдахгүй хууль зүйн туслалцаа хүргэдэг нийгмийг бий болгоно.

Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийн 29 дүгээр тусгай сургуулийн бага ангид элсэн орж байгаа хүүхдүүд 1.5 жилд цагаан толгойн 35 үсэг, мөн дохионы хэлийг дунд шатанд сурч, харилцааны хэмжээнд эзэмшдэг бөгөөд сонсголтой, төлөвшсөн том хүн 56 цаг буюу 1 семестрийн турш сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэнтэй харилцааны түвшинд анхан шатны мэдлэгийг авч чаддаг бол дунд түвшний дохионы хэлний мэдлэгийг 2 семестр судлах хугацаанд олж авах боломжтой, мөн практик хослуулсан тохиолдолд сургалтын үр дүнд ахиц гарах тухай Сонсголгүй боловсрол ТББ-аас судалж, хичээлийн хөтөлбөр болгон гаргасан байдаг.

Дотоод хэргийн их сургуулиас сургалтын хөтөлбөртөө Монгол дохионы хэлний цагийг бий болгон суралцагчдад дохионы хэлний мэдлэгийг дунд шатанд эзэмшүүлснээр сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн эрх аль ч шатанд хөндөгдөхгүйгээс гадна хүний эрхийг хангаж, боловсролын салбарт шат ахисан томоохон үйл явдал болох юм.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Үндсэн хууль төрийн мэдээлэл эмхтгэл. 1992 он. №01
2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль.төрийн мэдээлэл эмхтгэл 2016 он, №16
3. Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 06 дугаар сарын 09 өдрийн “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” 46 дугаар тогтоол
4. Стандартчилал, Хэмжил Зүйн Үндэсний зөвлөлийн 51 дүгээр тогтоол. 2009 он.
5. Монгол Улсын Засгийн газрын “хуулийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 116 дугаар тогтоол 2017 он.
6. НҮБ “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенци” 2006 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдөр;
7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээ MNS 6752:2019;
8. Үндэсний Статистикийн хорооны “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн судалгаа” 2021 он;
9. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн Хөгжлийн бэрхшээлтэй хоригдлын нэгдсэн судалгаа 2021 он;
10. Сонсголгүйн боловсрол ТББ-ын судалгаа 2022 он;
11. Монгол Улсын Засгийн газар “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц” 2008 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдөр;
12. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалалын яам “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хууль, эрх зүйн орчин, стандартын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал” 2019 он
13. Legaldata.mn;
14. Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдийн нэгдсэн групп;
15. Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхчүүдийн нэгдсэн групп;

СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ТАЙЛАН

**“ХОРИХ АНГИЙН ДЭЛГҮҮРИЙГ ЦАХИМ ДЭЛГҮҮР БОЛГОХ
ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА” СУУРЬ СУДАЛГААНЫ ТӨСЛИЙН
ТАНИЛЦУУЛГА****Судалгааны ажлын шинжлэх ухааны асуудал:**

Гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас 11 гаруй сая хүн дэлхийн улс, орнуудын хорих байгууллагуудад ял эдэлж байна. 102 оронд хорих байгууллагын даац 110%-иар хэтэрсэн байгаа юм. Хорих байгууллагуудын даац хэтэрсэнтэй холбогдуулан ял эдэлж байгаа хоригдлуудыг эрхийн зөрчил, сүүлийн жилүүдэд дэлхий дахинаа дэлгэрээд байгаа Ковид-19-ийн халдвар хорих байгууллагуудад ч тархаад байна.

Цар тахлын үед 122 оронд 532.100 гаруй хоригдол халдвар авч, 47 оронд 3931 хүн нас барсан байна. Цар тахлын нэгдүгээр давлагааны үед 109 гаруй улс хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах механизмыг боловсруулаад байсан бөгөөд нийт хоригдлын 6% нь суллагдсан байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяанд 21 хорих анги үйл ажиллагаагаа явуулж байгаагаас нээлттэй хорих анги 8, нээлттэй, хаалттай хорих анги 3, хаалттай хорих анги 9, сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллага 1 байна.

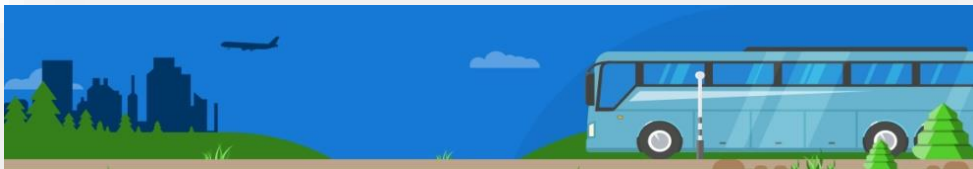
Эдгээр хорих ангийн байршлыг судлан үзвэл Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа 401 дүгээр хаалттай хорих анги-нэгдсэн эмнэлэг Хан-Уул дүүргийн 11-р хороо, 405 дугаар хаалттай хорих анги, 429 дүгээр хаалттай хорих анги-төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг Сонгинохайрхан дүүргийн 21-р хороо, 407 дугаар нээлттэй, хаалттай хорих анги, 441 дүгээр нээлттэй хорих анги Баянзүрх дүүргийн 21-р хороо, Ганц худгийн ам, 409 дүгээр хаалттай хорих анги Баянзүрх дүүргийн 2-р хороо, Сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллага Баянзүрх дүүргийн 11-р хороонд тус тус байрлаж байна.

Орон нутгийн хувьд Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум, Төв аймгийн Баян сум, Мөнгөнморьт сумын Булаг баг, Хэнтийн аймгийн Хэрлэн сум, Өвөрхангай аймгийн Хархорин сум, Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын 1-р баг, Багануур дүүрэг, Булган аймгийн Орхон сум, Дархан-Уул аймгийн Дархан сум, Дархан-Уул аймгийн төвөөс 20 км Ширээ нуруу, Орхон аймгийн Баянөндөр сум, Булган аймгийн Орхон сум, Ховд аймгийн Жаргалант сумын Рашаант багт тус тус байрладаг.

Улаанбаатар хотод байрлаж буй хорих ангиудын хувьд хотын төвөөс хол, нийтийн тээврээр зорчих боломжгүй, хувийн тээврийн хэрэгслээр очиход түгжрэлийн бүс хэсгээр зорчих шаардлагатай ба Хорих ангийн дотоод журмын арван тавдугаар зүйлийн 15.2 дугаар хэсэгт түр уулзалтын хугацаа 3 цаг хүртэл, удаан хугацааны уулзалтын үргэлжлэх хугацаа 72 цаг хүртэл байх ба 1 удаа 5-с дээшгүй хүнтэй уулзалтыг зохион байгуулна; 15.4 дугаар хэсэгт уулзалтын хүсэлтийг ажлын өдрийн 09.00-16.00 цагийн хооронд хүлээн авч уулзуулах

эсэхийг шийдвэрлэн, амралтын өдөр, ажлын бус цагт тухайн хорих ангиас алслагдсан өөр хот, аймаг, сумаас ирэгсдийг уулзуулах асуудлыг хорих ангийн дарга шийдвэрлэнэ гэж заасан.

Мөн журмын наймдугаар зүйлийн 8.11 дүгээр хэсэгт хорих ангийн дэлгүүрт худалдаалах хүнсний бүтээгдэхүүний жагсаалтыг хорих ангийн дарга батална; 8.12 дугаар хэсэгт хорих ангийн дэлгүүрээс худалдан авсан зүйлийн үнийг хоригдлын нэрийн данснаас бэлэн бусаар хасалт хийж, зарцуулалтын талаар тухай бүр танилцуулж, гарын үсэг зуруулна; 8.13 дахь хэсэгт хорих анги нь банктай гэрээ байгуулж, нэгдсэн журмаар хоригдолд банкны төлбөрийн карт олгох ба картыг хорих ангийн санхүүд нэгдсэн журмаар хадгална. Энэхүү банкны дансыг хоригдлын нэрийн данс гэж ойлгоно; 8.14 дэх хэсэгт хоригдол нэрийн дансаараа гүйлгээ хийхэд өдөрт зарлагадах гүйлгээний дээд хязгаарыг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 10 хувьтай тэнцэх хэмжээгээр тогтооно гэж заажээ.

№	Хорих анги	Хаяг	Нийтийн тээврээр очих боломжтой эсэх	Улаанбаатар хотын төвөөс	Зардал /ирж, буцах/
Улаанбаатар хот					
1	401-р хаалттай хорих анги-нэгдсэн эмнэлэг	Хан-Уул дүүрэг, 11-р хороо	Боломжтой	15 км	1000 төг.
2	405-р хаалттай хорих анги /тусгай нэгж/	Сонгинохайрхан дүүрэг, 21-р хороо	Боломжгүй	60 км	-
3	407-р нээлттэй, хаалттай хорих анги	Баянзүрх дүүрэг, 21-р хороо, Ганц худгийн ам	Боломжгүй	5.1 км	-

4	409-р хаалттай хорих анги	Баянзүрх дүүрэг, 2-р хороо	Боломжгүй	20 км	-
5	421-р нээлттэй хорих анги	Баянзүрх дүүрэг	Боломжтой	9.1 км	1000 төг.
6	429-р хаалттай хорих анги-төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг	Сонгинохайрхан дүүрэг, 21-р хороо	Боломжгүй	60 км	-
7	441-р нээлттэй хорих анги	Баянзүрх дүүрэг, 2-р хороо	Боломжгүй	5.1 км	-
8	Сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллага	Баянзүрх дүүрэг, 11-р хороо	Боломжтой	30 км	3000 төг.
Орон нутаг					
9	413-р нээлттэй хаалттай хорих анги	Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум	Боломжтой	176 км	30000 төг.
9	415-р хаалттай хорих анги	Төв аймаг, Баян сум	Боломжгүй	113 км	-
11	417-р нээлттэй хорих анги	Төв аймаг, Мөнгөнмөрт сум, Булаг баг	Боломжтой	188 км	50000 төг.
12	419-р нээлттэй хорих анги	Хэнтий аймаг, Хэрлэн сум	Боломжтой	341 км	41200 төг.
13	423-р хаалттай хорих анги	Өвөрхангай аймаг, Хархорин сум	Боломжтой	367 км	51600 төг.
14	425-р нээлттэй хорих анги	Говьсүмбэр аймаг, Сүмбэр сум, 1-р баг	Боломжгүй	299 км	33200 төг.
15	427-р хаалттай хорих анги	Багануур дүүрэг, 3-р хороо, Үйлдвэрийн хэсэг	Боломжгүй	145 км	-
16	433-р хаалттай хорих анги	Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум	Боломжгүй	194 км	-
17	435-р хаалттай хорих анги	Дархан-Уул аймгийн төвөөс 20 км Ширээ нуруу	Боломжгүй	258 км	-

18	437-р нээлттэй хорих анги	Орхон аймаг, Баянөндөр сум	Боломжтой	375 км	54000 төг.
19	439-р хаалттай хорих анги	Булган аймаг, Орхон сум	Боломжгүй	430 км	-
20	445	Дархан-Уул аймаг, Дархан сум, 4-р баг	Боломжтой	240 с	30800 төг.
21	457-р нээлттэй хаалттай хорих анги	Ховд аймаг, Жаргалант сум, Рашаант баг	Боломжгүй	1414 км	-

Иймээс төслийг хэрэгжүүлэх хүсэлт гаргаж буй эрдэмтэн судлаачид хоригдлын гэр бүлийн гишүүнтэй удаан, бусад хүнтэй түр хугацаагаар уулзах, суурин утас, захидлаар харилцах, илгээмж авах, өөрийн нэрийн дансаар дамжуулж мөнгөн гуйвуулга авах, явуулах; зөвшөөрөгдсөн тоо, хэмжээний хоол, хүнсний бүтээгдэхүүн, ахуйн болон нэн тэргүүний бусад зүйл худалдан авах эрхийг хангах, түргэн шуурхай болгох, ар гэрийн зүгээс гарах зардлыг аль болох багасгах зорилгоор хорих ангийн дэлгүүрийг цахим дэлгүүр болгон, шийдвэрлэх гарц, арга замын талаарх судалгааны дүгнэлт, зөвлөмжийг боловсруулах зорилт тавьсан юм.

Судалгааны ажлын шинжлэх ухааны тулгамдсан байдал:

Хотын түгжрэл нь зөвхөн хувь иргэний цагийг үрээд зогсохгүй агаар орчны бохирдлыг нэмэхийн зэрэгцээ эрүүл мэнд, эдийн засгийн хохирлыг үзүүлж байдаг юм. Тухайлбал, Улаанбаатар хотын иргэн нэг өдөрт нэг цагийг замын түгжрэлд зарцуулах, жилд зам дээр 15 өдөртэй тэнцэх хугацааг зарцуулдаг гэсэн тооцоог гаргажээ.

Эдийн засгийн хувьд суудлын 200 мянган автомашинаар тооцсон судалгаагаар Аи-92 бензин хэрэглэдэг нэг автомашин түгжрэлээс болж өдөрт 5000 төгрөгийн шатахууныг үр дүнгүй зарцуулж байна. Олон улсын түвшинд дээрх хэмжээ ДНБ-ын хоёр хувиас давсан тохиолдолд замын түгжрэлд хурцадмал байдалд орсон гэж үздэг байна.

2020 оны байдлаар хорих ял эдлэгсдийн 4201 буюу 93.5% нь эрэгтэй, 288 буюу 6.5% нь эмэгтэй байна.

№	Хүйс	Өсөлт, бууралт			
		2019	2020	Тоо	Хувь
1	эрэгтэй	3290	4201	911	27.7
2	эмэгтэй	230	288	58	25.2

Хорих ял эдлэгсдийн 25.8% нь хүний амьд явах эрхийн эсрэг, 16.9% нь хүний бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг, 37.9% нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн байгаа бөгөөд хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хорих ялыг түлхүү оногдуулж буйтай холбоотой.

№	Гэмт хэргийн төрөл	Өсөлт, бууралт			
		2019	2020	Тоо	Хувь
1	Хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	1185	1160	-25	-2.1
2	Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	402	468	66	25.2
3	Хүний бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	669	763	67	14
4	Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	1389	1691	302	21.7
5	Эдийн засгийн гэмт хэрэг	7	17	10	14
6	Олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг	139	193	54	38.8
7	Авлигын гэмт хэрэг	5	28	23	46
8	Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг	12	15	3	25
9	Хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг	94	116	22	23.4

Хорих ял эдлэгсдийн үйлдсэн гэмт хэргийн талаар судлан үзэхэд тэдний 47.1% нь анх удаа, 52.8% нь хоёр ба түүнээс дээш удаа ял шийтгүүлсэн байна.

№	Давтамж	Өсөлт, бууралт			
		2019	2020	Тоо	Хувь
1	Анх удаа	2023	2115	92	4.5
2	2 удаа	830	1011	181	21.8
3	3 удаа	433	548	115	26.6
4	4 удаа	239	299	60	25.1
5	5 удаа	187	205	18	9.6
6	6 удаа	111	144	33	29.7
7	7 удаа	48	79	31	64.6
8	8 удаа	26	43	17	65.4
9	9 удаа	3	11	8	26
10	10-аас дээш удаа	9	10	1	11.1

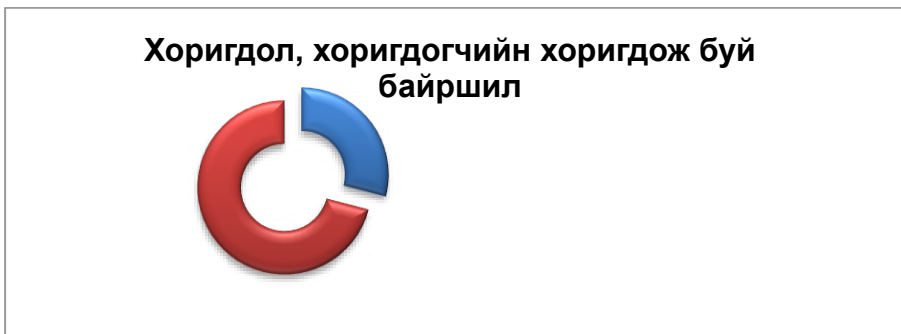
Мөн хорих ял эдлэгсдийн харьяаллыг судлан үзэхэд дийлэнх хувь нь Улаанбаатар хотын харьяалалтай байна.

№	Харьяалал	Өсөлт, бууралт			
		2019	2020	Тоо	Хувь
1	Улаанбаатар	1563	1933	370	23.7
2	Архангай	125	129	4	3.2
3	Баянхонгор	123	148	25	20.3
4	Баян-Өлгий	35	53	18	20
5	Булган	95	80	-15	-15.8
6	Говь-Алтай	64	69	5	7.8
7	Дорнод	180	196	16	8.9
8	Дорноговь	118	108	-10	-8.5
9	Дундговь	65	74	9	13.9
10	Завхан	98	115	17	17.4
11	Өвөрхангай	107	139	32	29.9
12	Өмнөговь	86	87	1	1.2
13	Сүхбаатар	70	83	13	18.6
14	Сэлэнгэ	197	195	-2	-1
15	Төв	175	195	20	11.4
16	Хөвсгөл	163	140	-23	-14.1
17	Хэнтий	133	166	33	24.8
18	Ховд	86	76	-10	-11.6
19	Увс	105	120	15	14.3
20	Говьсүмбэр	23	29	6	10
21	Дархан-Уул	179	183	4	2.2
22	Орхон	129	152	23	17.8

Үүнээс гадна ял эдлэгсдийн 60 гаруй хувь 5 хүртэл жилийн ялаар, үлдсэн хувь нь 5 жилээс дээш жилийн ял шийтгэгдсэн нь хоригдлын ахуйн нөхцөл, эрхийн хэрэгжилтийг сайжруулах, хоригдлын ар гэрийн цаг хугацаа, мөнгийг хэмнэх, цахим дэвшилтэд технологийг нэвтрүүлэх, төрийн үйлчилгээг шуурхай болгох асуудалд зайлшгүй хийх шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Мөн 2022 оны 05 дугаар сарын 01-ний байдлаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих байгууллагуудад 3515 хоригдол, 1139

хоригдогч байгаагаас хотын бүсэд 1874, орон нутагт 2780 хоригдол, хоригдогч байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын

- Ухаалаг санхүүгийн зах зээл хэсгийн зорилт 4.3-т эдийн засгийг тэтгэсэн, уян хатан цахим технологид суурилсан олон талт санхүүгийн үйлчилгээг хөгжүүлэх;
- Цахим Монгол (иргэн, төр, хувийн хэвшлийн нэгдсэн систем) хэсгийн Зорилт 5.3-т цахим хэлбэрт шилжсэнээр цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамааран төрийн үйлчилгээ шат дамжлагагүй, шуурхай болно;
- Төлөвлөлт төвтэй хөгжил хэсгийн Зорилт 9.3-т цахим суурьтай санхүүгийн технологи, цахим банк, цахим мөнгө, хиймэл оюун ухаан, блокчэйн технологи, автоматжуулалт, үүлэн технологи, хатуу болон зөөлөн дэд бүтцийг хүчирхэгжүүлнэ;
- Хотын сайн засаглал хэсгийн Зорилт 9.4-т Иргэд төрийн байгууллагад биеэр очилгүй цахимаар төрийн үйлчилгээг авах боломжийг бүрэн бүрдүүлж, иргэнээ дээдэлсэн төрийн үйлчилгээний тогтолцоог бэхжүүлнэ гэж тус тус заажээ.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн Засаглалын бодлого бүлгийн “Цахим Монгол” төрийн шуурхай үйлчилгээ хэсэгт цахим хөгжлийн нэгдсэн бодлого, төлөвлөлт, удирдлагаар хангаж, төрийн үйлчилгээг шуурхай, хариуцлагатай, хүртээмжтэй хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлж, иргэдийн цаг хугацаа зардлыг хэмнэнэ гэж заасан.

Манай орны хорих байгууллагууд нь хотын төв, аймгийн төвөөс алслагдмал байрладаг учир хоригдлын ар гэрээс илгээмж хүргэж өгөх тал дээр ихээхэн цаг хугацаа, зардлыг шаарддаг байна.

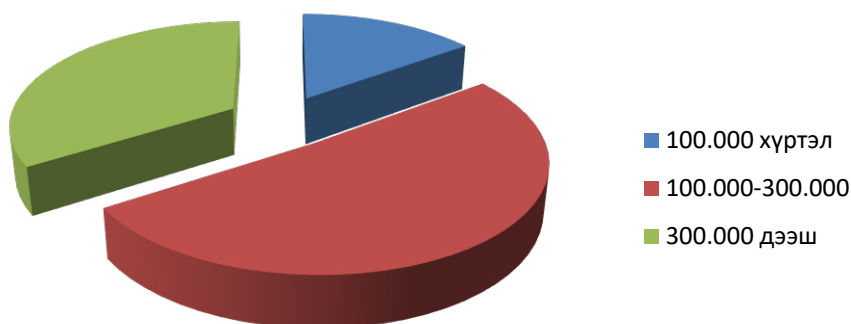
Төслийн багаас хорих ангид эргэлтээр ирсэн, илгээмж авч ирсэн хоригдлын ар гэрээс асуулга авахад тэдний 56 хувь нь ирэх гэж хагас өдрийг зарцуулсан, 24 хувь нь хөдөө орон нутаг болон Улаанбаатар хотоос ирсэн, үлдсэн хувь нь 2 цагаас багагүй хугацаа зарцуулсан гэж хариулсан.

Зарцуулсан хугацаа

Нэг удаагийн илгээмж, эргэлтэд хэдэн төгрөгийг зарцуулсан бэ гэдэг асуултад 15% нь 100.000 хүртэл төгрөг, 51% нь 100.000-300.000 хүртэл, 34% нь 300.000 дээш төгрөг зарцуулсан гэж хариулсан байна.

Зарцуулсан мөнгө

Үүнээс гадна хоригдлын ар гэрээс илгээмж хүргэж ирэхэд цагаа хэрхэн зохицуулсан, гаргасан талаар асуухад судалгаанд оролцогчдын 51% нь ажлаасаа чөлөө авч ирсэн, зөвхөн ажлын цагаар илгээмжийг өгч болдог учир хүндрэлтэй байдаг, эд замын түгжрэлийн үе таардаг, шуудангаар явуулахад зарим хүнсний бүтээгдэхүүн муудаж очдог учир өөрсдөө авч ирэх хэрэг болдог гэж хариулсан, 30% нь гэртээ байдаг учир өөрсдөө авч ирсэн, замын түгжрэлд цаг их зарцуулж байна, 19% нь бусад хүнийг гуйж явуулдаг гэж хариулсан.

Илгээмж хүргэж ирэх цагаа хэрхэн зохицуулсан

■ ажлаасаа чөлөө авч ирсэн

■ гэртээ байдаг учир өөрсдөө авч ирсэн, замын түгжрээнд цаг их зарцуулж байна

Судалгаанаас харахад хоригдлын гэр бүл илгээмж авч ирэхэд цаг хугацаа, тодорхой хэмжээний зардал гаргаж байгаа, хорих ангийн байршлаас хамааран замын түгжрэлд цаг зарцуулах, ажлаас чөлөө авах зэрэг ажиглагдаж байна.

Хорих ангийн дэлгүүрийн цахим дэлгүүр болгоход хийсэн SWOT шинжилгээ

Мөн хорих байгууллагын дэлгүүрээс нэн хэрэгцээт зүйлийг худалдаж авахад төрийн сангаар дамжуулж гүйлгээ хийгддэг, худалдаж авсан бүтээгдэхүүний бүртгэлийг цахимаар бус гар бичмэлээр хийдэг нь цаг хугацааны хувьд учир дутагдалтай байна.

Төслийн багаас хэрэгжүүлэх эрдэм шинжилгээний асуудлын өнөөгийн судлагдсан байдалд хийх анализ:

Монгол Улсын хууль зүйн шинжлэх ухааны эрүүгийн, эрүүгийн процессын, эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүйн салбаруудад гэмт хэргийн ангилал, зүйлчлэл, эрүүгийн хариуцлагын болон ялын зорилго, төрөл, ял эдлүүлэх нөхцөл, журам зэрэг асуудлаарх сургалтын ном гарын авлага, судалгааны бүтээлүүд /тухайлбал, эрүүгийн ял эдлүүлэх чиглэлээр сүүлийн 10 жилд хууль зүйн докторын зэрэг хамгаалсан А.Лхагваа, Б.Даишэвэг, Д.Даваа-Очир, Р.Оюунбадам, Ц.Очгэрэл, Б.Алтангэрэл, Д.Дамдинцэрэн, Б.Галбадрах, М.Алтан-Очир, Б.Нямгомбо нарын докторын диссертацийн ажил нь бараг 100% хорих байгууллага дахь хөдөлмөр зохион байгуулалт, гүйцэтгэх ажил, аюулгүй байдал, хоригдлын эрхийн байдал, дэглэм, зэрэглэлтэй холбоотой/ цөөнгүй байгаа боловч хорих ангийн дэлгүүр, хоригдлын нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүн худалдаж авах эрхийн хэрэгжилтийн талаар судалсан бүтээл туурвил, тэргүүн туршлага, үр дүнтэй ажлын эхлэл дутагдалтай байна.

Мөн гадаадын донор байгууллагуудын санхүүжилтээр хийсэн, хэрэгжүүлж буй төсөл, судалгааны ажил нь ч хорих байгууллагад ардчиллыг хөгжүүлэх, хоригдлыг эрх зүйн мэдээллээр хангах асуудлаар хязгаарлагдсан.

Хамтарсан судалгааны хүрээнд шийдвэрлэх тодорхой зорилт:

-Хорих ангид эргэлтээр ирсэн гэр бүлийн гишүүн, илгээмжийн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх,

-Хорих ял эдэлж байх хугацаанд нэн хэрэгцээт зүйлийг худалдаж авах олон улсын жишиг, гадаадын орнуудын сайн туршлагыг судлах,

-Энэ асуудлаарх хоёр орны эрх зүйн зохицуулалт, практик үйл ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийж давуу болон сул талуудыг нээн илрүүлэх, тулгамдсан, анхаарал татсан асуудлуудыг нэгтгэх

-Асуудлыг шийдвэрлэх оновчтой арга зам, гарцын талаар судалгааны дүгнэлт, саналыг боловсруулан эрх бүхий субъектүүдэд зөвлөмж хэлбэрээр хүргүүлэх,

-Хорих ангийн цахим дэлгүүрийг программ, цахим хуудсыг бий болгох, хөгжүүлэх.

Судалгааны ажлын шинжлэх ухааны шинэлэг тал:

Хорих ял эдэлж байгаа хүнд үзүүлэх нийгмийн тусгайлсан үйлчилгээний агуулга, хэлбэр, зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалт, практикийн олон улсын жишиг, гадаадын орнуудын сайн туршлагыг манай орны онцлог, боломж, нөхцлийг харгалзан нутагшуулахад чиглэсэн судалгааны дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулан эрх бүхий субъектүүдэд хүргүүлэх болон ДХИС-ийн ШШГЕГ-ын захиалгаар хэрэгжүүлж буй “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл-эрх зүй”, “Нийгмийн ажил” сургалтын хөтөлбөрүүдийг боловсронгуй болгох үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх явдал болно.

Судалгааны иж бүрдэл, хамрах хүрээ:

Төслийн хүрээнд:

-Хоригдлын эргэлт, уулзалт, нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүн худалдан авсан байдалд судалгаа хийх;

-Хоригдол, хоригдлын ар гэрийн зүгээс нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүн худалдаж авах, илгээмж явуулахад тулгарч буй хүндрэлтэй асуудлуудыг тодруулан нэгтгэх;

-Хорих ангийн дэлгүүрийн эрх зүйн зохицуулалтад дүн шинжилгээ хийж, практикийг судлах;

-Олон улсын жишиг, гадаадын орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, практикийн сайн туршлагыг судлах;

-Цахим дэлгүүрийн программ, цахим хуудас бүтээх, хөгжүүлэлтийг хийх.

Судалгааны арга, арга зүй, хэрэгсэл:

Төслийн хүрээнд:

- Хоригдлын эргэлт, уулзалт, нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүн худалдан авсан байдалд судалгаа хийхэд шинжлэх ухааны аргууд болох статистикийн, асуулгын, анализ хийх,

-олон улсын жишиг, гадаад орнуудын туршлага, эрх зүйн зохицуулалтын орчинд дүн шинжилгээ хийхэд шинжлэх ухааны судалгааны нийтлэг арга болох бичвэр судлалын, анализ, синтез,индукци, дедукцийн, тусгай арга болох эрх зүйн харьцуулалт, түүхчлэн судлах, хууль зүйн техникийн,

- Хоригдол, хоригдлын ар гэрийн зүгээс нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүн худалдаж авах, илгээмж явуулахад тулгарч буй хүндрэлтэй асуудлуудыг нэгтгэхэд социологийн арга болох санал асуулгын, анкетын, ярилцлагын, ажиглалтын, биечилсэн сурвалжлагын, статистик дүн шинжилгээний зэрэг аргуудыг ашиглана.

Судалгаанд мөн эрэл хайгуулын, факт баримтыг бүртгэх, тэмдэглэх, турших, математик статистикийн аргуудаар материалуудын тоон болон чанарын боловсруулалт хийх, нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийг харьцуулах, задлан шинжлэх, өгөгдлүүдийн статистик боловсруулалт хийх, системт анализын, адилтгалын, ангилан төрөлжүүлэлтийн зэрэг аргуудыг ашиглана.

Шинжлэх ухааны судалгааны хүлээгдэж буй үр дүн:

Судалгааны дүнд, тухайлбал, Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, ШШГЕГ болон хоригдолд туслалцаа дэмжлэг үзүүлдэг төрийн бус байгууллагад хандсан зөвлөмж, нийгмийн ажлын хөтөлбөр хэрэгжүүлэгч сургалтын байгууллага, нэгжийн үйл ажиллагаанд ашиглах 5 хүртэл минутын багтаамж бүхий сургалтын 2 кино, цахим дэлгүүрээр үйлчлүүлэх талаар богино хэмжээний кино, нэр хүнд бүхий эрдэм шинжилгээний сэтгүүлд 2 илтгэл/өгүүлэл хэвлүүлэн, судалгааны ажлын тайлан зэргийг сургалт, эрдэм шинжилгээ, практик үйл ажиллагааны эргэлтэд оруулна.

Мөн хорих ангийн дэлгүүрийг цахим дэлгүүр болгох чиглэлээр программ, цахим хуудсыг бүтээх, хөгжүүлэлтийг хийнэ.

Хамтарсан судалгааны ажлын шинжлэх ухааны ач холбогдол, үр дүн:

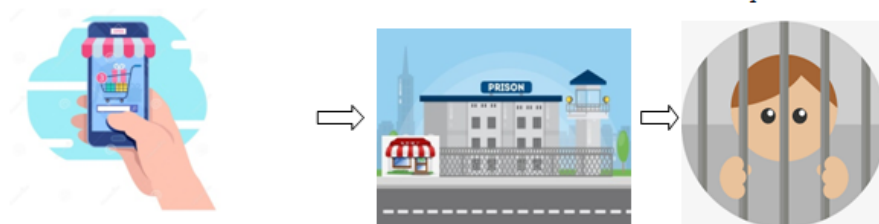
Хорих ял эдэлж байгаа хүнд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээний олон улсын жишиг, гадаад орнуудын сайн туршлагын талаарх мэдээллийг сургалт, практик үйл ажиллагаагаар түгээн дэлгэрүүлэх, эрх зүйн зохицуулалтын үндэсний механизмыг боловсронгуй болгоход мэдээллийн эх сурвалж, суурь судалгааны материал болон ашиглагдана.

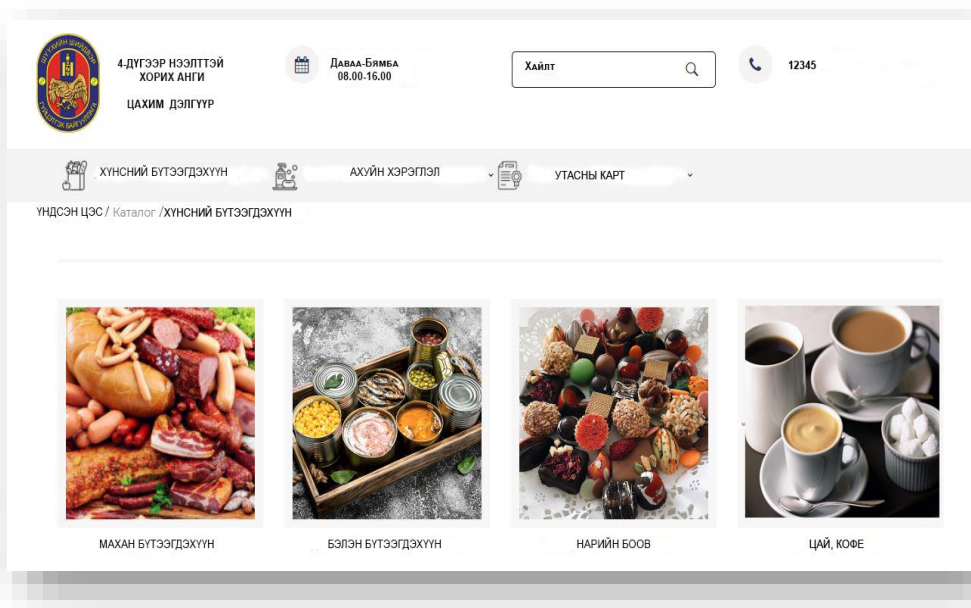
Судалгааны хүлээгдэж буй үр дүн

Хоригдолын гэр бүлийн гишүүдээс цахим дэлгүүрт захиалга хийнэ

Хорих ангийн цахим дэлгүүрт худалдан авалт хийгдэнэ

Хорих ангиас худалдан авсан нэн хэрэгцээт бүтээгдэхүүнийг хоригдолд хүлээлгэн өгнө

НИЙГМИЙН АЖИЛ, СЭТГЭЛ ЗҮЙН ТЭНХИМ

ДУУРСАХ НЭР БУЛАН

Олон улсын ахмадын өдрийг тохиолдуулан Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн ахмад ажилтан, бэлтгэл хурандаа Ю.Сэрсэнжавтай ярилцлаа.

Танд ахмадын баярын мэнд дэвшүүлье. Манай сэтгүүлийн уншигчдад өөрийгөө танилцуулна уу? Сайн байна уу? Намайг Ю.Сэрсэнжав гэдэг. Говь-Алтай аймгийн Дарви суманд 11 хүүхэдтэй айлын 7 дахь хүүхэд болон мэндэлсэн.

Та өөрийн хүүхэд насны дурсамжаа бидэнтэй хуваалцаач?

Аав маань хүний ганц хүү, лам хүн байсан. Тэр үеийн нэршлээр Да хүрээнд 20 шахам жил шавилан сууж нэлээд ном үзэж номтой болжээ. 1928 оны үед Засагт хан аймгийн Усан зүйлийн хүрээнд 1937 оны хүртэл ном үзэж гавжийн дамжаа барьж дараа нь амьдралын эрхээр хар болж өөрийн нутаг болох Төгрөг сумдаа мал маллан амьдарч байгаад 1940 онд хар болж цэргийн бүртгэл авч миний ээж Г.Даваажавтай ханилан сууж 11 хүүхэд төрүүлж өсгөн хүний зэрэгт хүргэсэн. 1937 оноос хойш насны эцэс хүртлээ НАХЯ-ны хяналтанд байсан. 1957 онд Дарив сумын “Ундрал” нэгдлийн гишүүн болж 1965 он хүртэл мал маллаж, биеийн хүчний ажил хийж байгаад насан өөд болсон юм.

Би 1960 онд Дарви сумын бага сургуульд орж суралцсан билээ. Тухайн үеийн сургуулийн хүүхдүүд даавуун цүнхтэй, эрэгтэй сурагч цэнхэр дээл өмсөж, эмэгтэй сурагч ногоон тэрлэгтэй, түүн дээрээ улаан галстук зүүгээд л явдаг байлаа. Сургуульд маань одоогийнх шиг паар байсангүй, өглөө, оройдоо нэг галлана хүүхдүүд их даарч хөрдөг, хоол унд ч их л хомсхон, чанар муутай байсан даа. 1964 онд аавын маань бие тааруухан байсан дээр нь гэрээ ч их санадаг мөн тэр үед улсын бодлого бүх хүнийг бага боловсрол олгоход чиглэгдэж байсан зэрэг олон нөхцлөөр 4 дүгээр анги төгссөн.

Дараа жил нь аав маань өнгөрч, ах маань цэрэгт явж гэрийн эр хүний ажил миний нуруун дээр буусан. Тэр үед сумын захиргаанаас зарим иргэдийг бой нядалгааны үеэр мал гаргах, өвөл Алагнуурын говьруу заг бэлтгүүлэхээр явуулах, малчдад хашаа хороо барих, хонь хайчлах, ямаа самнах, адуу хөөвөрлөх, тэмээ ноослох зэрэг ажилд ямарч цалин хөлсгүйгээр дайчлан ажиллуулдаг байлаа. Манай сумд миний үеийн чацуутан хэд хэдэн хүүхэд байсан ч бүгд сумын тодорхой албан тушаалтны хүүхэд, дүү нар байсан тул уг ажлаас аргацаан үлддэг

тул 14 хөн настайгаасаа эхлэн үеийнхэн дотроос ганцаарханаа энэ бүх ажилд гэр орноо төлөөллөн оролцсоноос тоймтойг нь дурьдвал сумандаа 20 гаран малын чулуун хашааг нутгийн ах нартай нийлж барьж өгч байлаа.

Энэ бүх ажлыг хийх явцад бие махбодид янз бүрийн шарх шалбархай үүсэх, арван хурууны өндөг бүгд цоорох зэрэг жижиг гэмтэл авч байсан төдийгүй 1968 оны зудны жил тэмээгээр Ховд аймгийн Дарви сум орох замдаа нүүрээ бүтнээр нь хөлдөөж хөлдсөн чигт нь ямарч арга хэмжээ авалгүйгээр 70 км явж байлаа.

Аавыгаа бурхан болсноос хойш ижийдээ тусалж, нэмэр болох гэж хийж үзээгүй ажил байгаагүй ээ. Ижий маань анх ажил хийж эхэлж байхад хүний үг сайн сонсож байгаарай гэж их захидаг байж билээ. Тэр ч утгаараа бусадтай их эвтэй байж ямар ч ажлыг гололгүй хийж цаад талд нь гардаг байсан даа. Ээж маань “Миний хүү ном сонин их уншиж байгаарай, ном сонин уншиж байгаад том дарга болсон хүмүүс байдаг юм шүү ...” гэж захидаг байж билээ тэр захиасыг нь ч биелүүлсэн гэж боддог.

Хамгийн анх 320 төгрөгийн цалин авч ижийдээ өгч баярлуулж байлаа. Ижий маань их ч баярласандаа хөөрхий минь.

Балчир хүүхэд байхаасаа өнчрөл, хагацал үзэж, сэтгэлийн хат суун, хүнд хүчир ажил хийснээрээ хүний үг даадаг, хатуужилтай болж өсөж дээ гэж одоо би боддог юм. 1970 онд цэрэгт явж 05 дугаар ангид албаа хаасан. Их бахархмаар шүү. Цэдэнбал даргын тусгай хамгаалалтад 3 жил болсон доо. Харуул хамгаалалтанд гаргах цэргийг сайн судалж байж тэр хамгаалалтад байсан байна лээ. Албаа сайн хаасан гээд сайшаал ч их авдаг байлаа. Яамнаас нэг өдөр Батхүү гэдэг цэрэгтэй хамт дуудаад нууцын баталгаан дээр гарын үсэг зуруулж байлаа.

Анх ажлын гараагаа хаанаас эхэлж байв?

Ажил хөдөлмөрийн гараа маань Цагдаагийн байгууллагаас эхэлж байлаа. Эргүүлийн цагдаагаар 8 сар ажиллаж байгаад 1973 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдөр Яамны 2 дугаар газарт туслах төлөөлөгчөөр томилогдон ажиллаж байгаад жинхэнэ төлөөлөгчөөр 8 жил ажилласан. 1976 онд аттестаци явагдаж ганцаараа онц үнэлгээ авч гадаадад сургуульд явах нөөцөнд бүртгэгдсэн. Тэр үеийн хэллэгээр Зөвлөлт Холбоот Улс руу сургуульд явах нөөцөд авагдсан гэсэн үг л дээ. 1980 онд Одесс хотод автын дунд сургуульд явах санал ирэхэд нь яваагүй юм.

Дараа нь 1981 онд аюулаас хамгаалахын нэр дээр хуваарь ирээгүй учраас одоогийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага буюу тухайн үеийн нэршлээр Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудын удирдах газарт Зөвлөлт Холбоот Улс руу сургуульд явах хуваарь ирсэн гэдгийг мэдээд хошууч генерал Ж.Содном гэдэг хүн дээр орлоо. Нээх сайхан нүдэнд дулаахан биеэрхүү генерал сууж байлаа. Уулзаад сургуульд сурах хүсэлтэй гэдгээ хэлэхэд “... шалгалт өгөөд тэнцвэл яваарай ..” гэсэн. Шалгалтаа өгөөд 7 хонож байхад хошууч генерал Ж.Содном дуудаж байна гэхээр нь явж очиж уулзахад “.. манай ажилтнууд шалгалт өгөөд тэнцээгүй тул чи энэ хуваарь дээр явах уу ...” гэж асууж зөвлөлийн

хурлаар оруулж шийдвэрлэсэн юм. Ленинград хотод Дотоод Явдлын Яамны БХЛК-ын 60 жилийн ойн нэрэмжит Улс төрийн дээд сургуульд явж 5 жил суралцаж хуульч-улс төрийн ажилтан мэргэжлээр төгсөж байлаа.

Таны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай амьдралаа холбосон түүх сонирхол татаж байна?

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай амьдралаа холбосон түүх маань Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудын удирдах газрын нэр дээр 1981 Ленинград хот руу суралцахаар явсан үеэс холбогдож байгаа.

Намайг сургуульд явахад газрын дарга сайн сураад ирээрэй, төгсөж ирээд томилсон газарт л ажиллана шүү дээ гэж захиж байсан.

Сургууль төгсөж ирээд 1986 оны 7 сард Аврант дахь 0403 дугаар ангид орлогч даргаар ажиллаж байтал НАХЯ-ны намын хорооны ажилтан Батаа гэдэг хүн надтай уулзаж чамайг “Намын үүрийн даргаар дэвшүүлэн ажиллуулах санал гарч байгаа чи ажиллахуу ...” гэсэн би зөвшөөрөөгүй юм. 1987 оны 3 сарын 1-нд тус ангийн намын үүрийн хурал хийж 100 хувийн саналаар намын үүрийн даргаар дэвшүүлэн ажиллуулсан юм. Намын үүрийн даргаар 4 жил ажиллаж олон асуудал шийдвэрлэсний заримыг дурьдахад ялтны дунд 7-8 дугаар ангийг нээн ажиллуулж боловсрол олгосон, тогтмол зохион байгуулагддаг бүсийн спортын тэмцээнд ажилтнууд 2 удаа тэргүүн байр эзэлсэн, ажилтнуудыг дэлгүүртэй болгосон юм. Энэ бүхнийг үнэлж 1990 онд НАХЯ-ны Тэргүүний Намын үүрийн даргаар шалгарч хүндэт самбарт зураг маань тавигдаж байсан маань тэр үед маш том шагнал байлаа.

Нэг өдөр ангийн дарга маань өрөөндөө дуудлаа яваад ортол “... Эмэгтэйчүүдийн хорих ангийн дарга дэд хурандаа Оюунбадам утсаар ярь гэж байна гэж хэллээ.”. Тэр үед гар утас байх биш нэгэнт утсаар ярь гээд ангийн даргаар хэлүүлсэн учраас Лүн сумруу гараад давхичихсан. Утсаар ярьлаа тэгсэн Оюунбадам дарга “...манай ангид орлогчоор ирж ажиллаач...” гэдэг санал тавьж байна. Оюунбадам даргын орлогчоор 3 жил ажилласан. 1993 онд удирдах газраас дуудаж байна гэж мэдээ ирлээ очтол Тоо бүртгэлийн тасгийн даргаар өөрийг чинь томилох санал байна гэж асуусан. Би уг саналыг зөвшөөрч зөвлөлийн хурлаар оруулж намайг томилсон юм. Тэр цаг үед зах зээлийн харилцаанд шилжсэн төсөв хүрэлцээгүй, ялтнууд хоол хүнсний дутагдалд орж нас барах, оргодол маш их байсан зэрэг олон хүндрэлтэй асуудлууд байсан. Энэ бүх асуудлын нэгдсэн судалгааг манай тасаг гаргадаг байлаа. Хэцүү үеүд байсан ч даваад л гарсан.

Таныг засан хүмүүжүүлэх байгууллагад анх ажилд ороход гэр бүлийнхэн тань хэрхэн хүлээж авсан бэ?

Гэр бүл, хамаатан садан маань Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагуудын удирдах газрын нэр дээр сургуулийн хуваарь аваад Орос Улс руу явахаас эхэлж энэ байгууллагад харьяалагдах болсныг маань мэдсэн. Ямар нэгэн сөрөг зүйл ярьж, хэлж байгаагүй шүү. Бүгд л сайн сураад ирээрэй гээд үдээд

гаргаж өгч байсан. Өдгөөг хүртэл энэ л буянтай байгууллагын нэр дээр харьяалагдаж, энэ л байгууллагаараа овоглож явна даа.

Эрдмийн их өргөөтэй холбогдсон дурсамж?

Нэг өдөр 1994 онд шүү дээ Цагдаагийн академийн багш гээд Лхагваа гэж хүн надтай уулзаад сургуульд багшаар ирээч гэдэг санал тавьдаг юм байна. Тухайн үед Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн сургуульд дэд хурандаа Чимэддорж, дэд хурандаа Лхагваа багш гээд надтай нийлээд Шүүхийн шийдвэрийн дүрэмт хувцастай 3-хан багш л багшилдаг бусад нь Цагдаагийн сургуулийн багш нар байдаг байв.

Хурандаа Лхагваа багш бол Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх сургуульд хийсэн зүйл ихтэй, байгуулсан гавьяатай хүн

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх мэргэжлийн тэнхмийг байгуулахад их ч хөөцөлдөж цагдаагийн ерөнхий газрын даргын тушаал гаргуулж байгуулсан түүхтэй.

Өнөөгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ангийг сургууль болоход тэр л хүний уйгагүй хичээл зүтгэлийн ачаар бий болсон.

Тухайн үед сургуулийн Хуучин 5 давхар 3 байр хөлдчихсөн, захаасаа нураад уначихсан, цонхнууд нь хагарсан ер нь л их л хэцүүхэн нөхцөлд хичээл явагдаж байсан.

Батаев захирал 1995 онд ирж энэ сургуулийн орчин сайжирсан юм шүү. Хүний хийсэн зүйлийг цохон хэлэх нь зүйтэй шүү дээ.

Бүтээлч ажил их хийнэ Надад хамгийн хүнд ажлыг өгдөг байлаа. “Орхон цоолбор” чулууны үйлдвэр дээр 30 сонсогчийн хамт 1 сар ажиллаж шаардлагатай чулуун материалыг нийлүүлсэн мөн миний даасан анги сургуулийн хүнд ажилд томилогддог байлаа. Жишээлбэл 3-р байрны 1 давхрын 30 гаруй метр урт коридорын модон шалыг хуулж нүүрсний үнсээр дүүргэж мазайкан шал хийх дээрх шиг ажлыг (1-р байрны 2 ба 3-р давхар) 3 жил дараалан 2008 оны Түрүүч Мөнгөнцоож даргатай, ахлах түрүүч Хүрэлбат нарын ангийнхантайгаа нийлээд хийж гүйцэтгэсэн.

Энэ ажлыг хийж чадна гэсэн итгэлийг сургуулийн захиргаа надад бүрэн өгч байсан.

Анх багш болсон түүхээсээ бидэнтэй хуваалцаач? таны үндсэн мэргэжил юу байв? хэдэн жилийн хугацаанд багшийн ажлыг хийж хичнээн тооны шавьтай болсон байна?

Нийтдээ 21 жил багшилжээ. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн сургуулийн сонсогч нартаа Сурган, сэтгэл судлал, Тусгай I, II гэсэн хичээл, онцгой байдал, цагдаагийн сургуулийн сонсогч нарт Хөдөлмөрийн эрх зүйн хичээл зааж анги нь олон учраас өглөө 08:30 минутаас орой 18:30 минут хүртэл завсаргүй хичээл зааж ачаалал ихтэй 10 багшийн тоонд орж явлаа. Намын дээд сургуулийн харьяанд байсан Хууль зүйн дунд сургуулиас манай сургуулийн харьяанд өдөр, орой, эчнээ

ангийн 60 гаран сонсогч нэмэгдэн ирж ачаалал ч тэр хэрээр нэмэгдсэн завсаргүй дараалсан 5 паар хичээл ордог байлаа.

Давхардсан тоогоор 5000 гаран шавьтай хүн шүү дээ.

Олон ч сайхан шавь нартай болсон. Одоо миний шавь нар бүгд анги, алба, газар, хэлтсийн дарга, орлогч хийж байна. Бахархмаар шүү. Тэтгэвэрт гарснаас хойш ч Сутай дээд сургуульд Эрх зүйн хичээлийг зааж багшийн ажлаа 25 жил гаран хийсэн байна шүү.

Тэр их ачаалалтай ажиллаж байх үедээ 1998 онд “Ахуй дэглэмийн байцаагч нарын гарын авлага”, 2001 онд “Хорих ангийн ахуй дэглэмийн байцаагчийн гарын авлага”, 2001 онд “Засан хүмүүжүүлэхүй”, 2007 онд “хорих ял эдлүүлэх байгууллагын харуул хамгаалалт”, 2008 онд “Ялтны тоо бүртгэл, судалгаа хийх гарын авлага”, Пенитенциарны сэтгэл судлал” зэрэг 7 төрлийн ном, гарын авлагыг бичиж олны хүртээл болгосон. Монгол Улсын гавьяат хуульч, доктор (Ph), тэргүүлэх профессор А.Лхагваагийн 2014 онд бичсэн “Тэнхимээс сургууль болж өргөжсөн түүхэн замнал” номыг хянан тохиолдуулсан.

Миний эдгээ номнууд цөм улсын хэмжээнд тухайн чиглэлээр бичигдсэн анхны бүтээлүүд байсан. Миний дараа хорих анги, харуул хамгаалалтын чиглэлээр миний даасан ангийн хүүхэд Нямгомбо 1 ном бичсэн байдаг. Эрдэм шинжилгээний 10 гаруй хуралд илтгэл, 4-н дипломын ажил удирдаж хамгаалуулсан. Багшилж байсан үе, олон сайхан чадвартай шавь нараараа бахархаж явдаг даа. Боловсролын байгууллага сайхан шүү дээ.

Таныг багшилж байх хугацаанд танд болон бусдад тохиолдсон хөгжилтэй түүхээсээ дурсаж яривал?

Сонин сонин зүйлүүд их тохиолдоно шүү дээ. Хүнд овсгоо гэж юм сурахын хажуугаар байх юм. Би нэрийг нь хэлэхгүй одоо хурандаа цолтой болсон байсан. Тэр сонсогч маань шалтгалтын үед маш идэвхтэй болж, шалгалт авах багш нарт хоол зөөдөг, хоол оруулж өгөхдөө нэг билет сэмхэн аваад гарчихдаг байж тэр билетээрээ маш сайн бэлдэж байгаад ороод онц аваад гараад ирдэг байсан тухай саяхан ангийхан нь надад ярьж инээлдэж суусан.

Нэг шалгалт авч байхад эмэгтэй сонсогч цээжиндээ цаасан буугаа хийчихсэн тэрийгээ хараад л хуулаад байдаг. Яг тийм илт юмтай таарахаар хүн чинь хэлж чаддаггүй юм билээ гэх мэт олон л инээдтэй зүйлүүдтэй таарч байлаа.

Ажиллах хугацаанд 5 анги дааж төгсгөсөн, сонсогч нар их хөөрхөн шүү дээ.

Энэ хугацаанд төрийн ямар шагналаар энгэрээ мялааж байв?

Хөдөлмөр зүтгэлийг маань төр засаг, байгууллага маань үнэлж шагнал урамшууллаа харамгүй л өгсөн. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тэргүүний ажилтан тэмдэгээс бусад шагналаар шагнуулсан.

Шинэ залуу багш нартаа хандаж Та юу хэлмээр байна?

Шинэ залуу багш нараар сэлбэгдэж байгаад баярладаг. Багш нар маань өөрсдийгөө хөгжүүлж, гадаад хэлний чадвараа улам дээшлүүлээрэй. Ачаалал

бидний ажиллаж байснаас хамаагүй багассан байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал Д.Дамдинцэрэн чадалтай, чадвартай хүн тийм болохоор угтаа бол багш нарт бие даалт гээд нэг өдрийг өгдөг байгаасай тэр цагаараа багш нар өөрсдийгөө хөгжүүлэх боломж гарч ирэх юм даа. Дараа нь бие даалттай байсан өдрөө ямар бүтээл хийснийг нь эргээд шалгадаг болбол залуу багш нар маань өөрсдийгөө дайчлаад улам мэргэших боломж байгаа харагддаг.

Батлагдсан онолыг гуйвуулж тайлбарлаж болдоггүй юм залуу багш нартаа хандаж хэлний боловсрол, мэдлэгээ сайжруулж, манайхтай ижил төсөөтэй улс орны туршлагыг судлаасай гэж хэлмээр байна.

Нэгдсэн үндэсний байгууллагын Ерөнхий ассамблей 1962 оноос эхэлж жил бүрийн 10 дугаар сарын 01-ний өдрийг Олон Улсын Ахмадын баяр болгон тэмдэглэхийг дэлхий даяар албан ёсоор тунхагласан байдаг юм билээ. Өдгөө 30 жилийн ой тохиож байна. Нийт ахмадууддаа Олон Улсын Ахмадын баярын мэнд хүргэе.

Их сургуулийн удирдлагууд, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хамт олондоо ажлын амжилтыг хүсье. Маш их баярлалаа.

Танд Ахмадын өдрийг тохиолдуулан хамт олныхоо өмнөө эрүүл энх, сайн сайхныг хүсэн ерөөе.

---o0o---

ШИНЭ БҮТЭЭЛ

**“ХОРИХ БАЙГУУЛАГА ДАХЬ ГЭМТ ЯВДЛААС УРЬДЧИЛАН
СЭРГИЙЛЭХ ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛ” НЭГ СЭДЭВТ БҮТЭЭЛИЙН ТОВЧ
ТАНИЛЦУУЛГА**

2022 онд судлаач, доктор (Ph.D), Д.Дамдинцэрэн нь “Хорих байгууллага дахь гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх гүйцэтгэх ажил” нэг сэдэвт бүтээлийг боловсруулан бичиж, хэвлэлд өгч, гүйцэтгэх ажил судлал, хорих байгууллага дахь гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр судалгааны ажил хийж байгаа эрдэмтэн, судлаач, оюутан, суралцагч, албан хаагчдад хүртээл болгосон.

Уг нэг сэдэв бүтээл нь хорих байгууллага дахь гэмт явдал, түүний дотор хорих анги дахь зөрчил болон гэмт хэргийн ялгаа, түүний шалтгаан, нөхцөл, түүнээс урьдчилан сэргийлэх гүйцэтгэх ажил, харуул

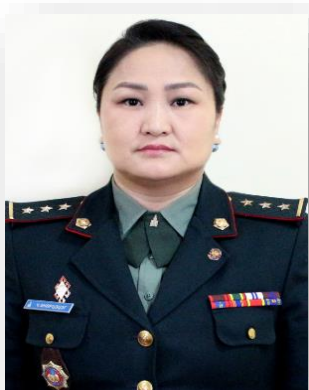
хамгаалалтын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтад дүн шинжилгээ хийж, харьцуулсан бүтээл болжээ.

“Хорих байгууллага дахь гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх гүйцэтгэх ажил” нэг сэдэвт бүтээл нь хорих байгууллага дахь гүйцэтгэх ажлын цаашдын чиг хандлага, хөгжлийг тодорхойлоход чиглэгдсэний зэрэгцээ, практик ажил дээр хорих байгууллагын нөхцөл байдал, тэр дундаа гүйцэтгэх ажлын нөхцөл байдал гэж юу болох, түүнд үнэлэлт, дүгнэлт, удирдлагын зүгээс шийдвэр гаргах, анхаарах зүйлүүдийг тусгасан бүтээл болсон юм.

Уг нэг сэдэвт бүтээлийг хорих байгууллагын гүйцэтгэх ажилтан болон хорих байгууллага дахь гүйцэтгэх ажлын чиглэлээр судалгааны ажил бичиж буй эрх бүхий суралцагчид ашиглах бүрэн боломжтой.

---o0o---

“ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГАНЫ ДАРААЛАЛ, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ” НОМЫН ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

“Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт” номонд иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үе шат, онцлог, албадан гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, практикт гарч буй маргаан, гомдлыг хянан шийдвэрлэх зөвлөмж, аргачлалыг тусгаснаас гадна уншигч, суралцагчдад мэдлэгийг хялбар олгох зорилгод нийцүүлэн тодорхой төрлийн албадлагын арга хэмжээ, эрх зүйн зохицуулалтын онцлогыг бүдүүвч-схем байдлаар зурган хэлбэрээр боловсруулж, уг номонд тусгасан.

Энэхүү номыг ШШГЕГ-ын тэргүүн дэд даргаар ажиллаж байсан, бригадын генерал, хууль зүйн ухааны доктор (Ph.D) Д.Дамдинцэрэн, Шийдвэр гүйцэтгэх албаны дарга, ерөнхий шийдвэр гүйцэтгэгчээр ажиллаж байсан дэд хурандаа Б.Дашдаваа нар хянаж, Шийдвэр гүйцэтгэх албаны Мэргэжлийн удирдлагын хэлтсийн даргаар ажиллаж байсан хурандаа Ч.Өнөрцэцэг боловсруулж, нийтийн хүртээл болгосон юм.

Дээрх ном нь иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны ерөнхий ойлголтыг эзэмших, албадлагын арга хэмжээний зорилго, мөн чанарыг танин мэдэж, хүчин төгөлдөр эрх зүйн эрх зүйн актуудыг нэг мөр ойлголтоор хэрэглэх, албадан гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хуулиар эрх олгогдсон шийдвэр гүйцэтгэгч, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчээс баримт бичиг боловсруулах, маргаан бүхий тохиолдлын учир холбогдлыг зөв тогтоон, шийдвэрлэх мэдлэг, чадварыг олгоход чиглэгдсэн.

Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад практикт гарч буй гомдол, маргааныг хянан шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр, тохиолдлуудыг судалж, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасан төлбөр төлөгч-иргэн, төлбөр төлөгч-хуулийн этгээдийн хөрөнгөд явуулах албадлагын арга хэмжээний дараалал, онцлогт нийцүүлэн бүтээсэн болно.

Дээрх номын хавсралт бүлэгт тодорхой төрлийн албадлагын арга хэмжээний ойлголтыг хялбар авч болохуйц сургалтын загвар хичээлийг хуульд нийцүүлэн схем, бүдүүвч байдлаар боловсруулан тусгасны зэрэгцээ албадлагын арга хэмжээний явцад зайлшгүй хэрэглэгдэх товч үгсийн утгын тайлбарыг боловсруулан тусгасан.

“Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал, эрх зүйн зохицуулалт” ном нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчид болон иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах эрх олгогдсон шийдвэр гүйцэтгэгч, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, тэдгээрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтан, эрх зүйн боловсрол эзэмшихээр суралцаж буй оюутан-сонсогчид ашиглах боломжтой юм.

---oOo---

ЦАГ ҮЕ, ҮЙЛ ЯВДАЛ

**ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫГ
ТӨРИЙН ЦЭРГИЙН БАЙГУУЛАЛЫН ТОГТОЛЦООНД
ОРУУЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН БҮРДЛЭЭ**

Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 06 дугаар сарын 17-ны өдрийн чуулганы хуралдаанаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Монгол Улсын Батлан хамгаалах тухай хууль, Зэвсэгт хүчний тухай хууль, Цэргийн албаны тухай хуулиудад нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг хэлэлцэн баталлаа.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь тэртээ 1921 онд Ардын хувьсгалтай зэрэгцэн байгуулагдсан төрийн цэргийн ууган байгууллагын нэг бөгөөд үүсэл хөгжлийнхөө түүхэн явцад цэргийн цол, дүрэмт хувцас хэрэглэж, цэргийн алба хаагчдын хүчээр хуулиар хүлээсэн үндсэн чиг үүргээ амжилттай хэрэгжүүлж ирсэн түүхтэй.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага төрийн цэргийн байгуулалд хамрагдах эрх зүйн орчин бүрдсэнээр байгууллагын статус, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийн эрх зүйн байдал зэрэг нь бусад төрийн цэргийн байгууллагатай нэгэн адил болж, Монгол Улсын хэмжээнд цэргийн албаны чиглэлээр батлагдан гарсан хууль, дүрэм, журмыг мөрдөх үндсэн нөхцөл бүрдэж байгаа юм.

Түүнчлэн бусад нэмэлт өөрчлөлтөөр 2002-2018 онд шийдвэр гүйцэтгэгчийн энгийнээр ажилласан хугацааг цэргийн албанд ажилласан хугацаанд оруулан тооцох, зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдэлсэн хугацааг шийтгэх тогтоол хуулийн хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс бус ялтанд гав зүүсэн үеэс эхлэн тоолох, баривчлах төв болон байранд ажиллаж буй алба хаагчдыг хорих байгууллагын алба хаагчтай адилтган үзэх нөхцөл бүрдлээ.

Ийнхүү Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөгжлийн стратеги бодлогын хүрээнд алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг дээшлүүлэх, нийгэм, эдийн засгийн баталгааг хангах чиглэлээр салбарын хэмжээнд мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох ажил үргэлжилсээр байна.

---о0о---

**ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН
ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН АЛБАНЫ СУРГУУЛИЙН
ТӨГСӨГЧИД БОЛОВСРОЛЫН ЗЭРГИЙН ДИПЛОМ,
ЭНГЭРИЙН ТЭМДЭГЭЭ ГАРДАН АВЛАА**

Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийг “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх-эрх зүй” өдрийн хөтөлбөрөөр 29 сонсогч, эчнээ хөтөлбөрөөр 25 суралцагч, “Нийгмийн ажил” хөтөлбөрөөр 7 сонсогч, нийт 61 сонсогч, суралцагч амжилттай төгслөө.

Төгсөлтийн баярын ёслолын ажиллагаа Их жанжин Сүхбаатарын талбайд, төгсөгчдийн “Туяат оройн тооллого” Дотоод хэргийн их сургуулийн талбайд 2022.06.18-ны өдөр ёслол төгөлдөр зохион байгуулагдсан бөгөөд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Зэвсэгт хүчний Ерөнхий командлагч У.Хүрэлсүх төгсөлтийн баярын ёслолын ажиллагаанд оролцож, шилдэг төгсөгч нарт боловсролын зэргийн диплом, энгэрийн тэмдэгийг гардуулсан.

Мөн үеэр сургуулиа амжилттай суралцаж, онц төгссөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн 541 дүгээр дамжааны төгсөгч Б.Халиун “Онцлох диплом” гардан авч, Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрын сургалтад элсэлтийн шалгалтгүйгээр суралцах эрхийн бичгээр шагнагдсан.

Нийт төгсөгчиддөө ажлын өндөр амжилт хүсье.

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЖИЛТНЫ ӨДРИЙГ ТЭМДЭГЛЭН ӨНГӨРҮҮЛЛЭЭ

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь 1921 оны 07 дугаар сарын 10-ны өдрийн Ардын намын төв хороо болон Түр засгийн газрын гишүүдийн хамтарсан хурлаар Шүүх яам байгуулагдахад тус яамны ерөнхий хэлтэст “Гяндан хороо” нэршилтэйгээр байгуулагдсан тусгай чиг үүрэг бүхий Төрийн цэргийн ууган байгууллагуудын нэг юм.

Тус байгууллага нь түүхт 101 жилийн хугацаанд эх орны бүтээн байгуулалтад хувь нэмрээ оруулах, дотоод аюулгүй байдлыг хангах үйл хэрэгт хүчин зүтгэж, үүргээ нэр төртэйгөөр биелүүлсээр ирсэн билээ.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 07 дугаар сарын 06-ны өдрийн 250 дугаар тогтоолоор байгууллагын үүсэл хөгжлийн түүхийн баримт, үйл явдалтай уялдуулан жил бүрийн 07 дугаар сарын 22-ны өдрийг “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны өдөр” болгон тэмдэглэн өнгөрүүлж байхаар шийдвэрлэсэн.

Энэ хүрээнд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдын өдөрлөг”-ийг зохион байгуулж, алба хаагчдын дунд үндэсний бөхийн барилдаан, сурын харваа, шагайн харваа, ширээний теннис, гар бөмбөг, дууны тэмцээнийг зохион байгуулж, хамт олны эерэг уур амьсгалыг бүрдүүлэн, нэг өдрийг өнгөрүүллээ.

Үйл ажиллагааны үеэр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад идэвх зүтгэл, үр бүтээлтэй ажиллаж байгаа зарим алба хаагчдыг шагнаж, урамшуулав.

Монгол төрийн өмнө хүлээсэн үүргээ чигч шударгаар биелүүлж, өргөсөн тангарагтаа үнэнчээр зүтгэж ирсэн алба хаагч, ахмад ажилтнуудынхаа гавьяа зүтгэлийг алдаршуулан мөнхлөх, урам зоригийг сэргээх, идэвх санаачилгыг нэмэгдүүлэх, урамшуулах, байгууллагын үйл ажиллагааг сурталчлан таниулах ажлыг салбарын хэмжээнд үр дүнтэй зохион байгуулахад энэхүү тэмдэглэлт өдрийн гол зорилго оршиж байгаа юм.

---o0o---

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН АЛБАНЫ СУРГУУЛЬД ШИНЭЭР ЭЛСЭГЧИД ТАНГАРАГ ӨРГӨЛӨӨ

Цэргийн гавьяаны улаан тугийн болон Байлдааны гавьяаны одонт Дотоод хэргийн их сургуулийн 2022-2023 оны хичээлийн жилийн шинэ элсэгчдийн Монгол Улсын цэргийн тангараг өргөх ёслолын ажиллагаа 2022 оны 08 дугаар сарын 27-ны өдөр Гүнжийн хоолой дахь Их сургуулийн сургалт, дадлагын төвд ёслол төгөлдөр боллоо.

Амаргүй шалгууруудыг давж, цэргийн анхан шатны мэдлэг олгох сургалтыг амжилттай төгссөн 37 суралцагч өнөөдөр эх орон, ард түмнийхээ төлөө амь биеэ үл хайрлан зүтгэхээ андгайлан тангараглаж, сонсогч мөрдэс гардсанаар албан ёсоор Дотоод хэргийн их сургуулийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сонсогчид боллоо.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн 2022-2023 оны хичээлийн жилд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл” бакалаврын 4 жилийн сургалттай өдрийн хөтөлбөрт 23 сонсогч, 3 жилийн сургалттай эчнээ хөтөлбөрт 20, 5 жилийн сургалттай эчнээ хөтөлбөрт 20 суралцагч, “Нийгмийн ажил” бакалаврын 4 жилийн сургалттай өдрийн хөтөлбөрт 14 сонсогч тус тус шинээр элсэн суралцахаар болсон.

Цэргийн тангараг өргөж, албан ёсоор Дотоод хэргийн их сургуулийн сонсогчийн бүрэлдэхүүнд багтсан сонсогчдодоо баяр хүргэж, сурлага, хөдөлмөрийн өндөр амжилт хүсье.

ИХ СУРГУУЛИЙН 2022-2023 ОНЫ ХИЧЭЭЛИЙН ШИНЭ ЖИЛИЙН НЭЭЛТ БОЛЛОО

Хууль зүй, дотоод хэрэг, аюулгүй байдлыг хангах салбарын хүний нөөцийг 88 жилийн турш тасралтгүй бэлтгэж ирсэн Цэргийн болон Байлдааны гавьяаны одонт Дотоод хэргийн их сургуулийн 2022-2023 оны хичээлийн шинэ жилийн нээлт 2022 оны 09 дүгээр сарын 01-ний өдөр боллоо.

Энэхүү үйл ажиллагаанд Хууль зүй, дотоод хэргийн дэд сайд Б.Солонго, Дотоод хэргийн их сургуулийн захирал, доктор, профессор, цагдаагийн хурандаа П.Батбаатар, ХЗДХЯ-ны Төрийн захиргааны удирдлагын газрын дарга П.Хадбаатар, БШУЯ-ны Хууль, эрх зүйн хэлтсийн дарга Б.Жавзанжаргал, ШШҮХ-ийн захирал, цагдаагийн хурандаа Б.Болдбаатар, Боловсролын магадлан итгэмжлэлийн үндэсний зөвлөлийн Дэд дарга бөгөөд ажлын албаны захирал О.Янжмаа, ХЗДХЯ, ЦЕГ, ХХЕГ, ШШГЕГ, ОБЕГ-ын удирдлагын төлөөлөл, Их сургуулийн Захирлын зөвлөлийн гишүүд, багш, ажилтан, албан хаагч, сонсогч, суралцагчид оролцов.

Хичээлийн шинэ жилийн нээлтийн ажиллагааг Цэргийн гавьяаны улаан туг, Байлдааны гавьяаны одонт Монгол Улсын Дотоод хэргийн их сургуулийн туг, МУ-ын баатар, ахмад С.Лхагвадоржийн нэрэмжит, Хилийн цэргийн 0345-р анги, Хилийн албаны сургуулийн Байлдааны тугийг жагсаалын тэргүүнд хүндэтгэн залснаар эхэлсэн юм.

Хууль зүй, дотоод хэргийн дэд сайд Б.Солонгоо Их сургуулийн эрдмийн хамт олонд баяр хүргэж:

-“Дотоод хэргийн их сургуулийн үе үеийн төгсөгчид өргөсөн тангарагтаа үнэнч байж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шинжлэх магадлах, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, авран хамгаалах ажиллагааг нэр төртэй гүйцэтгэж

ирсэн. Тус сургуульд суралцаж, төр, ард түмнийхээ амгалан тайвныг сахиулах хариуцлагатай бөгөөд хүндхэн албанд зүтгэхээр тангараг өргөсөн шинэхэн сонсогчид болон нийт оюутан суралцагчид та бүхэн их сургуулийнхаа уламжлалыг хадгалж, шилдэг төгсөгчдийн залгамж болон амжилттай суралцана гэдэгт эргэлзэхгүй байна” гэж онцоллоо.

Дотоод хэргийн их сургуулийн захирал, доктор, профессор, цагдаагийн хурандаа П.Батбаатар:

“Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, язгуур эрх ашгийг үнэнч шударгаар хамгаалах мэргэжлийн болон иргэний өндөр мэдлэг боловсрол, ур чадвартай, төрийн тусгай албан хаагчийг бэлтгэх ажлыг эрхэм зорилгоо болгосон Дотоод хэргийн их сургуулийнхаа эрдэмтэн багш, ажилтан, албан хаагчид, сонсогч, суралцагч Та бүхэндээ 2022-2023 оны хичээлийн шинэ жилийн баярын мэндийг хүргэе.

Боловсролын чанарыг багш, сонсогч, оюутан нэг бүрийн хөгжлөөр тодорхойлдог энэ цаг үед өндөр үүрэг, хариуцлагатай ажиллаж буй хамт олондоо болон сонсогч, оюутан, суралцагч Та бүхэндээ эрдмийн арвин их амжилтыг хүсэн ерөөе” гэж хэллээ.

Энэ үеэр 2022-2023 оны хичээлийн жилд шинээр элссэн 1 дүгээр дамжааны сонсогчид “Нэг хорооныхон” бүжиг бүжиглэж, Хилийн албаны сургуулийн 441-р дамжааны дэд түрүүч Г.Анхбаяр ая дууны мэндчилгээ дэвшүүлж, бие бүрэлдэхүүний ёслолын жагсаал болсон юм.

Хичээлийн шинэ жилийн мөнгөн хонх цуурайтуулснаар Их сургуулийн багш, сонсогч, суралцагчид хичээлдээ орлоо. Эрдмийг дээдлэгч их сургуулийн хамт олон, сонсогч, суралцагчдадаа сурлагын өндөр амжилт хүсэн ерөөе.

---o0o---

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН АЛБАНЫ СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧИД ЭЭЛЖИТ НАМРЫН УРГАЦ ХУРААЛТЫН АЖИЛД ОРОЛЦЛОО

Дотоод хэргийн их сургууль нь үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих үйлсэд гар бие оролцох, сонсогчдыг нийгэмд тустай хөдөлмөрт сургах, хөдөлмөрийн дадлага олгох зорилгоор жил бүр намрын ургац хураалтын ажилд оролцуулдаг.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны долдугаар сарын 20-ны өдөр баталсан "Ургац хураалтын бэлтгэл ажлын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" 276 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийг хангаж, хамтран ажиллах хүсэлт ирүүлсэн аж ахуйн нэгжүүдтэй гэрээ байгуулан ажилласан.

Энэ жилийн ээлжит намрын ургац хураалтын ажил наймдугаар сарын 20-ны өдрөөс эхэлсэн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн 100 гаруй сонсогчид Улаанбаатар хот Шувуун фабрик, Төв аймгийн Жаргалант сум, Сэлэнгэ аймгийн Орхонтуул суманд хүнсний ногоо, жимс жимсгэний хураалтад оролцлоо.

Сонсогчдыг тус сургуулийн дамжааны захирагч-багш, хошууч Ч.Базаргүр, ахлах дэслэгч М.Тайванбаатар, багш, ахмад Б.Тэмүүжин, дэслэгч Б.Уянга нар хариуцан ажилласан юм.

Ургац хураалтад оролцсон нийт сонсогчиддоо 2022-2023 оны хичээлийн жилд оюун, мэдлэгийн арвин ургац авахыг хүсэн ерөөе.

---o0o---

**ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ СЭТГҮҮЛД
НИЙТЛЭГДЭХ ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЭЛД ТАВИГДАХ
ХЭЛБЭРИЙН ШААРДЛАГА**

ӨГҮҮЛЛИЙН ЭХНИЙ НҮҮР:

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН “ПАНОПТИКУМ” ЗАГВАРЫН ТУХАЙ
(бүтээлийн ерөнхий шарчиг нь 12pt хэмжээтэй, Arial, **Bold**, **ТОМ**
ҮСГЭЭР)

ABOUT THE PANOPTICUM MODEL OF THE PRISON INSTITUTION
(бүтээлийн гарчиг Англи хэлээр)

*Б.Галбадрах**

(Зохиогчийн овог, нэр, эрдмийн зэрэг, эрхэлж байгаа ажил, байгууллага
Arial, 12pt хэмжээтэй, *Italic*)

ТОВЧ УТГА, ТҮЛХҮҮР ҮГС БИЧИХ:

Өгүүлэлд зохиогч тус бүтээлийн товч утгыг монгол болон англи хэл дээр бичнэ. Өгүүллийн товч утга нь 50-100 үгтэй байх бөгөөд түүнд эшлэл авахгүй. Өгүүллийн товч утгыг өгүүллийн эхэнд бичнэ.

Жишээ нь: /монголоор/

(Товч утга)

Олон улс орнууд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, гэмт хэрэгтний аюулгүй болгох, нийгмээс тусгаарлах ажиллагаанд анхаарлаа хандуулж ирсэн байдаг. Гэмт хэрэгтнийг ял эдлүүлэх байгууламж буюу өнөөгийн хэллэгээр хорих байгууллагын зохион байгуулалт, архитектурын олон санал, санааг дэвшүүлсэн байдаг. Өгүүлэлд эдгээр загваруудын нэг болох шоронгийн “паноптикум” загварын тухай тайлбарласан болно.

(Түлхүүр үгс)

Түлхүүр үг нь нэр үг, нэрлэхийн тийн ялгал, ганц тоон дээр байна. Түлхүүр үгс нь өгүүлэлд голлох ач холбогдолтой үгс байна. Түлхүүр үгсийг монгол болон англи хэлээр бичсэн байна.

Түлхүүр үгс: хорих ял, хоригдол, паноптикум.

Жишээ нь: (англиар)

(ABSTRACT)

Many countries have focused on crime prevention, offender safety, and social isolation. Many proposals and ideas have been put forward for the organization and architecture of facilities for serving criminals, or prisons in today's terms. The article describes one of these models, the prison "panopticon" model.

Keywords: imprisonment, prisoner, panopticon.

ҮНДСЭН БИЧВЭР:

Сэтгүүлд нийтлүүлэхээр ирүүлж буй эрдэм шинжилгээний бүтээл нь урьд өмнө ижил төрлийн гадаад болон дотоодын сэтгүүлд нийтлэгдэж, нийтийн хүртээл болоогүй байна.

Өгүүлэл нь хураангуй, түлхүүр үг, үндсэн хэсэг, дүгнэлт, санал эсхүл зөвлөмж, эх сурвалжийн жагсаалт оролцуулалгүйгээр 2000-аас доошгүй үгтэй байна.

ЖИШЭЭ НЬ:

Бүтээлийн үндсэн хэсэг нь 12pt хэмжээтэй, Arial бичигдсэн байна. Цаасны хэмжээ A4, бүх талаас 2см зай авагдсан байна. Мөр хоорондын зай 1.15, догол мөр 1.25, шинэ мөр хоорондын зай 6pt.

Бүтээлд дараах байдлаар тоогоор дугаарлахаас гадна тэмдэгт ашиглана:

Жишээ нь:

Дээрх бүгдийг нэгтгэн үзвэл “нийтийн өмч” хэмээх ойлголт нь нийтлэг утгаараа:

- Public буюу нийтийн зүгээс эзэмших, ашиглах боломж бүхий
- Төр, орон нутаг болон бусад нийтийн эрх зүйн этгээдийн мэдэлд хамаарах
- Нийтийн эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагдах эд юмс гэсэн нийтлэг ойлголтонд хүрч болохоор байна.

Өгүүлэлд зураг, хүснэгт ашиглах:

Хүснэгтийн дугаар: Хүснэгтийн дугаар нь хүснэгтийн зүүн дээд хэсэгт – (Arial, 11pt) тухайн бүлгийг баримталсан дугаартай байна. Жишээ: хүснэгт 1.1 гэх мэт

Хүснэгтийн нэр: Дугаарын ард залгуулан – (Arial, 11pt, italic) бичнэ. Жич: Хүснэгт Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцоо гэх мэт.

Жишээ нь:

Хүснэгт 1. Монгол улсын эрх зүйн тогтолцоо

№			
1.			
2.			

Өгүүлэлд ашиглах зурган мэдээлэл нь дараах шаардлагыг хангасан байна.

Зурган мэдээллийн дугаар: зурган мэдээллийн зүүн дээд хэсэгт, – (Arial, 11pt, italic), тухайн бүлгийг баримталсан дугаартай байна. Жич зураг 1 гэх мэт.

Зурган мэдээллийн нэр: Дугаарын ард залгуулан – (Arial, 11pt, italic) бичнэ. Жич: зураг 1,2 монгол улсын эрх зүйн тогтолцоо гэх мэт.

Өгүүлэлд оруулах зураг нь сэтгүүлд хэвлэгдэхүйц чанарын шаардлага, нягтаршилтай байна. Шаардлагатай тохиолдолд зургийг өгүүллээс тусдаа файл хэлбэрээр илгээнэ.

Жишээ нь:

Зураг 1. Монгол улсын эрх зүйн тогтолцоо

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт:

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт нь гагцхүү тухайн эрдэм шинжилгээний бүтээлд ашигласан бүтээлээс бүрдэх бөгөөд зохиогч, бүтээлийг цагаан толгойн үсгийн дарааллаар жагсаан бичнэ. – (Arial, 12pt, мөр хоорондын зай 1, баруун зүүн талаасаа зэрэгцсэн байна). Ингэхдээ гадаад болон дотоод эх сурвалжийг бүлэглэн бичнэ. –(I. Монгол эх сурвалж, II. Гадаад эрх сурвалж, III. Эрх зүйн эх сурвалж, IV. Бусад эх сурвалж гэх мэт).

Жишээ нь:

- I. Монгол эх сурвалж:
- II. Гадаад эх сурвалж:
- III. Эрх зүйн эх сурвалж:
- IV. Бусад эх сурвалж гэх мэт.

Өгүүлэл хүлээн авах:

Өгүүллийг setguul.cd@gmail.com цахим хаягаар хүлээн авна.